

Masarykova univerzita
Filozofická fakulta
Historický ústav

**Působení českých učitelů ve Východní Rumelii
v letech 1878–1885**

magisterská diplomová práce

Pavel Zeman

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Štěpánek, Ph.D.

2012

Prohlašuji, že jsem svou magisterskou diplomovou práci vypracoval
samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Brně dne

.....

Na tomto místě bych rád vyjádřil poděkování doc. PhDr. Václavu Štěpánkovi, Ph.D. za řízení práce, kritické připomínky a cenné rady.

Děkuji také rodičům za podporu během celého studia.

Při práci pomáhala i řada osob, mezi nimiž bych rád zmínil doc. PhDr. Vladimíra Penčeva a doc. RNDr. Martinu Bečvářovou, Ph.D. Poděkování patří také pracovníkům státních archivů v Sofii a oblastních archivů v Plovdivu, Staré Zagoře, Slivenu a Velikém Tärnovu.

Obsah

Úvod	6
1. Bulharsko před osvobozením a po něm	11
1.1. Pod osmanským područím.....	11
1.2. Bulharské knížectví	13
1.3. Východní Rumelie	16
1.4. Sjednocení.....	22
2. Příchod Čechů – „česká invaze v Bulharsku“	25
2.1. Zájem o jihoslovanskou tematiku a bulharští studenti v Čechách.....	25
2.2. Invaze do Bulharska	27
2.3. Život v Bulharsku očima Čechů	31
3. Školství ve Východní Rumelii a český přínos.....	36
3.1. Školství ve Východní Rumelii.....	36
3.2. Příchod českých učitelů	45
3.3. Plovdiv	52
3.3.1. <i>Chlapecké gymnázium</i>	54
3.3.2. <i>Dívčí gymnázium</i>	65
3.4. Sliven	70
3.4.1. <i>Chlapecké gymnázium</i>	71
3.5. Stará Zagora.....	77
3.5.1. <i>Dívčí gymnázium</i>	78
4. Čeští učitelé ve Východní Rumelii	81
4. 1. Souhrn informací o českých učitelích.....	81
4. 2. Společenský život	82
4. 3. Učebnice	83
4. 4. Problémy.....	84
4. 5. Přehled českých učitelů	85
Závěr	96
Použité prameny a literatura	98
Příloha č. 1. <i>Žádosti na přijetí na gymnázia ve Východní Rumeli</i>	104
Příloha č. 2. <i>Fotografie české kolonie v Plovdivu z roku 1883</i>	109

“A co říci o českých silách učitelských? Není snad uvědomělého Bulhara, kterýž by jim nepřiznal patřičné zásluhy o bulharské školství. To bylo bezpočtukrát konstatováno ústně i písemně z míst nejkompetentnějších.”¹

¹ *Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928.* Sofie, 1929, s. 9.

Úvod

Češi a Bulhaři spolu nikdy bezprostředně nesousedili, nedocházelo a ani nemohlo docházet mezi nimi k územním sporům. Zásadní sporné otázky se mezi oběma zeměmi nikdy v minulosti nevyskytly a ani dnes nevyskytují. K zintenzivnění česko-bulharských vztahů došlo v 19. století, určitou úlohu hrála myšlenka slovanské vzájemnosti, která v této době rezonovala společností. To se projevilo nejen na poli kulturním, ale také odchodem Čechů do mladého bulharského státu, což bylo pro svou intenzitu nazýváno česká invaze v Bulharsku. Také český průmysl si všiml možností, které poskytoval nový trh. Naopak Bulharsko vidělo v českých zemích stát, ze kterého by bylo možné získat pomoc.

Učitelé, kteří po roce 1878 masově přicházeli a nacházeli uplatnění jak ve Východní Rumelii, tak Bulharském knížectvím, patří k nejvýraznějším tvářím vlny české migrace. Cílem práce je co nejpřesněji zdokumentovat působení českých učitelů ve Východní Rumelii. Pozornost je zaměřena na nejvyšší stupeň tehdejšího vzdělávacího systému – na gymnázia. Konkrétně jsou to dvě reálná chlapecká gymnázia v Plovdivu a Slivenu a dvě dívčí gymnázia v Plovdivu a Staré Zagoře. Omezení práce na roky 1878–1885 souvisí s dobou trvání Východní Rumelie jako autonomní oblasti pod správou osmanské říše. V uvedeném období také zaznamenán největší zájem české inteligence o práci v Bulharsku, chci tedy postihnout dobu, kdy nabývá česká přítomnost nejen v bulharském školství největší intenzity.

Abych mohl dokumentovat vliv a přínos českých učitelů na bulharské školství, stanovil jsem pracovní hypotézu: *čeští učitelé zásadně ovlivnili školství ve Východní Rumelii*. Slovy „zásadně ovlivnili“ chápu, že čeští učitelé kvantitativně i kvalitativně přispěli rozvoji Východní Rumelie. Jejich vliv tedy chci doložit na početním zastoupení Čechů v učitelských sborech jednotlivých gymnázií. Zajímají mě ale také výsledky jejich práce a vliv na bulharské prostředí, což se dá sledovat například v počtu vydaných učebnic.

První část práce shrnuje poznatky o vývoji Bulharska před jeho osvobozením, o situaci v Bulharském knížectví a ve Východní Rumelii po roce 1878 a přináší informace o sjednocení Bulharska roku 1885. Při popisu Východní Rumelie, která stojí v centru mé pozornosti, vycházím především z monografie Eleny Statelovové *Iztočna Rumelija (1879–1885)* s podtitulem *Ikonomika, politika, kultura* (1983, Východní Rumelie (1879–1885). Ekonomika, politika, kultura). Další informace nacházím v díle

spíše popularizačního charakteru Maňo Stojanova *Kogato Plovdiv beše stolica* (2008, Když byl Plovdiv hlavním městem).

V druhé části jsou krátce představeny poměrně bohaté česko-bulharské vztahy, o kterých byla napsána celá řada knih² a článků, které jsou zaměřené jak na kontakty před osvobozením, tak i po něm. Dále objasním důvody pro příchod Čechů do Bulharska a vyzdvihnu oblasti, ve kterých měli Češi největší význam pro nový stát. Při typologizaci tzv. české invaze do Bulharska vycházím z poznatků bulharského etnologa a bohemisty Vladimíra Penčeva.³ Silnou motivaci prvních Čechů, kteří přicházeli do Bulharska, je nutné si představit na pozadí kontrastu mezi českými městy a bulharskou realitou. Když nebudeme brát v potaz složité vnitřně politické podmínky, způsob života v českých zemích byl velmi rozdílný ve srovnání s nově osvobozeným Bulharskem. Adaptace na bulharské podmínky byla očividně vykoupena nemalým strádáním a úsilím. Na základě vzpomínek a dopisů se v této části pokusím nastínit život ve Východní Rumelii i Bulharském knížectví. Vystihnout průběh cesty a jak dlouho trvala, první dojmy a překvapení, jaký byl každodenní život a podmínky k práci. Využívám především dopisy a zápisky bystrého pozorovatele tehdejšího dění Konstantina Jirečka. Další postřehy si zapsali gymnaziální učitelé Jan Brožka a Antonín Šourek. Jejich vzpomínky byly publikovány na pokračování v časopise české komunity v Bulharsku *Čechoslovaški obzor – Československý obzor*, který vycházel v letech 1920–1926 v Sofii. Svě vzpomínky také publikoval malíř Jan Mrkvička.

² PÁTA, Josef: *Několik kapitol z dějin styků česko-bulharských*. Praha, 1917; URBAN, Zdeněk: *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha, 1957; *Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí*. Praha, 1963; BECHYŇOVÁ, Věnceslava: *Josef Dobrovský a česká bulharistka. Počátky poznávání Bulharska a bulharského jazyka u nás*. Praha, 1963; Kol.: *Dějiny československo-bulharských vztahů*. Praha, 1980; URBAN, Zdeněk: *Čechi i Bělğari. Kulturni vzaimootnošenija*. Sofija, 1981; *1100 roků československo-bulharských vztahů*. Praha, 1983; *Československo-bulharské kulturní vztahy. Tradice a perspektivy bádání*. Brno, 1990; HRONKOVÁ, Dana (ed.): *Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů. I.-II.* Praha, 2005–2007; HLADKÝ, Ladislav a kol.: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy*. Praha, 2010; *Čechi v Bělğarija. Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja I.–III.* Sofija, 1995–1999; *Čechi v Bělğarija: roljata na češkoto prisăstvie v bělğarskoto nacionalno văzraždane*. Sofija, 2009; DOROVSKÝ, Ivan: *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno, 1983; MILUŠEV, Javor: *Češki profili v obšttestvenoto razvitie na sledosvoboždenska Bělğarija*, Sofija, 2005; ČERNÝ, Marcel – GRIGOROV, Dobromir (eds.): *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008.

³ PENČEV, Vladimír: *Češkite temeli v sledosvoboždenska Bělğarija*. In: Evropa 2001, ročník X., rok 2003, číslo 5, s. 14–18; PENČEV, Vladimír: *Za českata invazija v Bělğarija sled osvoboždenieto. Typologija na migracioniite dviženija i charakteristika za českata obštost u nas*. In: *Čechi v Bělğarija*. Sofija, 2009, s. 193–200; PENČEV, Vladimír: „Oni v Bulharsku fakt makali...” Rozhovor. *Porta Balkanica*, roč. III (2011). č. 1–2, s. 118–122.

Třetí část, tvořící základ práce, představuje školský systém ve Východní Rumelii a uvedená čtyři gymnázia, které představovaly jediné střední školy v oblasti. Pozornost je zaměřena na české učitele a jejich práci. Krátce jsou zmíněna města Plovdiv, Sliven a Stará Zagora, ve kterých se gymnázia nacházela. Díky materiálům uloženým v archivu Národní knihovny v Sofii a několika vzpomínkách se podařilo rekonstruovat, jakým způsobem se Češi mohli dostat k práci učitelů ve Východní Rumelii.

Informace o samotných gymnáziích získávám především z výročních zpráv gymnázií, které vycházely od roku 1882. Na jejich stranách byly publikovány učební osnovy, seznamy učitelů i počty žáků, základní informace o jednotlivých kabinetech, případně další informace sloužící především pro žáky a jejich rodiče. Kvůli nedostatku či úplné absenci jiných pramenů pro toto období jsou také nedocenitelným pramenem pro badatele. Výroční zprávy obsahovaly také vědecké studie učitelů gymnázia. Archivní materiály, uložené v Oblastních archivech a Státním archivu v Sofii, nabízí pouze skromný archivní materiál pro dané období. Přínosný archivní materiál představuje přehled vyplácených mezd. Dále se zde nachází skromná korespondence, nejčastěji s ministerstvem národní osvěty, která ovšem nepřináší žádné nové poznatky pro účely této práce. Cenný materiál rovněž obsahují jubilejní ročenky, vydávané u příležitosti výročí založení školy. Zde byly publikovány vzpomínky pamětníků, bývalých učitelů i žáků, které přibližují atmosféru na škole a především poskytují reflexi práce učitelů, mezi nimi i Čechů. Řeč dat doplňují vzpomínky českých učitelů Jana Brožky, Jana Wagnera a Antonína Šourka na své působení na bulharských školách, na situaci v zemi a na své kolegy – učitele. Doplnění informací přináší tehdejší periodický tisk. Ivan Vankov ve své práci *Iz archivata na Ministerstvoto na narodnoto prosveštenie* (1905, Z archivu Ministerstva národní osvěty) publikoval Zprávy ministra národní osvěty Joakima Grueva o stavu škol v oblasti, které vyšly pro školní roky 1880/1881, 1881/1882 a 1882/1883. Tyto zprávy přináší statistiky, které není možné nalézt v jiném prameni. Další práce, které se zabývají gymnaziálním školstvím,⁴ víceméně recipují informace z tohoto zdroje a nepřináší mnoho nového. Důležitým zdrojem informací o českých učitelích je kniha Angela Peneva a Petára Petrova *Čuždenci – prosvetni dejci v Bălgarija* (1988, Cizinci – osvětoví pracovníci v Bulharsku), kde jsou

⁴ NEGENCOV, Christo – VANEV, Ivan: *Obrazovanie v Iztočna Rumelija 1879-1885*. Sofija, 1959; STATELOVA, Elena: *Iztočna Rumelija (1879–1885). Ikonomika, politika, kultura*. Sofija, 1983; Kol.: *Istorija na obrazovanie i pedagogičeska misal v Bălgarija II*. Sofija, 1982; DIMOV, Dimčo: *Istoričeskijat podvig na plovdivskata gimnazija sv. Kiril i Metodij*. Plovdiv, 2010.

poměrně podrobně zpracovány medailony 48 českých učitelů působících na různých typech škol. K publikaci je ovšem nutno přistupovat kriticky, protože se v ní nachází množství chyb a nepřesností.

Většina archivních materiálů pochází ze Státního bulharského archivu v Sofii, Historického archivu Národní knihovny a Státních oblastních archivů v Plovdivu, Slivenu a Staré Zagoře. Sběr dat jsem podnikl během svého studijního pobytu v Bulharsku na jaře 2011. Hlavní problém představovalo, že se některé materiály vůbec nezachovaly. V případě uchování archiválií nebylo pak často možné jejich srovnání s jiným zdrojem informací.

Poslední čtvrtá část shrnuje poznatky o české přítomnosti na východorumelijských gymnáziích. Pozornost věnuji učebnicím českých autorů, které znamenaly zcela přímý a hmatatelný přínos bulharské společnosti v době nedostatku základních učebních pomůcek. Neopomínám také problematické oblasti působení českých učitelů. V závěru práce přináším přehled všech českých učitelů a učitelek. Některým z nich byla věnována systematická pozornost, jako nejznámější můžeme uvést archeology, kteří však také dlouhá léta vyučovali na školách po celém Bulharsku, Hermegilda a Karla Škorpilovi. Jiní nejsou tolik známí či jsou zcela zapomenuti. Za využití dobových materiálů jsem se pokusil dohledat (ne vždy úspěšně) alespoň základní údaje k nim. Biografická data jsou doplněna o přehled základní literatury, která je některým věnována.

Při psaní práce se vyskytly určité problémy technického charakteru. Na prvním místě je třeba zmínit problém transkripce vlastních a zeměpisných jmen. Přepis těchto jmen z cyrilice se opírá o normy stanovené v Pravidlech českého pravopisu. Bulharština používá při psaní osobních jmen fonetický pravopis, proto bylo v některých případech velmi obtížné rozpoznat původní české jméno. Setkáváme se také s více podobami některých (zkomolených) příjmení. Ženská příjmení byla částečně počeštěna přidáním koncovky –ová. U zeměpisných názvů se dále někdy liší bulharská a česká terminologie. Obtížný úkol představoval také překlad dobových institucí. V textu používám termíny srozumitelné českému čtenáři. Tak například termín „direktor na narodnoto proštenie“ překládám jako ministr národní osvěty. Citace z bulharštiny jsou mými překlady, pokud není uvedeno jinak.

Určitou komplikací byla také datace jednotlivých událostí. Pravoslavné obyvatelstvo Bulharska používalo až do začátku 20. století juliánský kalendář. U důležitých událostí uvádím data podle obou kalendářů, gregoriánský uveden v závorce. Další události jsou uvedeny podle juliánského kalendáře.

1. Bulharsko před osvobozením a po něm

1.1. Pod osmanským područím

Snahy o národní obrození Bulharů se začaly objevovat v druhé polovině 18. století a jsou spjaty s vydáním díla *Istorija slavjanobălgarskaja* (Historie slavjanobulharská), které sepsal a vydal roku 1762 Paisij Chilendarský.⁵ Péčí bohatých měšťanů byly již od konce 18. století zakládány veřejné světské školy. První vznikaly jako řecké, postupně však převážily školy čistě bulharské. Osmanské úřady nebránily jejich založení, stejně jako vzniku čítáren a místních knihoven, pokud neměly politický náboj. Na formování bulharského národního uvědomění měly vliv dva faktory: vědomí existence mocného bulharského státu ve středověku a současně vědomí odlišnosti Bulharů nejen od Turků, ale i od Řeků a Srbů. Jako bulharské etnické území bylo chápáno nejen území dnešního Bulharska, ale rovněž celá Makedonie a Thrákie.⁶ Ke skutečnému rozvoji kulturního a literárního života však došlo až ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století. Zpočátku šlo o vymezení vůči helenizaci a řeckému vlivu v církevní oblasti. První etapa národního obrození vyvrcholila roku 1871 ustanovením národní bulharské církve a uznáním její svébytnosti a nezávislosti na řecké ortodoxní církvi. Druhá etapa národního obrození se zaměřila na venkovské obyvatelstvo, do té doby téměř národnostně neuvědomělé.

Otázka státní nezávislosti byla složitější. Ve svých snahách o získání vlastní formy státnosti a později nezávislosti spoléhali Bulhaři především na Rusko. Drinopolským mírem (1829) bylo Bulharsko opomenuto na rozdíl od Řecka, které získalo faktickou nezávislost, Rumunska a Srbska, které dosáhly široké autonomie, přestože se rusko-turecké války zúčastnili také bulharští dobrovolníci. V důvěře v ruskou pomoc bojovali dobrovolníci z Bulharska také v krymské válce (1853–1856). Legislativní úpravy Vysoké porty na Balkáně nebyly dostatečné. Mezi bulharskou inteligencí se zformovaly dvě skupiny, první hájila autonomii v rámci osmanské říše, druhá, proevropsky orientovaná, usilovala o úplnou nezávislost. V emigraci vznikly ve

⁵ Paisij Chilendarski (1722–1798) byl bulharský pravoslavný mnich. Bývá považován za prvního národního buditele. Svým spisem výrazně ovlivnil bulharské národní vědomí, jako první nastínil novodobý bulharský politický program spočívající nejprve v emancipaci bulharského jazyka a kultury od řeckých vlivů a v delší časové perspektivě i obnovení státní nezávislosti.

⁶ Srov. RYCHLÍK, Jan a kol.: *Mezi Vídní a Cařihradem. 1. Utváření balkánských národů*. Praha, 2009, s. 112–113.

čtyřicátých a padesátých letech 19. století tajné revoluční organizace.⁷ V Bulharsku působili tzv. apoštolové, kteří pracovali mezi lidem a podněcovali jejich národní uvědomění a připravovali je na povstání.

Přípravy na široké povstání probíhaly od roku 1875, vedeny především úsilím o získání zbraní. Osvobozenec povstání ovšem končila nezdarem, nejsilnější bylo tzv. dubnové povstání roku 1876. Jeho centrem se stalo pohoří Sredna gora, rozšířilo se ovšem po celém středním Bulharsku. Vyvrcholily v něm snahy revolucionářů o osvobození země. Skončilo však neúspěšně a následovaly represe a pogromy osmanské armády a domobrany – bašibozuků. Brutalitu dokazují odhady zabitých, které se pohybují v rozmezí 12–30 tisíc, hovoří se o desítkách vypálených vesnic. Zprávy o tak velkém krveprolití vyburcovaly světovou veřejnost. Široký ohlas si vydobyl statečný boj Bulharů také v českém periodickém tisku.

Srbsko a Černá Hora následně vyhlásily válku Vysoké portě. Konečnou samostatnost Bulharska ale přineslo až zapojení Ruska do bojů proti Osmanské říši roku 1877. Ruská armáda podporována rumunskými sbory přešla přes Dunaj a za pomoci bulharských dobrovolníků a domobrany obsadila většinu území. Největšími symboly války se stala hrdá obrana průsmyku Šipka bulharskými domobranci proti turecké přesile, boje u Plevna či vypálení Staré Zagory při protiútoky Osmanů.⁸ Na přelomu roku 1877/1878 byly vojenské operace urychleny a ruská armáda se v lednu 1878 zastavila u San Stefanu, pouhých třináct kilometrů od Cařihradu.

V San Stefanu byla také 19. února (3. března) 1878 podepsána rusko-turecká mírová smlouva. Podle ní bylo utvořeno Bulharské knížectví zahrnující na západě horní Pomoraví a celou Makedonii vyjma Soluně. Na severu tvořil hranici Dunaj, na východě Černé moře až po Ahtopol, a na jihu Egejské moře mezi ústím řek Mesta a Vardar. Podmínky sanstefanského míru způsobily v Bulharsku nadšení.⁹ Vznik velkého státu na Balkáně porušoval předchozí dohody, proto se mocnosti proti jejím podmínkám postavily, největšími odpůrci byli Velká Británie a Rakousko-Uhersko. Následně byl v červnu 1878 svolán kongres, který měl upravit poměry na Balkáně. Tzv. Berlínský kongres ovšem zavrhl myšlenku velkého státu na Balkáně, který Sanstefanské

⁷ Srov. TODOEV, Ivan: *Bălgarskoto nacionalno-revolucionno dviženie (1853–1878)*. Sofija, 2005, s. 34–45.

⁸ Tamtéž, s. 115–120.

⁹ Sanstefanská dohoda zajišťovala také nezávislost Srbsku, Černé Hoře a Rumunsku. Velký bulharský stát, který podepsáním smlouvy vznikl, tzv. Sanstefanské Bulharsko, se stal nedostížitelným ideálem a cílem několika generací.

Bulharsko jistě představovalo. Ve snaze mocností nepřipustit posilování Ruska na úkor Turecka bylo zachování velkého bulharského státu odmítnuto a bulharské území bylo naopak rozděleno na dvě části: samostatné Bulharské knížectví (zahrnující území mezi Dunajem a Starou Planinou, ke kterému byl připojen sofijský sandžak) a autonomní území pod správou Vysoké porty nazvané Východní Rumelie (na jih od Staré Planiny). Makedonie a egejské pobřeží byly opět vráceny pod správu turecké říši. Oficiální příčinou zřízení Východní Rumelie byl vysoký počet Řeků, Turků a Pomaků na tomto území.¹⁰ Rozdělení a okleštění bylo v Bulharsku chápáno jako obrovské zklamání, především v Plovdivu a jeho okolí. Nesouhlas obyvatel Východní Makedonie s návratem pod tureckou správu vyvolalo Kresensko-roženské povstání, které ovšem zůstalo izolované a bylo potlačeno. Trvalo dalších třicet let, než byla samostatnost a nezávislost Bulharska plně uznána (1908).

1.2. Bulharské knížectví

Po osvobození zůstalo Bulharské knížectví v dočasné ruské správě, kterou řídil kníže Alexander Dondukov,¹¹ ten také sestavil prozatímní vládu. V únoru 1879 bylo ve Veliko Tárnovu zahájeno tzv. shromáždění notáblů, které mělo přijmout ústavu Bulharského knížectví. Účastnili se ho volení zástupci lidu a církevní hodnostáři, kteří se již zde dělili na konzervativce a liberály. Konečné znění ústavy bylo přijato v dubnu 1879. V čele knížectví stál kníže, zákonodárnou moc vykonávalo Národní shromáždění, výkonnou moc měla v rukou vláda. Dále byla zavedena povinná školní docházka a povinná vojenská služba. Pravoslavné vyznání bylo uznáno jako státní náboženství. Tato ústava je považována za velmi pokrokovou, protože zajišťovala všeobecné hlasovací právo pro muže. Velké pravomoci získal také kníže.¹² První Velké národní shromáždění zvolilo v dubnu bulharským knížetem Alexandra Battenberga.¹³ V letech 1879 až 1885 v Bulharském knížectví však nepanovaly příliš stabilní poměry. Příčinou bylo časté střídání vlád a spory mezi liberály a konzervativci. Velkou moc ve svých rukou drželi také ruští generálové.

¹⁰ TRIFONOV, Stajko: *Istorija na Bălgarija 1878–1944*. Plovdiv, 2000, s. 10–11.

¹¹ Alexandr Dondukov-Korsarov (1820–1893) vystudoval právnickou fakultu v Petrohradě. Poté nastoupil vojenskou službu. Účastnil se krymské války, kde byl těžce raněn. Jako generál velel východní frontě v rusko-turecké válce 1877–1878. Po odchodu z Bulharska působil jako gubernátor na Kavkaze.

¹² Srov. TRIFONOV, S.: *Istorija*, s. 18–22.

¹³ Alexandr Battenberg (1857–1893), syn německého knížete Alexandra, prince Hesensko-Darmstadtského, který byl spřízněn s ruským i anglickým dvorem. V letech 1879–1886 byl pod jménem Alexander I. prvním knížetem znovuobnoveného bulharského státu.

Podle jedné statistiky žilo v Bulharském knížectví po osvobození celkem 1 901 916 obyvatel, z čehož 492 335 (26 %) tvořili muslimové a 1 405 951 (74 %) nemuslimové, tj. hlavně křesťané.¹⁴ Podle Konstantina Jirečka žilo v knížectví podle sčítání z let 1881 a 1885 obyvatel více, celkem 2 007 919, z toho 1 345 507 Bulharů, 527 284 Turků. K české národnosti se přihlásilo 174 obyvatel.¹⁵

Vznik samostatného bulharského státu sám o sobě nijak nepodpořil hospodářský vývoj. Spíše naopak, vyčleněním z osmanské říše se podstatně zmenšil trh a tím i odbytové možnosti pro bulharské výrobky. Rozdělení bulharského území kromě toho znamenalo další překážky pro utváření jednotného vnitřního trhu a obchodu. V období 1880–1885 bylo v Bulharském knížectví i Východní Rumelii otevřeno 24 nových průmyslových závodů, především v Gabrovu, Sofii, Ruse, Plovdivu a Varně, z toho šest mlýnů, šest pivovarů, tři lihovary, tři přádelny vlny, dva kožedělné závody atd. Převahu ve všech odvětvích měl cizí kapitál (zastoupen i český). Rozvoji bránila nedostatečná dopravní (především železniční) síť. V roce 1880 byla zavedena bulharská národní měna lev. Většina obyvatel stále žila tradičním agrárním způsobem života na venkově. Zde také docházelo k živelnému zabírání pozemků. Většina tureckých vlastníků se v obavě z represí již do Bulharska nevrátila. Půda byla částečně rozchvácena bulharskými rolníky a statkáři, částečně připadla státu. Zabraní pozemků tureckých statkářů bylo ovšem nezákonné, až později bylo legalizováno vládou. Knižectví bylo nuceno alespoň za část půdy zaplatit odškodnění původním majitelům. Výsledkem agrárního převratu zmizela velkostatkářská držba půdy a naproti tomu vznikl velký počet malých hospodářství, což bylo atypické na jihoevropské a středoevropské poměry.¹⁶ V letech 1878–1885 zůstávalo Bulharsko ještě převážně zaostalou agrární zemí s malovýrobou a slabým, pomalu se rozvíjejícím průmyslem. Na osvobozeném bulharském území se zřizoval státní aparát, odpovídající tureckému administrativnímu systému; dosavadní turecké sandžaky se staly guberniemi v čele s civilními správci – gubernátory.¹⁷

V politické sféře dále pokračoval boj mezi konzervativci a liberály, což Bulharskému knížectví přineslo časté střídání vlád. Kníže Battenberg byl silný zastáncem konzervativního směru a zásadním odpůrcem ústavy. Pro liberály byla

¹⁴ RYCHLÍK, Jan.: *Dějiny Bulharska*, Praha, 2000, s. 226.

¹⁵ JIREČEK, Konstantin: *Cesty po Bulharsku*. Praha, 1888, s. 5 v předmluvě.

¹⁶ Srov. RYCHLÍK, J.: *Dějiny*, 2002, s. 226–228; AMORT, Čestmír: *Dějiny Bulharska*. Praha, 1980, s. 316–321.

¹⁷ AMORT, Č.: *Dějiny*, s. 304.

tárnovská ústava téměř posvátná a odmítali proto jakékoliv pokusy o omezení demokratických práv či posílení knížecí moci. Soudnictví, správní systém, školství, diplomatické služby byly – často za pomoci cizích odborníků, v hojném počtu i českých – budovány na moderním základě, ačkoliv dokončení celého systému trvalo prakticky celá osmdesátá léta a protáhlo se ještě do dalšího desetiletí.

Předmětem konfliktu v zahraničně politické oblasti se stalo lavírování mezi vlivem Ruska a Rakouska-Uherska. Spor se vyhrotil v otázce železnice mající spojit Istanbul se západní Evropou.¹⁸ Liberálové zde stáli na straně Ruska, protože v projektu viděli především pokus o rakouské a německé pronikání na Balkán. Místo rakouského plánu tedy navrhli stavbu železnice mající spojit Sofii a Ruse, směřující do Petrohradu. Na konferenci čtyř angažovaných států (Rakouska-Uherska, Turecka, Bulharska a Srbska) se Bulharsko zavázalo postavit svoji část železnice do konce roku 1885, odmítlo však udělit koncesi ke stavbě rakouským společností.¹⁹

Od roku 1880 rostly vnitřní problémy liberální vlády. Podpora liberálů začala klesat, čehož se snažili využít konzervativci. V dubnu proběhl pod taktovkou knížete Battenberga a konzervativců státní převrat. Oficiální záminkou se staly nepokoje na venkově. S odůvodněním, že v zemi hrozí anarchie, sesadil kníže v dubnu 1881 vládu Petka Karavelova²⁰ a jmenoval novou vládu, jejímž předsedou se stal generál Ehrenroth.²¹ Ministrem školství v této vládě se stal český historik a autor prvních česky psaných dějin Bulharska Konstantin Jireček. Ač byl kníže iniciátorem převratu, ten nezavedl jeho plnou, neomezenou moc. Reálná moc spočívala v rukou ruských důstojníků. V zemi byla nastolena vojensko-byrokratická diktatura při faktické suspenzi platnosti ústavy. Tzv. režim plných mocí se opíral armádu a především o ruskou pomoc. Proti liberálům a jejich stoupencům byla provedena čistka v státní správě i armádě, byl zlikvidován opoziční tisk. Část opozice se stáhla, část emigrovala do sousední Východní

¹⁸ Konkrétně se jednalo o úsek Caribrod–Sofie–Vakarel, od srbských hranic k hranicím s Východní Rumelií. Již v letech 1870–1874 byla vybudována společností Barona Hirsche trať Ljubinec–Belovo, procházející přes Plovdiv, s odbočkou do Jambolu.

¹⁹ LALKOV, Milčo: *Bългария v balkanskata politika na Avstro-Ungarija 1878–1903*. Sofija, 1993, s. 151–152.

²⁰ Petko Karavelov (1843–1903) byl bulharský liberální politik, v osmdesátých a devadesátých letech třikrát předsedou vlády. Byl bratrem spisovatele a významného bojovníka za bulharskou svobodu Ljubena Karavelova.

²¹ Kazimir Ehrenroth (1833–1913) byl ruský důstojník švédského původu, narozený ve Finsku. V Bulharském knížectví pracoval jako ministr války a v roce 1881 jako předseda vlády.

Rumelie. Petko Karavelov s dalšími liberály začal v Plovdivu vydávat noviny *Nezavisimost* (Nezávislost).²²

Austrofilská zahraniční politika knížete Battenberga se setkávala s nesouhlasem v Petrohradě. Příčinou dalšího konfliktu se opět stala železnice, ruští generálové žádali o urychlené vybudování trasy Sofie–Ruse, na úkor železnice Caribrod–Sofie–Vakarel. Liberálové volby do Národního shromáždění na podzim 1882 bojkotovali, konzervativci však odmítli spolupracovat s knížetem a ruskými generály a opustili vládu. Po dvou letech stál režim plných mocí na pokraji zhroutil. Kníže přenechal veškerou moc ruským generálům, ministerstva vedli jednotliví úředníci. K jednacímu stolu zasedli umírnění konzervativci a umírnění liberálové v čele s Draganem Cankovem,²³ jednání přinesla dohodu o koaliční vládě obou stran. V září 1883 kníže slavnostně oznámil obnovení ústavnosti a současně jmenoval novou koaliční vládu. Ruští generálové byli nuceni podat demisi a odejít ze země. V předčasných volbách v květnu 1884 zvítězili leví liberálové. Kabinet Petka Karavelova obnovil v plné míře platnost tärnovské ústavy a Cankovovi liberálové přešli do opozice.²⁴ Nová vláda prosazovala politický kurz usilující o vymanění ze závislosti na mocnostech, především na Rusku.

1.3. Východní Rumelie

Statut, název, hranice a správa jižního Bulharska byla stanovena již v deseti bodech tzv. Berlínské smlouvy, v člancích 13.–22. Na základě návrhu anglických diplomatů bylo nové území nazváno Východní Rumelie a získalo statut autonomní oblasti Osmanské říše. Název pocházel ze starší turecké terminologie, Rumili byl před reformami sultána Mahmuda II. název pro celou evropskou část Turecka bez Bosny a Peloponéského poloostrova.²⁵

Území bylo ponecháno pod přímým politickým a vojenským dohledem sultána. Podle berlínské smlouvy měla generálního guvernéra – křesťana vybrat Vysoká porta se souhlasem evropských mocností. Speciální evropská komise měla v tříměsíčním termínu vypracovat ústavu, tzv. organický statut. Hranice území byly určeny na

²² Srov. TRIFONOV, S.: *Istorija*, s. 28–29.

²³ Dragan Cankov (1828–1911) byl první předseda vlády za Liberální stranu, v osmdesátých letech několikrát ministrem vnitra.

²⁴ Srov. RYCHLÍK, J.: *Dějiny*, s. 238–239.

²⁵ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 108.

východě Černým mořem, na severu pohořím Stará planina, západní hranice vedla od vrchu Paskal, pokračovala přes Pirdop, Petrič a Samokov dosahovala pohoří Rohopy, konečně jižní hranice vedla východně od Rodop, přes Svilengrad a severní Strandžu k Černému moři.²⁶ Toto území mělo rozlohu 32 972 km².

Proti rozhodnutí Berlínského kongresu se zvedla vlna odporu především mezi obyvateli jižního Bulharska, které připadlo zpět k Osmanské říši. To bylo vyjádřeno mítinky, protestními demonstracemi a peticemi evropským mocnostem. Konkrétněji situaci přibližuje Konstantin Jireček: „*V zemi samé [byla] zpráva o tomto usnesení Berlínském přijata s velikou nespokojeností, neboť lidem, kteří byli přestáli všechny hrůzy masakrův (!) a války, zdál se návrat pod autoritu porty osudem neslýchaně tvrdým a nespravedlivým. V slibovanou autonomii se důvěřovalo asi tolik, jako v proslulé reformy na papíře, kterými vysoká porta klamala Evropu, své poddané i sama sebe.*”²⁷ V Plovdivu také vznikl již v roce 1878 tajný spolek Edinstvo (Jednotnost, Jednota), který usiloval o sjednocení s Bulharským knížectvím.²⁸ Ve městech vznikaly bojové družiny, které kryly svou činnost zřizováním legálních spolků pro pěstování tělovýchovy. Tyto tělocvičné spolky měly za cíl zabránit obnovení osmanské vlády ve Východní Rumelii, zrušeny byly na konci roku 1879.

Podle sčítání z roku 1880 žilo ve Východní Rumelii 573 560 Bulharů, 174 700 Turků,²⁹ 42 659 Řeků, 19 549 Cikánů, 4 177 Židů, 1 306 Arménů, celkem tedy 815 951 obyvatel.³⁰ Tento údaj je podle Konstantina Jirečka podhodnocen, a předkládá vlastní statistiku. Podle ní měla Rumelie celkem 982 997 obyvatel, a sice 681 734 Bulharů, 200 318 Turků, 53 028 Řeků, 27 190 Romů, 6 982 Židů, 1 817 Arménů, 210 Italů, 159 Němců, 148 Rusů, 102 Francouzů a 2 375 osob označených jako „nerozliční“, tedy ostatní cizinci.³¹ Ještě podle jiné statistiky zde žilo celkem 1 202 620 obyvatel, z toho 330 954 (28 %) muslimů a 871 666 (72 %) nemuslimů, v naprosté většině křesťané.³² Tyto statistiky se tedy velmi citelně liší

²⁶ STATELOVA, Elena: *Iztočna Rumelija (1879–1885). Ikonomika, politika, kultura*. Sofija, 1983, s. 13–14.

²⁷ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 108.

²⁸ Srov. STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 13–22.

²⁹ Etnický původ obyvatel byl určován na základě náboženské příslušnosti. Do této skupiny byli tedy zřejmě zahrnuti i obyvatelé bulharského původu, kteří vyznávali islám, tzv. Pomaci.

³⁰ STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 14; TRIFONOV, S.: *Istorija*, s. 31.

³¹ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 5–6 v předmluvě.

³² RYCHLÍK, J.: *Dějiny*, s. 226.

a není je možné je brát za bernou minci, což souvisí s „orientálním“ systémem uspořádání a řízení Osmanské říše. Přesnější statistiky se objevují až ve 20. století.³³

Ústavu Východní Rumelie (organický statut) měla vypracovat zvláštní evropská komise. Ta se nejdříve sešla v Cařihradě, aby se následně přesunula do Plovdivu, který se měl stát východorumelijským hlavním městem. Členy komise se stali zástupci Ruska, Vysoké porty, Rakouska-Uherska, Německa, Francie, Velké Británie, Francie a Itálie. Každý měl po dvou zástupcích. Zjevné byly snahy Rusů, kteří zde stále měli svá vojska a dočasnou civilní správu, aby se poměry co nejvíce přiblížily těm v knížectví. Naproti tomu Turecko, Velká Británie a Rakousko-Uhersko se snažily o opak, tedy usilovaly o to, aby se poměry co nejvíce odlišovaly od těch v knížectví. Jejich cílem bylo zabránit spojení s knížectvím a tím vznik velkého slovanského státu závislého na Rusku. Velká Británie a Rakousko-Uhersko se snažily zabránit většímu rozšíření vlivu Ruska. Konečné znění bylo výsledkem kompromisu. Organický statut, podepsaný v dubnu 1879, určoval Východní Rumelii jako samosprávné území. Výkonná moc byla svěřena generálnímu guvernérovi a šesti direktorům, nahrazujících ministry³⁴ (vnitřních věcí, milice, soudnictví, školství, financí a veřejné správy, zemědělství a pošty). Generálního guvernéra a ministra vnitra jmenoval sultán, ostatní pouze potvrzoval. Generální guvernér měl velmi široké pravomoci – jmenoval soudce vrchního a okresních soudů, ministry a vyšší úředníky, byl hlavním vedoucím vojenským sil v oblasti, měl právo povolát v případě potřeby turecké vojsko. Zákonodárná moc byla omezena na věci hospodářské a kulturní a mělo ji oblastní shromáždění skládající se z 36 poslanců, kteří byli voleni tak, že polovina se vždy po dvou letech doplňovala. Deset zástupců bylo jmenováno guvernérem z významných občanů a deseti virilistů, z nichž pět bylo zástupců křesťanských církví, jeden zastupoval muslimskou a jeden židovskou komunitu, tři byli vysocí státní úředníci. Oblastní shromáždění se scházelo každý rok v Plovdivu pouze na dva měsíce, od poloviny října do konce prosince. Volební právo náleželo mužům starším 21 let, ale bylo vázáno na majetkový census. Dlouho diskutovaným problémem se stala otázka úředního jazyka. Nakonec se dospělo ke

³³ Sčítání byla uskutečněna v knížectví roku 1879 (neúplné) a 1881, ve Východní Rumelii roku 1880 (neúplné) a 1885 a ve sjednoceném Bulharsku roku 1888. K výsledkům sčítání měl Konstantin Jireček bezprostřední přístup, neboť Statistický úřad byl podřízen ministerstvu osvěty, v němž sám zaujal přední post a ředitel úřadu Michail Sarafov patřil k jeho nejbližším přátelům a spolupracovníkům. In: BOČKOVÁ, Helena: *Bulharská lidová kultura v díle Konstantina Jirečka*. Magisterská diplomová práce. Brno, 1976, s. 182.

³⁴ V této práci budu pro zjednodušení užívat termín ministr, místo dobového názvu direktor. Zachovávám ovšem název direktorium pro úřad plnící funkci ministerstva.

kompromisnímu řešení a úředními jazyky byly prohlášeny bulharština, turečtina i řečtina. Tím bylo také vyjádřeno, že Východní Rumelie byla chápána jako multientické, a ne čistě bulharské území. Organickým statutem byla stanovena základní lidská práva, tedy rovnost před zákonem, svoboda slova a tisku, svoboda vyznání, svoboda shromažďování a právo na vzdělání. V náboženství byla zavedena úplná rovnoprávnost, což bylo do jisté míry dáno tím, že západní mocnosti chtěly zajistit své náboženské organizace, které zde působily. Soužití všech těchto vyznání bylo po celé období poklidné. Východní Rumelie získala právo na vlastní ozbrojené síly – milici – a vlastní četnictvo. Oblast byla rozdělena na šest departmentů (krajů) a dvacet jedna kantonů (okresů). Každému departmentu předsedala hlavní rada.³⁵

Velmi obsáhlý Organický statut obsahoval 15 hlav, 495 oddílů s 13 obšírnými reglementy jako přílohami. Jeho tvorba trvala nakonec evropské komisi šest měsíců. Hlavní zásluhu na jeho podobě měli zástupci Francie a Rakouska-Uherska.

Po roce 1878 došlo na tomto území ke značným etnickým a demografickým změnám. Zámožnější muslimové již v průběhu války opouštěli území, či byli dokonce bulharským obyvatelstvem vyháněni. Příslušníci muslimské domobrany (bašibozuci) a turečtí úředníci se obávali represí za svou činnost během dubnového povstání. Bohatí turečtí statkáři, kteří byli terčem nenávisti bulharských rolníků, je opouštěli ze stejných důvodů. Ačkoli organický statut zajišťoval náboženskou svobodu, emigrace pokračovala i v následujících letech. Turci a Pomáci ovšem i tak v Bulharsku v hojně míře zůstávali, avšak na rozdíl před rokem 1878 tvořili nyní muslimskou komunitu především příslušníci sociálně slabých vrstev. Ve Východní Rumelii si silné pozice udrželi Řekové. V Plovdivu, Pazardžiku, Burgasu a Stanimace (Asenovgradě) tvořili Řekové podstatnou část městského patriciátu. K nim se připojovalo i pořečtělé obyvatelstvo v těchto městech a okolí, tzv. grekomani. Podobně jako Turci i Řekové těžce snášeli ztrátu někdejšího dominantního postavení v kulturním životě. K dalším významným menšinám patřili Arméni. Postavení Židů se osvobozením příliš nezměnilo, charakteristická pro ně byla celková nízká životní úroveň. Centrem bulharského sionistického hnutí byl Plovdiv. Celkový počet Židů byl ovšem malý a tvořil jen asi 0,9 procenta všeho obyvatelstva. Romové se již před rokem 1878 dělili podle náboženství, a část z nich přijala islám. Většina však byla křesťany. Po roce 1878 tvořili

³⁵ Srov. STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 13–51; STOJANOV, Maňo: *Kogato Plovdiv beše stolica*, Plovdiv, 2008, s. 7–27.

Romové zhruba 2,5 procenta obyvatelstva. Jejich občanská práva zůstávala v praxi jen na papíře a později docházelo k jejich otevřené diskriminaci.³⁶

Velký problém představovaly bandy lupičů, řádících především v Rodopech, proti kterým muselo zasahovat četnictvo a milice. Přes původní obavy se Východní Rumelie poměrně rychle hospodářsky rozvíjela, také díky rozvoji železniční sítě. Překážkou dalšího rozvoje byla nicméně celní hranice mezi knížectvím a Rumelií, která zpřetrhala dřívější přirozené ekonomické vazby. Byla vybudována výkonná státní správa a soudnictví, které pomáhal budovat mimo jiné český právník princ Rudolf Thurn-Taxis.³⁷ Ve státní správě rychle nabyli převahu Bulhaři, kteří nahrazovali odcházející Rusy.

Generálním guvernérem Východní Rumelie se stal vysoký turecký hodnostář Alexandr Bogoridi, který se nijak neangažoval proti bulharskému národnímu hnutí. Alexandr Bogorodi (1822–1910) byl považován za člověka přesně pro pozici generálního guvernéra; vysoký hodnostář osmanského carství, bývalý velvyslanec u evropských dvorů. Vírou byl pravoslavný křesťan, původem Bulhar, turecky byl nazýván Aleko paša. Bulharsky však neuměl a s obyvateli se domlouval francouzsky, řecky a turecky. Do Plovdivu Alexander Bogoridi dorazil v květnu 1879. Jeho první starostí bylo sestavit vládu, tj. jmenovat jednotlivé ministry. Již v květnu je jmenováno šest správců jednotlivých oblastí, všichni byli Bulhary. V roce 1879 podnikl guvernér první cestu po Východní Rumelii. Jeho cílem bylo podrobněji se seznámit se situací v zemi, jeho cesta měla zároveň vliv na klidnější průběh voleb.³⁸

Nejpočetněji zastoupeným náboženstvím bylo pro Bulhary tradiční pravoslaví. Vedle něho, díky náboženské rovnoprávnosti, zde také působil islám, protestantismus a katolicismus (východního i západního ritu). Východní Rumelie neměla žádné oficiální církevní svátky. Státní svátky byly jen dva: 24. červenec – den narození sultána, a 30. září – svátek Alexandra Bogorodiho.³⁹ Většina obyvatel, více než tři čtvrtiny, žila stále na vesnici a živila se tradičním zemědělským způsobem života. Zemědělská půda byla stejně jako v Bulharském knížectví zabrána či odkoupena od tureckých

³⁶ RYCHLÍK, J.: *Dějiny*, s. 226–228.

³⁷ Rudolf Thurn-Taxis (1833–1904) byl český právník, pocházel ze starobylého původně italského rodu. Byl stoupencem národního uvědomění a mecenášem vlasteneckých spolků. Do Bulharska přišel roku 1880 a působil jako generální prokurátor Vrchního soudu Východní Rumelie v Plovdivu. Do českých zemí se rodina vrátila v roce 1892. Zemřel v moravském Velehradě. Ačkoli mohl užívat titulu princ jako nejmladší syn knížete Karla Anselma (1792–1844), v bulharských pramenech se setkávám s tím, že je neoprávněně titulován jako kníže. Nepatřičný je také titul hrabě, který nacházím v některých materiálech.

³⁸ Srov. STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 74.

³⁹ STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 18–19.

velkostatkářů. Většina půdy se tak ocitla v rukou Bulharů. V důsledku všech těchto okolností se Východní Rumelie stávala jakýmsi druhým bulharským státem, jehož vazby k osmanské říši, jejíž byla Východní Rumelie autonomní součástí, se neustále oslabovaly.⁴⁰

Většina vlastníků půdy byli malí či středně velcí zemědělci. Ovšem na rozdíl od knížectví velcí turečtí vlastníci v prvních dvou letech nespěchali s prodejem půdy. Až katastrální zákon přinesl kýžený výsledek a většina pozemků přešla do bulharských rukou či pod správu státu. Celkový počet muslimských uprchlíků z oblasti se odhaduje na 50 000.⁴¹ V oblasti, těžce postižené rusko-tureckou válkou a migrací, došlo do roku 1885 ke stabilizaci situace. Postupně narůstala zemědělská výroba, rozšiřovaly obdělávané plochy a navyšovaly se počty kusů dobytka. Přesto zemědělství ve Východní Rumelii zůstalo na primitivní úrovni. Zakládaly se nové továrny, hlavně ve velkých městech – Plovdivu, Slivenu, Kazanlaku či Staré Zagoře. Nejčastěji se jednalo o podniky zpracovávající tabák, dále tiskárny, pivovary a další. Východní Rumelii protínala nepříliš kvalitní tzv. Hiršova dráha, budovaná ještě před osvobozením, spojující Plovdiv s Istanbulem. Následné spojení Sofie se západní Evropou bylo teprve budováno. Rozvoj průmyslu byl ovšem brzděn špatným stavem komunikací a především celní hranicí s knížectvím, které bylo přirozeným odbytištěm východorumelských výrobků a zemědělských produktů. Vyznávalo se hlavně obilí, víno, růžový olej, sukno, dobytek a tabák.⁴²

Situace ve Východní Rumelii zůstávala napjatá kvůli neustálým komplikacím ze strany Vysoké porty. Vážný problém tvořili muslimští uprchlíci, jejichž počet neustále narůstal. První volby do oblastního shromáždění proběhly 7. října 1879. Předvolební boj neprobíhal mezi stranami, ale mezi národnostmi. Z 56 míst v oblastním shromáždění obsadili Bulhaři 40. Později se bulharská politická scéna rozdělila na dvě skupiny. První podporovala guvernéra Bogoridiho a otázku spojení s Východní Rumelie s knížectvím chápala jako záležitost delší doby. V čele stál např. Georgi Stranski. Druhá skupina naopak kladla sjednocení na první místo. V čele stál Ivan Stojanov Bečev, členy byli i známí spisovatelé Ivan Vazov a Konstantin Veličkov. Ve volbách v květnu 1881 kandidovaly obě skupiny samostatně a získaly zhruba stejný počet hlasů. Obě skupiny se tak konstituovaly jako politické strany. První byla nazývána státoprávní, později

⁴⁰ STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 17–18.

⁴¹ Srov. STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 130–134.

⁴² Tamtéž s. 137–155.

liberální. Vyjadřovala zájmy většiny národa – řemeslníků, nemajetných vesničanů a drobných obchodníků. Strana bojovala za větší práva a svobody občanů a obhajovala demokratickou konstituci. Definovala se jako strana nezávislá na Rusku. Liberální strana byla spojena s novinami *Južna Bălgarija* (Jižní Bulharsko). Druhá strana byla nazývána sjednocovací, později národní nebo konstituční, zastupovala práva majetných sedláků, bohatých obchodníků, vyššího duchovenstva a inteligence. Její přívrženci byli pro silnou vládu a omezení svobody slova a tisku. Národní strana se orientovala proruský a podporovaly ji deníky *Marica*, *Narodnij glas* (Národní hlas) a *Săedinenie* (Sjednocení). Politický boj obou stran se vyostřil v roce 1884, kdy skončil mandát generálního guvernéra Alexandra Bogoridiho. Liberálové žádali jeho jmenování na dalších pět let, zatímco národní strana jeho kandidaturu odmítala. Do sporu se vmísily i velmoci. Spory okolo guvernéra nakonec vyřešila Vysoká porta, která jmenovala na ruské doporučení do funkce Gavriila Krăsteviče,⁴³ dosavadního ministra vnitra. Výsledkem mohutné kampaně bylo vítězství národní strany ve volbách v září 1884, která ovládla rovněž direktorium a stálý výbor. Následně vydala prohlášení, že ke sjednocení nejsou momentálně vhodné podmínky. Myšlenky sjednocení se naopak mnohem intenzivněji chopili liberálové.⁴⁴

Na rozdíl od knížectví, kde politické boje dosahovaly dramatického rozmachu, ve Východní Rumelii veřejní představitelé koncentrovali své úsilí na vybudování správy oblasti a podporu autonomie.⁴⁵ Kromě politicky klidnější situace lze hlavní rozdíly proti knížectví spatřovat v rozvinutější síti komunikací a železnice.

1.4. Sjednocení

Již roku 1881 se objevily v Bulharském knížectví i Východní Rumelii tajné organizace plánující sjednocení. Na jaře 1885 vznikly tajné výbory v Ruse, Sofii, Varně a Plovdivu. Plovdivský výbor se přejmenoval na Bulharský tajný ústřední revoluční výbor a začal připravovat povstání ozbrojených čet. Původně bylo počítáno také s vystoupením revolučních čet v Makedonii a připojení tohoto území. To však v této době nebylo reálné, plány se tedy omezily na sjednocení Bulharského knížectví

⁴³ Gavril Kărstevič (1817–1898) byl bulharský obrozenec, hlavní sekretář generálního guvernéra a v letech 1884–1885 hlavní guvernér Východní Rumelie. Měl řecké vzdělání a dlouhou dobu působil v osmanské správě.

⁴⁴ Srov. STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 168–209.

⁴⁵ Tamtéž s. 94.

a Východní Rumelie. Spiklenci chtěli využít především rumelijské milice. Kníže Battenberg byl o přípravách povstání informován a podporoval je. Kníže se snažil o sjednocení politicky vyjednávat. Získal předběžný souhlas Velké Británie a Rakouska-Uherska. Narazil však – zřejmě ke svému velkému překvapení – na rozhodný nesouhlas Ruska. Na jaře 1885 se vyhroutily vztahy mezi Východní Rumelií a Vysokou portou kvůli finančním otázkám a zejména kvůli celní dohodě mezi Rumelií a knížectvím. Postupně protesty vyústily v mohutné demonstrace, které vyvrcholily 19. (31.) ledna 1885 u příležitosti devátého výročí Botevovy⁴⁶ smrti. Vláda zasáhla represemi, někteří účastníci byli zatčeni.⁴⁷

Vládní převrat v noci z 5. (17.) na 6. (18.) září proběhl velmi hladce, protože důstojníci milice i četnictva byli buď přímo zapojeni do příprav povstání, nebo s ním sympatizovali. Sám generální guvernér Východní Rumelie Kärstevič prohlásil před povstalci, že je rovněž Bulhar a nemůže necítit sympatie s povstáním. Povstalci ihned složili novou dočasnou vládu. Dne 8. září Battenberg slavnostně prohlásil sjednocení obou částí Bulharska. Následující den přijel kníže s vojenským doprovodem do Plovdivu, kde byl nadšeným bulharským obyvatelstvem aklamací uznán knížetem „Severního a Jižního Bulharska“. Na Balkáně tak vznikl největší stát o rozloze 96 345 km² s asi 3 150 000 obyvateli.⁴⁸ Sjednocení je dodnes chápáno jako jeden z nejvýznamnějších událostí novodobé historie a den sjednocení je v současnosti v Bulharsku vyhlášen za státní svátek.

Faktické sjednocení bylo třeba zajistit diplomaticky. Z právního hlediska šlo o porušení Berlínské smlouvy z roku 1878 a znamenalo tak nové otevření tzv. východní otázky. Turecko, které bylo akcí přímo poškozeno, se nicméně obávalo vojensky zakročít, protože prozatímní vláda vyhlásila hned po převratu v Plovdivu všeobecnou mobilizaci a rovněž bulharské vojsko bylo mobilizováno. Mocnosti změnily názory, Velká Británie se proti sjednocení nestavěla. Jejich obavy z ruského vlivu v Bulharsku se nenaplnily, protože bulharská vláda měla vlastní politické zájmy a nevystupovala jako ruský vazal. Naproti tomu ruský car Alexandr III. vystoupil k úžasu bulharského obyvatelstva proti sjednocení. Rusko považovalo Bulharsko za svůj protektorát a knížecí pokusy o orientaci na Vídeň chápalo jako „bulharský nevděk“. Sjednocení

⁴⁶ Christo Botev (1848–1876) je bulharský národní hrdina, revolucionář a básník. Zatčen a zabit byl během Dubnového povstání.

⁴⁷ TRIFONOV, S.: *Istorija*, s. 39–42.

⁴⁸ Tamtéž, s. 44.

Bulharska za stávajících poměrů v zemi a bez konzultace s Petrohradem bylo vnímáno jako nepřátelský akt knížectví proti jeho „stvořiteli“. Odvolalo ze země všechny ruské poradce a generály, čímž se zbavilo svého posledního vnitropolitického mocenského nástroje. Bulharsko následně svými důstojníky zaplnilo uvolněné pozice v armádě.

Sjednocení také narazilo na rozhodný odpor Rumunska, Řecka a Srbska, které viděly ve sjednoceném Bulharsku jednak porušení rovnováhy na Balkáně, jednak hrozbu pro uskutečnění vlastní teritoriální expanze. Srbsko, podporované Rakouskem-Uherskem, se rozhodlo k válce, od které si slibovalo nejen opětovné rozdělení Bulharska, ale i získání jeho západních území. Válku vyhlásil srbský král Milan Obrenovič 2. (14.) listopadu 1885. Tzv. „válka generálů proti kapitánům“ se stala z bulharského hlediska pokračováním boje za sjednocení, což se projevilo ve velkém nadšení a vysoké bojové morálce bulharských vojáků. Lépe vyzbrojená srbská armáda chtěla využít toho, že velká část bulharského vojska se nacházela v oblasti Východní Rumelie. Nejznámějším bojištěm se stala Slivnice, 40 km severně od Sofie, kde Bulhaři dokázali zdržet srbský útok do příchodu posil z východu. Boje u Slivnice trvaly tři dny – od 5. do 7. listopadu 1885 a poslední den byli Srbové poraženi a dali se na ústup. Krátká válka, ve které Bulhaři odolali mnohem silnější srbské armádě, získala Bulharsku uznání a sympatie Evropy. V březnu 1886 byla uzavřena dohoda mezi Bulharskem a Tureckem. Generálním guvernérem Východní Rumelie se stal bulharský kníže (neomezeno jen na osobu Battengerga). Přičemž od Východní Rumelie byla oddělena ve prospěch Turecka oblast Kárdžali s převahou tureckého, respektive muslimského obyvatelstva.⁴⁹ Vyhlášení sjednocení bulharského knížectví s Východní Rumelií, a následná válka se Srbskem bývá označována jako bulharská, resp. srbsko-bulharská krize.⁵⁰ Přesto bulharský kníže formálně zůstal pouze správcem Východní Rumelie. Tato situace se změnila až roku 1908, kdy došlo k definitivnímu vymanění Bulharska z vazalských vztahů k osmanské říši.

⁴⁹ TRIFONOV, S.: *Istorija*, s. 44–52; Srov. BACHMANN, Kryštof: *Srbsko-bulharská krize roku 1885 v zrcadle českého dobového tisku*. Magisterská diplomová práce. Brno, 2009, s. 40–47.

⁵⁰ Např. NÁLEVKA, Vladimír: *Koncert velmocí. Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914*. Praha, 2006, s. 78–82; BACHMANN, K.: *Srbsko-bulharská krize*, 2009.

2. Příchod Čechů – „česká invaze v Bulharsku“

2.1. Zájem o jihoslovanskou tematiku a bulharští studenti v Čechách

Intenzivní rozvoj česko-bulharských vztahů nastal v době českého národního obrození, jehož základem byla idea slovanské vzájemnosti. Na tomto místě je třeba vyzdvihnout Josefa Dobrovského (1753–1829), který je považován za zakladatele evropské bulharistiky. Výraznější podnět ke studiu bulharské lidové kultury, jazyka, historie a etnografie dal v první polovině 19. století Pavel Josef Šafařík (1795–1861), autor německy psaných *Dějin slovanských jazyků a literatur* (1826). Ve svých *Slovanských starožitnostech* (1837) vykreslil stručné dějiny Bulharů a ve *Slovanském národopisu* (1842) popsal jejich kulturní zvyky. Svým dílem vzbudil zájem o etnickou specifikou Bulharů, lidovou kulturu, ale také dějiny a boj za svobodu. Kromě nich se bulharskou tematikou zabývala řada českých spisovatelů, historiků, jazykovědců a etnologů.

Ve druhé polovině 19. století se bulharská témata natrvalo usídlila v české slavistice a publicistice. Většina českého tisku popisovala či komentovala bulharské kulturní, historické, politické a ekonomické problémy a události. Velkou roli hráli také sami Bulhaři, kteří se začali hojněji objevovat v českých zemích. Někteří bulharští novináři, spisovatelé, umělci, vědci i revolucionáři (např. Petěr Beron⁵¹, Ivan Bogorov⁵² a další) navazovali úzké kontakty s představiteli české inteligence, v Praze vydávali knihy a studie, účastňovali se všeslovanských aktivit apod.⁵³

Od šedesátých let 19. století začala nová etapa – prohloubení a zintenzivnění česko-bulharských vztahů. Do Čech začali přicházet ve velkém počtu studovat bulharští studenti, kteří navštěvovali odborné, střední i vysoké školy. Mnozí z nich později sehráli důležitou roli ve veřejném životě. Byli to např. Vasil Stojanov (1839–1910), jeden ze zakladatelů Bulharské akademie věd, buditel a spisovatel Teodosij Ikonov (1836–1872), revolucionáři Ivan Drasov (1848–1901) a Angel Kănčev (1850–1872), budoucí ministerští předsedové Vasil Radoslavov (1854–1929) a Konstantin Stoilov

⁵¹ Petěr Beron (1800–1871) přesto, že vystudoval medicínu, je autor prvního bulharského slabikáře, nazývaného Riben bukvar. Podílel se na zakládání bulharských škol a finančně podporoval bulharské žáky.

⁵² Ivan Bogorov (1820–1892) byl autorem první bulharské gramatiky (1844). Vzděláním byl lékař, ale zabýval se různými vědními disciplínami. Vydával několik časopisů. V bulharštině prosazoval jazykový purismus.

⁵³ Srov. URBAN, Zdeněk: *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha, 1957, s. 19–27.

(1853–1901), politikové Stojan Danev (1858–1949), Ivan Salabašev (1853–1924), kulturní a vědecký pracovník Vasil Atanasov (1839–1910) a další. Bulhaři studovali nejen v Praze, ale i na gymnáziích v Písku, Táboře, Plzni, Pardubicích, Hradci Králové a na Vyšším hospodářském a hospodářsko-průmyslovém ústavě zemském v Táboře. Již od počátku se sdružovali a snažili se jednak podporovat a připravovat povstání proti Turkům. Také svými články a besedami seznamovat českou veřejnost se situací v Bulharsku. V roce 1863 vznikl tajný spolek Pobratim, jehož cílem byla propagace osvobození Bulharska.⁵⁴

Bulharští studenti se v sedmdesátých letech 19. století značně sblížili s představiteli českého kulturního, politického i vědeckého života, například s Vítězslavem Hálkem, Boženou Němcovou a dalšími. Besedami, články v novinách se postupně česká veřejnost seznamovala s Bulharskem. Také díky tomu se naše intelektuální společnost živě zajímala o dění na Balkáně. Zdeněk Urban upozorňoval na zájem českého periodického tisku v sedmdesátých letech (zejména pak v letech 1876–1878) o Bulharsko. Překvapení vzbuzuje, s jakou soustředěnou pozorností bylo v českých zemích tehdy sledováno bulharské dění, kolik článků se snažilo vysvětlit čtenářům bulharskou skutečnost. Vedle článků o situaci a bojích v Bulharsku se objevovali například i národopisné články nebo překlady díla Ljubena Karavelova (1835–1879).⁵⁵

Dubnové povstání Bulharů proti Turkům, vyvolalo značné sympatie české společnosti. Rusko-turecké bitvy se setkaly s velkým nadšením českých spisovatelů, básníků a umělců. Vyhlášení samostatného Bulharského knížectví a omezené autonomie Východní Rumelie v roce 1878 vedlo k novým kulturním a ekonomickým vztahům a kontaktům. Velkým propagátorem česko-bulharského přátelství a slovanské vzájemnosti byl později spolek Bulharská sedjanka, který založili čeští a bulharští studenti v Praze roku 1880 a který působil až do třicátých let 20. století.⁵⁶

⁵⁴ Kol.: *Dějiny československo-bulharských vztahů*. Praha, 1980, s. 91–98.

⁵⁵ URBAN, Z.: *Z dějin*, s. 37; URBAN, Zdeněk: *Čechi v Bělgari*, Sofija, 1981, s. 117–126.

⁵⁶ Více MOTEJLOVÁ-MANOLOVOVÁ a kol.: *Uchováno v paměti. Bulharská sedjanka a její pokračovatelé v českých zemích*. Praha, 2006.

2.2. Invaze do Bulharska

V dnešní době je vnímaná česká přítomnost bulharskými vědci pozitivně, oceňována je jejich práce v různých oblastech společenského života. Ostatně i nyní jsou Češi v Bulharsku přijímáni velmi kladně a přátelsky.

Abych představil pozitivní vnímání bulharské strany na českou migrační vlnu, ocituji názor dvou vědců. Javor Milušev ve své studii píše, v jakých oblastech se projevil český vliv: „*Těžko by se na mapě osvobozeného Bulharska našlo město, ve kterém společenský život probíhal bez české účasti. Svými znalostmi a osobním příkladem Češi, kteří k nám přicházeli, pozitivně ovlivnili rozvoj bulharské kultury a poznání moderního vzdělávání, rozvoj různých oborů, řemesel i profesí, stejně tak ovlivnili společenský vývoj mladého bulharského státu.*“⁵⁷

Vladimír Penčev doplňuje: „*Dnes je těžko představitelná oblast společenského života, v které není zapsána zlatými písmeny činnost Čechů, kteří spojili svůj osud s Bulharskem. Otevřeme-li jakoukoli stránku historie našeho rozvoje po osvobození – ať o politice, kultuře, umění, vědě, vzdělávání, právu, ekonomice a další – jedny z prvních jmen jejich tvůrců nevyhnutelně budou česká. Konstantin Jireček, Karel a Hermengil Škorpilové, Jaroslav Věšín ... nejsou jen jména lidí, ale originálních základů třetího bulharského státu.*“⁵⁸ Tyto jména jsou v obecném povědomí každého Bulhara a učí se o nich ve školách, jsou po nich pojmenovány instituce, archivy, veřejné budovy. Avšak jména dalších stovek, ne-li tisíců, nezaujímají přední místa v historické paměti bulharského národa. Ale právě oni zásadně přispěli k významnosti a masovosti české přítomnosti v bulharských zemích ve sledovaném období i později.

Český slavista a bulharista Josef Páta srovnával za první světové války významný vklad české inteligence do budování bulharské osvěty, kultury i školství dokonce s významem dávného vkladu cyrilometodějské misie do české kultury.⁵⁹ I když to zní paradoxně, podle Vladimíra Penčeva budování bulharského státu po osvobození je spojováno v obecném mínění ne tak s ruskými, jako s českými pracovníky.⁶⁰

⁵⁷ MILUŠEV, Javor: *Pametta e živa, a ne muzejna cennost*. In: *Čechi v Bălgarija: roljata na češkoto prisăstvie v bălgarskoto nacionalno văzraždane*. Sofija, 2009, s. 20.

⁵⁸ PENČEV, Vladimír: *Za českata invazija v Bălgarija sled osvoboždenieto. Typologija na migracioniite dviženija i charakteristika za českata obštost u nas*. In: *Čechi v Bălgarija*. Sofija, 2009, s. 193.

⁵⁹ HRONKOVÁ, Dana (eds.): *Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů*. Praha, 2007, s. 38.

⁶⁰ PENČEV, Vladimír: *Češkite temeli v sledosvoboždenska Bălgarija*. In: *Evropa 2001*, ročník X., rok 2003, číslo 5, s. 14.

O tom, lidé jakých profesí do Bulharska přicházeli, čteme v Jubilejní ročence československé kolonie v Bulharsku z roku 1929: „*Mnohem větší zásluhy mají oni naši krajané, kteří přicházeli do Bulharska buďto bezprostředně po jeho osvobození nebo později po sloučení s tak zvanou Rumelií. Byli to lékárníci, inženýři a architekti, učitelé, malíři, právníci, agronomové, hudebníci a kapelníci, podnikatelé, pivovarníci, typografové, řemeslníci, kuchaři, hostinští, krejčí, ...*“.⁶¹

Českou migraci do Bulharska je možno rozdělit do několika skupin. První vlna je spjata s významnou invazí českých vědců, umělců, právníků, inženýrů, učitelů, jinak řečeno inteligence. Jejich značný přínos se projevil především v prvních letech po osvobození. Druhou skupinu tvořili podnikatelé, nejznámější byli Jiří a Bohdan Proškovi. Spolu s nimi přicházeli také pracovníci v průmyslových závodech financovaných především z českého kapitálu. Asi nejznámější dělnická kolonie vznikla u cukrovaru v Gorné Orjachovici, kde byla ve dvacátých letech 20. století založena i česká škola. V jejich stínu zůstávala třetí skupina českých řemeslníků a drobných živnostníků, kteří zde hledali uplatnění. Tvořily ji desítky loutkářů, modelářů, fotografů apod.⁶² O něco později, na začátku 20. století, se uskutečnila další migrační vlna, spojená s příchodem jednotné skupiny českých usídlenců z oblasti Banátu do severozápadního Bulharska, kde vznikla česká vesnice Vojvodovo.⁶³ Následující migrační pohyby do Bulharska se uskutečňovaly již v době socialismu, nejčastěji se jednalo o jednotlivé osídlence, smíšená manželství apod.

Jako nejvýznamnější je hodnocena první skupina, kterou lze zjednodušeně nazvat inteligence. Tvořili ji učitelé a vzdělanci, muzikanti a umělci, inženýři a architekti, právníci a státní zaměstnanci. Právě oni byli tvářemi tzv. české invaze v Bulharsku: historik a pracovník ministerstva osvěty Konstantin Jireček, bratři Karel a Hermenegild Škorpilové a Václav Dobruský v archeologii, Václav Stříbrný⁶⁴ v botanice, právníci

⁶¹ Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868 – 1928. Sofie, 1929, s. 11.

⁶² Srov. PENČEV, Vladimír: *Za českata invazija*, s. 194; PENČEV, Vladimír: „*Oni v Bulharsku fakt makali...*“ *Rozhovor*. Porta Balkanica, roč. III (2011). č. 1–2, s. 118–122.

⁶³ Naposledy JAKOUBEK, Marek: *Vojvodovo. Etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno, 2010.

⁶⁴ Václav Stříbrný (1853–1933) přišel do Bulharska v roce 1882 jako učitel v ještě neotevřené Státní praktické zemědělské škole v Sadovu u Plovdivu, první svého druhu v Bulharsku. Zde vyučoval až do roku 1920. Byl jedním z prvních botaniků v Bulharsku a několik rostlin bylo pojmenováno jeho jménem. Byl zakladatelem oborů jako kulturního ovocnářství, zemědělská produkce, včelařství a úpravy parků.

Rudolf Thurn-Taxis, Antonín Bernkopf,⁶⁵ František Chytil,⁶⁶ architekti Josef Schnitter,⁶⁷ Libor Bayer⁶⁸ a řada dalších. O desítkách českých učitelů bude řeč dále.

Dlužno připomenout, že Češi reagovali na akutní poptávku a na nedostatek pracovníků a kvalifikovaných odborníků, kteří chyběli v takřka všech sférách společenského života. V Sofii, v Plovdivu, v Ruse, Šumenu, Slivenu, Tärnovu a ve Varně postupně vznikly celé české kolonie s vlastním společenským životem, se zájmovými spolky a kulturními institucemi.⁶⁹

Zaměřím se nyní na aspekt motivace, podnětů k odchodu do nově vzniklého slovanského státu. Z pohledu dnešní doby nemusí být úplně pochopitelné, co přivedlo tolik Čechů do Bulharska. Přicházeli do podmínek nově vznikajícího státu, kde se teprve utvářely základní státní instituce. Politické poměry nebyly stabilní a životní podmínky byly často nezáviděníhodné. Tradičně se hovoří o pomoci slovanskému bratrskému státu, v duchu slovanské vzájemnosti, která v této době silně rezonovala společností. Zdeněk Urban to vysvětluje sympatiemi českého národa k bulharskému osvobozeneckému hnutí. Další příčiny vidí v přímých kontaktech české inteligence s Bulhary a touze „*po poznání života ve svobodné zemi, v němž si přáli spatřit předobraz svobody své vlasti*“.⁷⁰

Velký vliv měly osobní vztahy mezi bulharskými studenty na českých školách s jejich českými kolegy. Podle Vladimíra Penčeva to byli právě především bulharští studenti a kontakty s nimi, které podpořily motivaci k cestě. Dále hrála významnou roli snaha o rozvoj slovanské myšlenky, spolupráce se slovanským národem byla pro českou inteligenci lákavá. Další důvod spatřuje v tom, že když člověk nemůže najít cestu k prosazení doma, obvykle hledá další možnosti, a Bulharsko v této době

⁶⁵ Antonín Bernkopf (1835–1905) byl český právník, který přišel do Bulharska roku 1881 a hned byl jmenován prokurátorem starozagorského kraje. V roce 1893 byl jmenován hlavním prokurátorem v Plovdivu, poté působil jako prokurátor Plovdivského okresního soudu.

⁶⁶ František Chytil byl český právník, který působil ve Východní Rumelii. Do Bulharska přišel roku 1880 společně s Rudolfem Thurn-Taxisem, oba byli jmenováni hlavními prokurátory oblasti. Aktivně se podílel na založení a rozvoji bulharského soudnictví, spolupracoval na tvorbě zákonů.

⁶⁷ Josef Schnitter (1852–1914) byl český inženýr a architekt. Narodil se v Novém Bydžově, vystudoval polytechniku, ale kvůli své revoluční činnosti musel uprchnout do Ruska. Do Bulharska přišel jako dobrovolník spolu s ruským vojskem roku 1877. Ve Východní Rumelii začala jeho stavební činnost, vypracoval např. návrh stavby dívčího gymnázia v Plovdivu, stejně jako dalších budov a kostelů ve městě i okolí. V letech 1888–1892 pracoval na regulačním plánu Plovdivu, první svého druhu v Bulharsku. Přijal bulharské občanství a v Plovdivu také roku 1914 zemřel.

⁶⁸ Libor Bayer působil v Osmanské říši již před osvobozením, pracoval na stavbě tzv. Hiršovy dráhy. Po osvobození se stal městským inženýrem ve Staré Zagoře, téměř zcela vypálené po rusko-turecké válce. Tuto pozici zastával nejspíše v letech 1879–1884. Proslavil se vypracováním plánu města Staré Zagory. Projektovl také plán města Kazanlák.

⁶⁹ Srov. *Jubilejní ročenka československé kolonie*. Sofie, 1929.

⁷⁰ URBAN, Z.: *Z dějin*, s. 46.

nabízelo celou řadu možností, jak se prosadit, protože zde velmi akutně chyběla především inteligence. Česká invaze na konci 19. a začátku 20. století však bezpochyby probíhala v rámci jedné charakteristické společenské a sociální evropské tendence, v době hledání a nacházení „nových světů“. Nutno si uvědomit, že řada lidí v této době mířila do zámoří. U množství Čechů mířících do Bulharska hrála důležitou roli také možnost profesní seberealizace.⁷¹

Jan Rychlík poukazuje na to, že čeští odborníci, kteří přicházeli do Bulharska, hráli roli, aniž by si to často uvědomovali, v soupeření Ruska a Rakouska-Uherska. Za uvedené situace nebylo bez významu, odkud bude mladý bulharský stát přijímat pomoc. Česká přítomnost v Bulharsku byla tedy plně v souladu se zahraničně-politickými plány Rakouska-Uherska. Je nepochybné, že někteří svůj odchod subjektivně chápali jako výraz odporu proti Rakousku-Uhersku. V jednotlivých případech také skutečně rakouské úřady měly výhrady k politickým postojům některým Čechů, odcházejících do Bulharska a jejich působení v bulharských službách nevítkaly. Neměly ovšem možnost jim v odchodu zabránit, protože něco podobného rakouské zákony neumožňovaly. Z hlediska zahraničně-politického ovšem rakouská vláda proti odchodu svých občanů do Bulharska v zásadě nic nenamítala. Právě naopak, podobný vývoj Rakousku-Uhersku vyhovoval, protože v delší časové perspektivě znamenal vytlačení ruského vlivu z Bulharska.⁷²

Důvody k odchodu byly často subjektivní a velmi individuální. Nejčastěji šlo o kombinaci motivů, které byly zmíněny výše, k čemuž je možno přidat jistou dobrodružnost. Člověk se jistě musel obrnit odvahou, když vyrážel na téměř týdenní putování jihovýchodním směrem. Proto také nepřekvapí, že nejvíce do Bulharska přicházeli mladíci mezi dvaceti a třiceti roky, bez závazků.

V závislosti na způsobu, jak přicestovali, se dají příchozí dále rozdělit na tři skupiny. První jsou cizinci, kteří do Osmanské říše přišli již před osvobozením a zůstali zde. Druhou skupinu tvoří Češi, kteří se víceméně náhodou dozvěděli o možnosti pracovat v Bulharsku a zkusili zde své štěstí. Třetí jsou lidé, kteří přišli do Bulharského knížectví nebo Východní Rumelie na pozvání vlády či osob, které zaručily jejich profesionalitu a loajálnost. U prvních dvou skupin se kvůli chybějícímu výběru

⁷¹ PENČEV, Vladimír: *Za českata invazija*, s. 197.

⁷² RYCHLÍK, Jan: *Český faktor v boji mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o získání vlivu v Bulharsku po osvobození*. In: Černý, Marcel – Grigorov, Dobromir: *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008, s. 36–37.

ze strany státu objevuje největší procento dobrodruhů a šarlatánů, kteří se snaží pouze využít situace a kazili jinak dobrou pověst české inteligence v Bulharsku.⁷³ Třetí skupina je však nejpočetnější a díky možnosti určitého výběru relativně nejspolehlivější. Z ní se rekrutovali nejlepší specialisté, kteří část či u některých celý život zasvětili práci pro bulharský stát.⁷⁴

Počet Čechů, přítomných v Bulharsku ve sledovaném období, není možné zjistit přesně. Ve sčítacích operátech sice figurovala kolonka národní příslušnost, byla však chápána v jiném smyslu než dnes, takže následující čísla zůstávají odhady. Těsně po osvobození, souhrou všech faktorů, které jsem uvedl, se do Bulharska dostaly stovky Čechů. Někteří autoři hovoří až o 3 000 Čechů v osmdesátých letech a devadesátých letech 19. století.⁷⁵ Přesnější statistiky jsou k dispozici až pro pozdější období, ani ty však nemusí být přesné. Podle sčítání lidu z roku 1910 žilo v Bulharsku 1 555 lidí (1 203 v městech, 352 na vesnicích), kteří zvolili český jazyk za svůj rodný a 1 723 lidí, kteří se etnicky identifikovali jako Češi.⁷⁶

2.3. Život v Bulharsku očima Čechů

Nejprve přiblížím cestování a jeho nástrahy. Jak probíhala cesta z Čech do Plovdivu, vysvětloval Rudolf Thurn-Taxis v dopise slečně Františce Sönlerové, budoucí ředitelce Dívčího gymnázia v Plovdivu: „*Nejlepší a nejpohodlnější cesta sem jest bez odporu po železnici přes Pešť, Bukurešť a Rusčuk až do Varny, od tam bud' po černém moři (!) jízda trvá 12 hodin do Cařihradu a z Cařihradu po železnici až do Plovdiva. Cesta ta trvá celkem 6 dní a stojí se vším zaopatřením pro 1 osobu po 2. třídě asi 160 zl. v. m.*“ Rudolf Thurn-Taxis dále popisoval klimatickou situaci té doby:

⁷³ O různých dobrodruzích, kteří se snažili využít chaotických poměrů k vlastnímu obohacení, s odlehčením psal Jan Wagner ve své knize *Bulharsko v plenkách*, vydané pod pseudonymem Theodor Lehký: „*Po Balkánském poloostrově se potuluje zvláštní druh světoběžníků. Postupují zároveň s událostmi a usazují se nejraději tam, kde poměry teprve se vytvářejí. Tam je pro jejich působení půda nejprůzračnější. Všem společnou zvláštností je, že provozují všechno možné, nikdy však ne to, k čemu původní jejich povolání je učinilo povoláním. Znal jsem kupecké mládence, řemeslníky a studenty, kteří se proměnili v inženýry, jakmile se někde za Ršavou octli na pravém břehu Dunaje. Navlékli si vysoké boty, náprsní kapsu kabátu opatřili vyčuhujícím měřítkem a nikdo nesměl více pochybovat o jejich inženýrské způsobilosti. Jiní, sotva že pod nohama ucítili klassickou půdu Balkánského poloostrova, povýšili se pomocí modrých brejlů na profesory, doktory atd.*“ In: LEHKÝ, Theodor: *Bulharsko v plenkách: veselé i vážné historky ze zapadlé doby*. Praha, 1903, s. 77.

⁷⁴ VALČEV, Georgi: *Čechite v kulturnoto razvitie na sledosvoboždenska Bălgarija*. In: *Kulturnata integracija mežu čechi i bălgari v evropejskata tradicija*. Sofija, 2000, s. 7.

⁷⁵ STOEVA, Christina: *Roljata na českata kolonija za obogatjavane na kulturnen život văr Varna*. In: *Čechi v Bălgarija*. Sofija, 2009, s. 221.

⁷⁶ PENČEV, Vladimír: *Dnevnikăt na edin Čech v Bălgarija*. In: Todorov, Veličko (ed.): *Čechi v Bălgarija – Istorija i topologija na edna cilizatorska rolja*. Prva část. Sofija, 1995, s. 63.

„Klimatické poměry jsou zde velmi příznivé a ochraví-li také ten neb onen cizinec, než poměrům zdejšímu přivykne poněkud, přečká to obyčejně velmi snadno a těší se pak velmi dobré chuti a trvalému zdraví, jak jsme to všichni na sobě zkusili.“⁷⁷

Zřejmě užívanějším způsobem dopravy však byla cesta po Dunaji z Vídně do Lomu a odtud povozem do Sofie. Tímto způsobem cestoval například Jan Mrvička se svou ženou, který putoval spolu s Ludvíkem Lukášem a Václavem Dobruským.⁷⁸ Stejnou cestu použili i Jindřich Marek a Jan Brožka, jehož vzpomínky vyšly na pokračování v časopise československé kolonie v Bulharsku *Československý obzor* v roce 1921. Na cestu vzpomíná následovně: Po Velikonocích roku 1880 nejdříve jeli drahou do Vídně a odtud lodí do Lomu po Dunaji. Po několika dnech na lodi vystoupili v Lomu, kde další den nastoupili na cestu poštovním vozem. „Povoz náš byl nekrytý, pro případ deště nezpůsobilý, s dřevěným příčným sedadlem pouze pro dva cestující. Sedadlo pokryto bylo pytle naplněným slámou. Na tak dalekou cestu nebylo to, jak patrně přílišné pohodlí, ale nám nerozmazleným selským synkům to docela nevadilo, vždyť cíl naší cesty byl ušlechtilý.“⁷⁹ Cesta však byla pro oba nekonečná a unavující, vzpomínají však na krásu přírody v okolí. Do Sofie doputovali až dalšího dne večer, tedy po 26 hodinách cesty z Lomu.

Jak mohl vypadat hostinec, kde byli cestující nuceni po cestě přespávat, líčí ve svých vzpomínkách Antonín Šourek: „Ráno zbudil jsem se po sedmé. Ze spánku vyrušil mne nějaký rachot. Myšky se pěkně po podlaze probíhaly, mé zavazadla obklopovaly a při nejmenším mém pohybu hned do děr zalezly. Pode mnou byly konírny, z nich libý zápach vycházel. Počal jsem si prohlížeti svou postel. Můj slamník byl velice špinavý, rovněž prostěradlo a polštáře. Stěna vedle postele ukazovala, že tam bylo krvavé pronásledování ubohých – štěnic, kterým nedovolili, aby do postele se dostaly přímo z podlahy, neboť nohy postele stály v malých cylindrech vodou naplněných.“⁸⁰

Kapitolou sama pro sebe bylo cestování a doprava po Bulharsku. Se stavbou železničních tratí se teprve začínalo. Pouze ve Východní Rumelii byla od roku 1874 v provozu tzv. Hiršova dráha z Cařihradu do Sarambeje u Tatar-Pazardžiku (dnes Pazardžik). Všude jinde se jezdilo na koni nebo vozem. Stav cest nebyl nejlepší

⁷⁷ Obě citace z dopisu ze dne 29. září 1880. Národní archiv v Sofii, fond 1969k – Antonín Šourek, archivní jednotka č. 130, inv. č. 2.

⁷⁸ *Kak pristignach v Bǎlgarija. Spomeni na prof. Ivan Mǎrkvička.* In: *Plamák*, 1995, č. 5–6. s. 113–114.

⁷⁹ BROŽKA, Jan: *Před čtyřiceti lety. Mé vzpomínky.* In: *Československý obzor*, č. 19, 1. srpna 1921, s. 144.

⁸⁰ ŠOUREK, Antonín: *Vzpomínky na některé naše krajany.* In: *Československý obzor*. 1922–1925. Citace z: BEČVÁŘOVÁ, Martina: *České kořeny bulharské matematiky.* Praha, 2009, s. 308.

a postupně se pracovalo na jejich opravě, citelný byl především nedostatek mostů. Tak například cesta ze Sofie do Trnova trvala pět dní, do Varny v zimě i sedm.⁸¹

Poštovní kočárky, uzpůsobené pro dva cestující, nejezdily pravidelně. Pokud chtěl člověk cestovat, sám si najal kočár, podle toho závisela i cena. Jak upozorňoval Konstantin Jireček: „*Úžasná rychlost těchto poštovních jízd (na rovině 12 kilometrů za hodinu) není bez nebezpečí. Jeden můj přítel v noci se vyklopil a upozornil postillona teprve výstřely z revolveru, že pocestného ztratil. Jednou ztratila pošta v rovinách u Plevna samého ministra zahraničních záležitostí a pošt, p. B.; od stanice jeli nazpět jej hledat a našli jej klusajících při měsíčku pěšky po tiché stepi.*“ Cena závisela, jako většina obchodů, na smlouvením, které mělo probíhat v přítomnosti svědků. Takže „*kdo umí smlouvat jede lacině, kdo neumí, jede draze. Na ustanovení ceny působí rozmanité okolnosti: je-li sucho nebo bláto, spadl-li někde most, bývají-li kde loupežníci a jmenovitě je-li mnoho povozů na místě nebo málo.*“⁸²

Hlavní město Bulharského knížectví – Sofie na cestovatele obvykle nezanechala dobrý dojem: „*...první pohled na Sofijské křivolaké, špinavé ulice přímo ohromil. Hlavní třída, tak zvaná čaršije, sestávala z bídých, nízkých baráků, ze strany k ulici úplně otevřených, takže viděti bylo i zboží v nich prodávané i dělníky v dílnách pracující a po turecku se skříženými nohami sedící. Přimyslete si k tomu otrhané cikány a tlupy polonahých cikáňat a hladových psů mezi zevlujícím lidem se prohánějících a máte před sebou v myšlenkách malý obrázek špinavého orientu. Ostatní ulice byly téměř všechny křivolaké, s domky většinou nízkými a s okny do dvoru po turecku obrácenými. Jen ve středu města možno bylo spatřiti několik jednopatrových dřevěných budov, v nichž nalézala se ministerstva a různé úřady nebo v nichž bydlely cizí legace a konzulové.*“⁸³ Sofie byla zvolena jako hlavní město, hlavně z geopolitických důvodů, ale v době těsně po osvobození neměla ani 20 tisíc obyvatel a svým charakterem českým cestovatelům oprávněně připomínala spíše velkou vesnici nežli významné správní středisko. V zimních měsících byla často kvůli špatné dostupnosti uzavřena několik měsíců pro spojení se světem. Dále ještě Jan Brožka dodává: „*Neobyčejnou „okrasou“ (!) Sofie byly zelené smrduté louže, z nichž za teplých, letných (!) večerů ozýval se známý každému žabí koncert.*“⁸⁴

⁸¹ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 70.

⁸² Obě citace JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 70–71.

⁸³ BROŽKA, Jan: *Před čtyřiceti lety*. Československý obzor, č. 20, 15. srpna 1921, s. 152.

⁸⁴ Tamtéž, s. 153.

S odstupem času také Konstantin Jireček přiznával, že život v Bulharsku byl krušný. Hlavní město Sofie bylo daleko od železničních spojů v hornatém vnitrozemí, všechna ministerstva často se střídajících vlád byla první zimu v jednom dvoupatrovém dřevěném domě. Menší ministerstva měla dokonce jen jeden pokojík.⁸⁵ První Jirečkovy dojmy z pobytu a práce v bulharském hlavním městě, ze styku s lidmi byly pesimistické a nutily jej uvažovat o návratu do Prahy. K tomu píše, že „*Bulhaři jsou ještě velmi nezkušení a sebevědomí; se svou dětskou nerozumností brání rozvoji a budoucnosti své vlasti. Každý se chce stát ministrem.*“⁸⁶

Bystrý pozorovatel poměrů Konstantin Jireček dále charakterizoval bulharský stát a společnost následovně: „*Bulharsko je stát rolnický, bez šlechty, ve kterém není boháčův ani chud'asův dle ponětí jinde obvyklých. Sotva se pozorují slabé začátky kupecké plutokracie. Lidé jsou více méně sobě rovni. I vzdělané třídy si nejméně tykají. (...) Bulhar má dobré nadání k životu společenskému, neboť od přírody je povahy hovorné a mívá dar vypravovatelský. Ovšem se prvobytná jadrnost jeho jeví někdy jistou tvrdostí a hranatostí. Mezi sebou rádi se večer scházejí na zábavy, při kterých živé hovory přátelské drží první místo. Při tom se prokouří množství cigaret; co nápoj panuje čaj s ruským samovarem. Dámy se těch hovorův nevzdalují, neboť turecké uzavírání žen od mužské společnosti Bulhary celkem nenakazilo.*“⁸⁷

Podmínky pro práci měl Jireček skutečně nezáviděníhodné, sám je nazval chaotické. Nebýt toho, že měl „ideální cíl“ pomoci při budování nového bulharského školství, byl by z Bulharska odešel: „*Já v Bulharsku nemám žádné osobní zájmy kromě přání vidět Bulharsko velké a silné, vidět Bulhary jako jedny z nejšťastnějších a nejrozvinutějších slovanských národů ...*“,⁸⁸ napsal v jednom dopise. Chápal sice, že každý mladý stát trpí nezkušeností, ale nemohl se spokojit s lhostejností a neschopností.

Ve svém memoáru o organizaci v knížectví po 1. červenci 1881 se Konstantin Jireček vyjádřil k práci vlády a státních orgánů: „*Na ministerstva je potřeba jmenovat několik zahraničních specialistů jako rádců, ne tolik početných, ale jasných praktičtích, z různých národů na krátkou dobu. O něco více cizinců je potřeba v soudnictví, prokuratuře a právnických radách na ministerstvu.*“⁸⁹ Dále popisuje k situaci na

⁸⁵ Srov. DOROVSKÝ, Ivan: *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno, 1983, s. 112.

⁸⁶ *Iz archiva na Konstantin Ireček I*. Sofija, 1953, s. 187.

⁸⁷ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 35 a 38.

⁸⁸ *Iz archiva na Konstantin Ireček II*. Sofija, 1959, s. 38.

⁸⁹ Tamtéž, s. 54.

ministerstvech: „Počet číovníků na ministerstvech i ve všech správách je potřeba snížit a osmanský zvyk, aby se plnily kanceláře lidmi, kteří nemají práci a zabývají se jen hovorem a kouřením tabáku, se musí vykořenit.“⁹⁰

Vraťme se ještě ke každodennímu životu a možnostech ubytování: „Jinak množství oken a tenkost stěh působily průvětrnost v zimě velmi citelnou. Za silného deště a jmenovitě za tání sněhu kapalo do vnitř do pokojův. Sám jsem bydlel tři léta v obydlich, jejichž strop nebyl nepromokavý. K ostatním nepříjemnostem náleželo množství myší mezi podlahami, žab v přízemních místnostech a rozmanitého hmyzu, který se večer procházel po stěnách.“⁹¹ Velké obavy panovaly z požárů, protože většina staveb bylo stále dřevěných. Velké potíže tedy představovalo shánění bytů, které by odpovídaly představám příchozích z Čech.

⁹⁰ *Iz archiva na Konstantin Ireček II, s. 55.*

⁹¹ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 26.

3. Školství ve Východní Rumelii a český přínos

3.1. Školství ve Východní Rumelii

Základy školství ve Východní Rumelii byly postaveny již dočasnou ruskou správou. Hlavní zásluhu na tom měl prof. Marin Drinov,⁹² který stál v čele oddělení Národní osvěty a církevních záležitostí v Bulharském knížectví. Na rozdíl od situace před osvobozením, bylo školství založeno na jednom základě a pod jedním řízením. V jižním Bulharsku se obnovily téměř všechny základní školy a byly otevřeny dvě reálná gymnázia v Plovdivu a Slivenu. Základní vzdělání bylo povinné a bezplatné pro děti obou pohlaví. Výuka byla světská a probíhala v hovorové bulharštině. Dohled nad školami vykonávali školní inspektoři. Základní školy finančně podporovaly obce, střední školy pak stát.⁹³ Podmínky rozvoje vzdělání ve Východní Rumelii a Bulharském knížectví byly do jisté míry rozdílné.

Nová svobodná doba samozřejmě potřebovala vzdělané lidi, státní úředníky, učitele, obchodníky, apod. Základní principy, podle kterých bylo řízeno školství po skončení dočasné ruské správy, byly obsaženy v Organickém statutu Východní Rumelie, Prozatímních pravidlech pro základní školy z roku 1879 a zákoně o základních školách, přijatém na konci roku 1880. Zásluhou Joakima Grueva⁹⁴ zde školy byly obnoveny na základě stavu před osvobozením, takže navazovaly na přerušenu tradici v důsledku povstání v roce 1876 a následné rusko-turecké války. Paradoxně přitom byly podmínky ve Východní Rumelii pro rozvoj školství příznivější než v Bulharském knížectví. V celém období do sjednocení roku 1885, kdy se v Bulharském knížectví vystřídalo deset ministrů školství, ve Východní Rumelii

⁹² Marin Drinov (1838–1906) studoval v kněžském semináři v Kyjevě, pak ale přestoupil na Moskevskou univerzitu, kterou ukončil roku 1865. V následujících letech pracoval a cestoval po Evropě. Seznámil se také s Konstantinem Jirečkem, kterého podporoval v napsání *Dějiny národa Bulharského* (1876). Udržovali spolu čilý písemný styk. (Více Radnev, Nikolaj: *M. Drinov i K. Ireček i prosveteneto delo v knjažestvo Bălgarija*. Sofija, 1884.) Roku 1873 se stal stálým profesorem na Charskovské univerzitě. V letech 1878 a 1879 se aktivně účastnil budování státních institucí a především školství během dočasné ruské správy. Byl jedním z tvůrců Trnovské konstituce. Roku 1881 se vrátil do Charkova, kde vyučoval do konce svého života. Umřel roku 1906 na tuberkulózu. Je považován za významného bulharského historika a filologa, zakladatele bulharské historiografie.

⁹³ Srov. SIMEONOV, Simeon: *Učebni zavedenija v Iztočna Rumelija*. In: *Izvestija na dăržavnite archivi*. 1977, č. 34, s. 81.

⁹⁴ Joakim Gruev (1828–1912) byl bulharský národní buditel, narozený v Koprivšticí. Byl žákem Najdena Gerova, před osvobozením dlouhou dobu učil na základních školách v Koprivšticí a Plovdivu. V letech 1879–1884 působil jako ministr národní osvěty ve Východní Rumelii. Je autorem řady učebnic. Více DIMOVA, Janka: *Joakim Gruev. Žiznen păt i pedagogičeska dejnost*. Plovdiv, 1985.

úřadovali pouze dva – Joakim Gruev a Konstantin Veličkov,⁹⁵ který řídil školství v letech 1884 až 1885.

První ministr národní osvěty Joakim Gruev otevřel všechny druhy a stupně škol – základní, odborné, doplňující, duchovní, pedagogické, reálná gymnázia, muslimské, židovské, arménské, protestantské, řecké a katolické, na jejichž fungování stát poskytoval dotace ze svého rozpočtu. Jako první organizoval systematickou přípravu učitelů pomocí letních pedagogických kurzů.

Základní vzdělání ve Východní Rumelii bylo povinné pro všechny děti, chlapce i dívky od sedmi do třinácti let. Všechny národnosti v oblasti měly ve školství stejná práva. Také církve mohly zřizovat své školy, vznikaly též školy soukromé. Základní školy měly dva stupně – první měl čtyři třídy, druhý dvě. Každá obština⁹⁶ s více než 1500 obyvateli měla povinnost zřídit základní školu, zvláště pro chlapce a děvčata. Vyučování probíhalo od rána zhruba do tří hodin odpoledne. Učební hodiny začínaly a končily modlitbou. Úspěch žáků se hodnotil známkami od 0 do 10. Nula znamenala nejhorší známku, desítka nejlepší. Výuka probíhala deset měsíců. Učitelé byli jmenováni starostou obce. Největší problém představovala obnova školních budov a vybudování nových ve válkou zničeném kraji, protože lidé postižení bojovými střety se snažili opravit či vybudovat především svoje příbytky.⁹⁷ Celkově byla starost o materiální podmínky delegována především na obce. Opraveno či postaveno bylo ve Východní Rumelii v prvních letech po osvobození 307 základních škol.⁹⁸

Počet základních škol ve Východní Rumelii postupně narůstal. Ve školním roce 1880/1881 jich bylo 1 412, nejvíce z nich bylo škol bulharských – 846, dále tureckých – 471, řeckých – 58, židovských – 13 a arménských – 4. Do roku 1883 počet škol vzrostl na 1 696, nejvíce přibýlo škol tureckých (na 763). Do škol byli mnohem častěji rodiči posíláni chlapci než děvčata, chlapci tvořili dvě třetiny všech žáků. Celkový počet žáků

⁹⁵ Konstantin Veličkov (1855–1907) byl bulharský spisovatel a politik. Narodil se v Pazardžiku, kde také získal základní vzdělání a před osvobozením učil. Účastnil se tzv. dubnového povstání 1876 a byl odsouzen na smrt, nakonec však byl osvobozen. Po osvobození byl představitelem Národní strany v Oblastním sněmu. Vzdělání si doplnil studiem práv v Paříži. V letech 1884–1885 se stal ministrem národní osvěty ve Východní Rumelii. Po sjednocení se přestěhoval do Sofie. Několikrát byl zvolen ministrem za Národní stranu. Zemřel ve Francii. Kromě politiky se zabýval také literaturou, proslavil se jako spisovatel a dramatik. Více: KOLEV, Jordan: *Konstantin Veličkov. Reformatorät na bälgarskoto obrazovanie*. Pazardžik, 2005.

⁹⁶ Obština je v Bulharsku základní administrativně-správní jednotka. Centrem je největší obec, po které je obština nazvána, ta včleňuje menší obce. Podle současných předpisů musí mít minimálně 6 000 obyvatel.

⁹⁷ Srov. SIMEONOV, S.: *Učebni zavedenija*, s. 82–86.

⁹⁸ STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 253.

přesahoval 50 000.⁹⁹ Výrazné komplikace představovalo zajištění dostatku učitelů. Důvodů nízkého počtu učitelů bylo několik. Ve školách před osvobozením pracovali nejlépe připravení a nejvíce zapálení bulharští vlastenci. Po osvobození ovšem došlo k velkému odlivu dobrých učitelů, kteří zaujímali lépe placená místa v administrativním aparátu. Na jejich místa byli přijímáni slaběji připravení učitelé, a v některých případech i lidé nevhodní pro tuto práci. Zvyšující se počet škol nutil stát neustále hledat nové pracovníky. Podle jednoho odhadu chybělo ve Východní Rumelii v roce 1885 více než 1 000 učitelů základních škol.¹⁰⁰ V práci učitelů z metodického hlediska existoval velký rozdíl, ovšem ne výsledkem originality a tvůrčí práce, ale jejich nepřipravenosti. Každý učitel vyučoval to, co považoval za dobré.¹⁰¹ Vláda na tuto kritickou situaci reagovala pravidelnými letními kurzy pro učitele základních škol.

I pro podporu práce učitelů vznikl ve Východní Rumelii v roce 1881 časopis *Nauka (Věda)*, který měl speciální pedagogický oddíl. V něm se řešily jak teoretické problémy pedagogiky, tak poskytovaly praktické rady učitelům pro výuku. Publikovány zde byly také oficiální nařízení a zprávy ministra národní osvěty. Na jeho přípravě se podíleli především Joakim Gruev a Ivan Salabašev.¹⁰² Časopis *Nauka* byl předním vědeckým časopisem ve Východní Rumelii, který byl motorem akademického a literárního života Plovdivu i celé oblasti. Podobou roli hrál časopis *Učilišten vesnik* (Školní noviny) – orgán direktoria národní osvěty. Pod vedením Joakima Grueva, který byl jeho redaktorem, vycházel časopis od roku 1883, vydáván však byl pouze rok. Na jeho stránkách byly publikovány metodické a didaktické články, nařízení školám, zprávy inspektorů a recenze pedagogických děl. Autorem většiny obsahu byl sám

⁹⁹ VANKOV, Ivan: *Iz archivite na Ministerstvo na narodna prosveta*. Sofija, 1905, s. 438–441.

¹⁰⁰ NEGENCOV, Christo – VANEV, Ivan: *Obrazovanie v Iztočna Rumelija 1879–1885*. Sofija, 1959, s. 130.

¹⁰¹ Kol.: *Istorija na obrazovanie i pedagogičeska misal v Bălgarija II*. Sofija, 1982, s. 19.

¹⁰² Ivan Salabašev (1953–1924) se narodil ve Staré Zagoře v rodině bohatého obchodníka. Gymnaziální vzdělání získal v Čechách, v Táboře. Poté přešel na pražskou polytechniku, kde vystudoval matematiku. Po osvobození Bulharska se vrátil do Plovdivu a zapojil se do správy Východní Rumelie jako náměstek ministra národní osvěty Joakima Grueva, později se stal ministrem spravedlnosti. Měl velký podíl na příchodu českých učitelů, protože si ze svých studijních let udržoval četná přátelství. Ivan Salabašev se také zapojil do politického života jako představitel Liberální strany. Po sjednocení se stal ministrem financí ve vládě Stefana Stambolova. Později přestoupil do Demokratické strany. V letech 1910–1914 byl velvyslancem Bulharska na rakouském dvoře ve Vídni. Vice: BEČVÁŘOVÁ, Martina: *How to Fix an Election Honestly! Ivan Petrov Salabashev's Novel Voting Procedure in Bulgaria 1879–1880*. In: *Annals of Science* Vol. 66, No. 3, July 2009, s. 397–406.

Joakim Gruev. Časopis *Učilišten vesnik* byl prvním pedagogickým časopisem v Bulharsku.¹⁰³

Střední školy byly určeny k doplnění a rozšíření znalostí získaných na základní škole. Byly otevírány ve větších obcích a měly dávat vyšší vzdělání, nezbytné pro rozvíjející se ekonomický a společenský život. Střední školy pro chlapce se skládaly ze čtyř tříd, pro dívky ze třech. Každá uznaná církev měla navíc zvláštní střední školy. Na chlapeckých školách se vyučovaly tyto předměty: náboženství, rodný jazyk, historie, geografie, cizí jazyk, matematika, přírodopis, fyzika, chemie, kreslení, rýsování, zpěv a gymnastika. Na dívčích středních školách se vyučovalo stejným předmětům, navíc se zde dívky učily ručním pracím. Počet středních škol ve Východní Rumelii postupně narůstal, v roce 1884 jich najdeme 33, oproti 15 školám v roce 1878. Přes velký pokrok středních škol, byl počet žáků, kteří zakončili základní školu a měli právo pokračovat na střední škole, velmi malý. Velmi nízký byl i počet studentek, tvořili jen jednu šestinu ze všech studentů středních škol.¹⁰⁴ Tyto střední školy odpovídaly nižšímu stupni na gymnáziích, po jejich úspěšném absolvování mohl žák pokračovat na vyšším stupni gymnázia.

Na vrcholu tehdejšího vzdělávacího systému ve Východní Rumelii i Bulharského knížectví stály oblastní gymnázia. Reálná gymnázia v Plovdivu a Slivenu byla otevřena již roku 1878. Pokračovaly ve své přerušené činnosti, před osvobozením byly mužskými středními školami. V prvním roce zde však byly otevřeny jen tři třídy. Plovdivské gymnázium řídil Grigor Karadžov,¹⁰⁵ ředitelem slivenského byl určen Alexandr Kozarov.¹⁰⁶ V prvních letech nebyly stanoveny učební osnovy, takže výuka záležela na přípravě učitele. Vyučovaly se předměty náboženství, bulharský jazyk, matematika, historie, geografie, přírodopis, fyzika, francouzština, kreslení, gymnastika, zpěv, rýsování a krasopis. Výuka byla ovšem spojena s velkými problémy –

¹⁰³ GEŠEV, Minko: *Prinosät na prosvetnitate dejci v iztočnorumelijskata stolica za razvitiето na pedagogičeskata nauka*. In: *Razvitiето na naukata i kulturata v Plovdiv i Plovdivskij kraj*. Materiali ot naučna sesija. Plovdiv, 1981, s. 120–128.

¹⁰⁴ Srov. SIMEONOV, S.: *Učebni zavedenija*, s. 90–91.

¹⁰⁵ Grigor Karadžov (1849–1888) se narodil ve vesnici Šipka. Studoval v Kazanlaku a Plovdivu, středoškolské vzdělání získal v Čechách, v Táboře. Poté studoval matematiku v Praze. Před rokem 1878 působil jako učitel v Plovdivu a Kazanlaku. Po osvobození byl určen ředitelem reálného gymnázia v Plovdivu, tento post zastával do roku 1884. Účastnil se politického a společenského života ve Východní Rumelii. „*Velice ideální a čestný člověk, velký přítel Čechů.*“ In: ŠOUREK, A.: *Vzpomínky*, s. 305.

¹⁰⁶ Alexandr Kozarev (1856–1933) se narodil ve Slivenu, kde také získal základní vzdělání. Stejně jako ředitel plovdivského gymnázia Karadžov získal středoškolské vzdělání v Čechách. Studoval také ve Vídni. Po svém návratu do Slivenu pracoval jako ředitel reálného gymnázia. V následujících letech vykonával post ředitele gymnázií ve Staré Zagoře (1882–1887) a Varně (1887–1895). Poté byl ustanoven konzulem v Soluni a městě Pireus.

nedostatkem učitelů i nevhodnými školními budovami. Například ve Slivenském gymnáziu pracovali v prvním školním roce 1878/1879 pouze dva učitelé. Stabilizaci situace přinesl administrativní řád pro oblastní gymnázia z 26. září 1881. Cílem gymnázií bylo podle tohoto řádu, aby se žákům dostalo obecného vzdělání, vhodného pro praktické profese i vědeckou práci. Hlavní dozor nad gymnázií náležel direktoriu národní osvěty. Plné jednoty obou gymnázií ve vyučovaných předmětech a jejich časové dotaci bylo dosaženo až roku 1884.¹⁰⁷ Vyučování se dělilo na dva stupně. První (nižší) od první do čtvrté třídy, a druhý (vyšší) od páté do sedmé třídy, přičemž druhý stupeň se dělil na reálnou a klasickou část. V klasických gymnáziích se vyučovaly staré jazyky a humanitní předměty, v reálných se kladl důraz na výuku matematiky, biologie a moderních jazyků.¹⁰⁸

Gymnazijní učitelé byli jmenováni a propouštěni Ministerstvem národní osvěty na doporučení ředitele konkrétního gymnázia, který předkládal svůj názor na kandidáty. Učitelé na gymnáziu byli děleni podle svého vzdělání. Po řediteli stál nejvýše „*prepodavatel*“, který musel mít vysokoškolské vzdělání. Za svou práci získával nejvyšší odměnu a měl nejvyšší pravomoce. Ostatní, nejčastěji bez vysokoškolského diplomu, byli nazýváni „*učitel*“. Dále byli ještě děleni podle zkušeností do tří tříd („*učitel ot I., II., III. razdjal*“). Jejich pravomoci byly částečně omezené.¹⁰⁹

Žáci byli na gymnázia přijímáni bez rozdílu víry nebo národnosti. Do první třídy mohly být přijaty děti ve věku deset až patnáct let. V každé třídě bylo až 50 žáků, při větším počtu se měla zřídit paralelní třída. První pololetí trvalo od září do konce ledna, druhé od února do konce června. Výuka probíhala dopoledne od osmi do dvanácti hodin, odpoledne od dvou do čtyř hodin. Jednotlivé předměty trvaly 45 až 90 minut. Žáci získávali známky 0 – 10, přičemž 10 znamenala nejlepší známku, výborně, nula pak žádné znalosti. S tím jak narůstal počet tříd, rostl i počet žáků, z 268 v roce 1878/1879 na 1129 žáků v roce 1884/1885,¹¹⁰ počítáme-li obě gymnázia dohromady. Zvýšení počtu žáků podporovala také vláda, která vyplácela žákům finanční pomoc a bezplatně vydávala některé učebnice. Nárůst počtu žáků vyžadovalo také navýšení učitelských sil. Většina učitelů měla vysokoškolské vzdělání, získané v zahraničí –

¹⁰⁷ Srov. SIMEONOV, S.: *Učebni zavedenija*, s. 91–92.

¹⁰⁸ *Istorija na obrazovanieto II.*, s. 16.

¹⁰⁹ *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija „Dobri P. Čintulov“ po slučaj na 55-godišninata ot osnovaneto i.* Sofija, 1934, s. 20. V této práci nezachováváme toto dělení gymnaziálních učitelů, protože pro ně většinou nemáme v dobových materiálech podporu.

¹¹⁰ VANKOV, I.: *Iz archivite*, s. 448.

Rakousku-Uhersku, Rusku či Německu. Zároveň však bylo přijímáno mnoho cizinců, nejvíce Čechů.¹¹¹ Gymnázia spadala pod přímé řízení vlády Východní Rumelie, na rozdíl od nižších stupňů vzdělávacího systému. Pro učitele znamenalo místo na gymnáziu velmi dobré platové podmínky a pravidelný příjem. Vláda měla právo rozhodovat o personálním složení učitelského sboru. Učitelský personál gymnázií se skládal z ředitele, profesorů, učitelů a pracovníků, kteří prováděli dohled.

Každé gymnázium mělo mít knihovnu s knihami jak pro žáky tak i učitele, kabinet fyziky a chemie, přírodovědné sbírky, náčiní pro gymnastiku a noty pro zpěv. Dalším problémovým místem byl nedostatek učebnic, proto také gymnaziální učitelé byli hlavními překladateli a tvůrci učebnic. Na konci školního roku všechna gymnázia vydávala výroční zprávy, které podávaly nejen svědectví o životě gymnázia a různé statické údaje. Na jejich stranách byly publikovány vědecké, metodologické a pedagogické studie. Autory byli učitelé gymnázia, mezi nimi také čeští učitelé – bratři Škorpilové, Václav Dobruský či Ludvík Lukáš.

Na zmatenou situaci prvních let a různorodý původ a věk žáků vzpomínal v Jubilejním sborníku učitel plovdivského gymnázia Minko Brakalov: „*Vedle toho zmatku a nedostatku strašný obraz představovala studující mládež, pokud ji mohu nazvat tímto slovem, jelikož mnoho studentů přicházelo do školy s velkým plnovousem a dlouhými kníry. Řada z nich měla na sobě široké turecké kalhoty a tradiční košili, druzí měli žaket, činili ale dojem statných, silných mužů.*“¹¹²

Podobnou zprávu nám zanechal český učitel a etnograf Jan Wagner ve své vzpomínkové knize *Bulharsko v plenkách*, napsanou pod pseudonymem Teodor Lehký. Autor psal o těžkostech při zjednání autority a disciplíny u žáků: „*V letech osmdesátých však, kdy školství bulharské teprve se upravovalo, byli zvláště čeští profesori pro svědomitost, s jakou úkol jim svěřený plnili, v Bulharsku nejenom velice vítáni, ale i znamenitě placeni. Štědré ty gáže byly ovšem mnohdy krušně a perně zaslouženy. Pro člověka neznalého ani jazyka, ani mravů, ani zvyklostí, nebylo to snadným úkolem, zjednati si potřebnou autoritu mezi čeládkou do škol ledajak sehnanou, již disciplína školní byla pojmem zcela neznámým. Přicházeliť totiž na bulharská gymnásia krom žáků, kteří si nedávno národní školu odbyli, také tací, kteří třeba již před pěti lety s obecnou školou se rozloučili a mezitím někde vepře pásli, nebo se i někde na Balkáně*

¹¹¹ Srov. SIMEONOV, S.: *Učebni zavedenija*, s. 93–94; VANKOV, Ivan: *Razvoj na učebnoto delo i učilištno zakonodatelstvo v Bălgarija*. Tărnovo – Kjustendil, 1906, s. 262–266.

¹¹² *Jubileen sbornik. 60 godini Aleksandăr I. Plovdiv*, 1939, s. 2.

v počestném řemesle hajduckém pokoušeli... Vzpomínám dosud žaluplných stesků mladého tehdejšího profesora Čermáka, nyní na reálném gymnáziu v Praze působícího, který v letech osmdesátých na gymnáziu s Sofii vtloukal žákům často starším nežli byl on sám, do hlavy počátky měříčství a ruce jejich přizpůsoboval umění kreslířskému.“¹¹³

Oblastní dívčí gymnázia v Plovdivu a Staré Zagoře byla otevřena 1. září 1881. Jejich úkolem bylo poskytnout dívkám vzdělání s ohledem na jejich práci budoucích matek, hospodyň a učitelek. Proto studium zahrnovalo také předměty práce o domácnost, ruční práce, pedagogiku a psychologii. Nepočítalo se s tím, že by se dívky připravovali na vysokoškolské studium, dívčí gymnázia tedy neměla klasickou část.¹¹⁴ Studium zde bylo o rok kratší než pro chlapce, tedy šestileté. Dohled opět vykonávalo direktorium národní osvěty. Jmenování učitelů a ředitelek probíhalo stejně jako v případě chlapeckých gymnázií. Učitelský sbor měl být složen z učitelek, ovšem kvůli jejich nízkému počtu zde učili také muži. Součástí školy byl i penzionát pro dívky.¹¹⁵ Počet dívek, které navštěvovaly obě školy, byl výrazně nižší než u mužských gymnázií. V roce 1881 nastoupilo 235 dívek a do roku 1885 stoupl jejich počet na 379.¹¹⁶ Vyučovali zde kvalifikovaní učitelé a učitelky, což bylo dáno především velmi dobrým platem, který několikrát převyšoval plat ostatních pedagogů. Velkou zásluhu na činnosti a řízení gymnázií měly jejich první ředitelky – Češka Františka Sönlerová¹¹⁷ v Plovdivu a Anastasija Toševová¹¹⁸ v Staré Zagoře. Studovaly zde dívky nejen z Východní Rumelie, ale také z Bulharského knížectví a Osmanské říše.

Kromě uvedených škol byly založeny ve Východní Rumelii také speciální zemědělské a řemeslné školy. V roce 1883 byla založena praktická zemědělská škola v Sadovu. Školu mohli navštěvovat chlapci ve věku do 16 let, kteří dokončili základní školu. Předměty byly čistě praktické – zemědělství, ovocnářství, zahradnictví, včelařství, chov zvířat apod. Škola vznikala na zelené louce, v místě cikánské osady,

¹¹³ LEHKÝ, Teodor: *Bulharsko v plenkách*, Praha, 1903, s. 122–123.

¹¹⁴ NEGENCOV, Ch. – VANEV, I.: *Obrazovanie*, s. 48.

¹¹⁵ SIMEONOV, S.: *Učebni zavedenija*, s. 95.

¹¹⁶ VANKOV, I.: *Iz archivite*, s. 421.

¹¹⁷ Františka Sönlerová Šoureková (1844–1919) bývá v bulharských pramenech nazývaná Senlerová. Narodila se ve Vodňanech, kde také absolvovala základní a střední školu. Pedagogické vzdělání získala v Praze, současně navštěvovala konzervatoř. V roce 1880 přišla do Bulharska, kde pracovala v letech 1881–1884 jako ředitelka Oblastního dívčího gymnázia v Plovdivu. V roce 1883 se vdala za Antonína Šourka. Po narození dcery Anny roku 1885 se jí plně věnovala. Příležitostně se věnovala publicistice. Díky svým jazykovým znalostem pracovala jako překladatelka a editorka. Nejčastěji spolupracovala s časopisem *Misál*. K povolání učitelky se již nevrátila. Celá rodina opustila válkou zmínané Bulharsko v roce 1915. Zemřela v roce 1919 v Bernu.

¹¹⁸ Atanasija Toševová (1837–1919) studovala v Oděse, po svém návratu učila v Staré Zagoře. V roce 1881 byla jmenována ředitelkou místního dívčího gymnázia, tento post zastávala do roku 1892.

bylo tedy zapotřebí enormního úsilí učitelů pro vybudování důstojných podmínek pro výuku.¹¹⁹ Do historie místní školy se zapsali čeští učitelé Václav Stříbrný, který položil základy bulharské botaniky, Ignác Burian¹²⁰ a Franc Chytil.¹²¹

Kvůli velkému nedostatku učitelů vznikla v roce 1883 v Kazanlaku Oblastní pedagogická škola, která připravovala učitele pro práci na základních a středních školách. Kurz byl tříletý a mohla ho navštěvovat mládež ve věku 15 až 22 let. Žáci se museli zavázat vykonávat profesi učitele alespoň pět let. V Slivenu vznikl roku 1882 při textilní továrně praktický kurz tkalcovství a malířství. Dále je potřeba doplnit, že ve Východní Rumelii probíhaly večerní školy pro dospělé a nedělní školy pro doplnění základních znalostí.

Vláda Východní Rumelie podporovala studenty k získání vysokoškolského vzdělání v zahraničí, protože v Rumelii ani knížectví to nebylo možné. První vysoká škola vznikla v Sofii v roce 1888. Například v roce 1881/1882 poskytla stipendia 42 studentům, 8 jich studovalo právo, 4 matematiku a fyziku, 3 historii a filologii, 15 pedagogiku, 2 kreslení a 10 navštěvovalo vojenské školy. Bulharští studenti nejčastěji odcházeli studovat do Ruska, Prahy, Vídně a Německa.¹²²

Na tomto místě je nutno podrobněji připomenout osobnost Konstantina Jirečka,¹²³ který je dodnes znám mezi širokou bulharskou veřejností, je po něm například pojmenován druhý nejvyšší bulharský vrch. Konstantin Jireček již v roce 1876, ve svých 22 letech, vydal první historii Bulharska – *Dějiny národa bulharského*. Na pozvání bulharské vlády přišel v roce 1879 do Bulharska a působil zde jako sekretář na ministerstvu školství. Byl ovšem zaskočen těžkostmi života a malým rozhledem bulharských politiků, takže několikrát uvažoval o návratu. Konstantin Jireček je

¹¹⁹ CONEV, Oleg: *Prinosät na pärvite zemedelski učilišta v Bälgarija za razvitiето na zemedelskoto obrazovanie i nauka za perioda 1883–1900 godina*. In: Nacionalna naučna konferencija. Kultura i kulturna politika v Bälgarija 1879–1944. Pazadržik, 2009, s. 57–59.

¹²⁰ Ignác Burian vyučoval v Sadovské zemědělské škole chemii, mineralogii, zemědělství a technologií v letech 1883–1885. Poté opustil Bulharsko.

¹²¹ Franz Chytil (1846–1899) přišel do Bulharska s celou svou rodinou v roce 1886, učil na zemědělské škole blízko města Ruse. Do Sadova přišel v roce 1890 a pracoval zde čtyři roky, učil předměty praktické zemědělství a polní práce. Poté kratší dobu působil v Šumenu, aby se opět vrátil do Ruse. Zemřel v Bulharsku v roce 1899.

¹²² Srov. STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 274–275.

¹²³ Konstantin Jireček (1854–1918) byl synem významného literárního historika Josefa Jirečka. Byl vnukem Pavla Josefa Šafaříka, jehož studium historie Jihoslovanů ho inspirovalo k vlastnímu bádání. Dětství prožil ve Vídni, ale univerzitu vystudoval v Praze. V roce 1879 vstoupil do služeb Bulharského knížectví a stal se i ministrem školství (1881–1882), na jeho organizaci má velké zásluhy. Během pobytu na Balkáně se věnoval vedle politické činnosti balkanologickým a byzantinologickým bádáním, která pak zúročil v řadě studií i v rozsáhlých monografiích. Po návratu z Bulharska působil v letech 1884–1893 jako řádný profesor na universitě v Praze a roku 1893 byl jmenován profesorem slovanské filologie a slovanských starožitností na vídeňské universitě, kde přednášel až do své smrti.

považován za jednoho ze zakladatelů bulharského školství. Když přišel roku 1879 do Bulharska, neexistovalo zde jednotné školství, školní řády ani programy, byl nedostatek škol i učitelů. Jireček sestavil řadu nařízení již ve funkci generálního tajemníka ministerstva národní osvěty. Jeho samostatné organizační působení spadá do období, kdy stál v čele ministerstva osvěty (od července 1881 do srpna 1882). Napsal mnoho učebních osnov, instrukcí pro učitele a školní inspektory, prováděl administrativní změny. Dodnes ceněné jsou jeho výzkumy historické a etnologické shrnuté v objemných pracích *Putování po Bulharsku* (1888) a *Bulharské knížectví* (1891). Bulharsko opouští v roce 1884, kdy byl jmenován řádným profesorem pražské univerzity.¹²⁴

Svou skepsi nad stavem bulharského školství vyjádřil Konstantin Jireček v jednom své dopise z roku 1880: „*Ve své pozici mohu udělat jen málo: lidé se nezajímají o školy a učebnice. Peníze nejsou a školy je potřeba nejen podporovat, ale i zakládat nové. Obštiny platí učitele, kdy se jim zachce – není zákon, který by jim to nařizoval, a učitelé odcházejí hledat si jinou práci.*“¹²⁵ Nepříznivé podmínky pro rozvoj školství v Bulharské knížectví shrnul Konstantin Jireček ve své studii *Glavno izloženie vărchu položenieto na učebnoto delo v Knjažestvo Bălgarija* (1881, Hlavní zpráva o stavu školství v Bulharském knížectví), kde popsal kritickou situaci především vesnických základních škol. Podle této zprávy počet národních škol neustále narůstal, přesto se školství rozvíjelo pomalu. Starost o materiální podmínky byla delegována hlavně na obce. Obyvatelstvo projevovalo ochotu ke každému počínu, kdy se sbíraly prostředky na stavbu nových školních budov nebo na ocenění učitele. Pomoc státu byla malá, a v některých obcích chyběla úplně. V těchto podmínkách se nejvíce škol otvíralo v bohatých obcích. Je jasné, že povinnost navštěvovat obecnou školu měla formální charakter. Podle údajů Konstantina Jirečka například ve školním roce 1881/1882 pouze 28 procent dětí pravidelně navštěvovalo školu. Školní rok ve městech trval 10 měsíců, zatímco na vesnicích pouze 7–8 měsíců. Školy byly rozděleny na chlapecké a dívčí téměř jen ve městech, na vesnicích se dívky učily spolu s chlapci,

¹²⁴ Více DOROVSKÝ, Ivan: *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno, 1983; *Konstantin Jireček. Sbornik naučni dokladi i saobštenija krägla masa*. Varna, 2006; BOČKOVÁ, Helena: *Bulharská lidová kultura v díle Konstantina Jirečeka*. Diplomová práce. Brno, 1976; ZLATARSKI, V.: *Dejnostta na d-r Konstantin Jireček v Bălgarija*, Sofija, 1925. Soupis jeho korespondence týkající se Bulharska je shrnut v třídílné edici *Iz archiva na Konstantin Jireček*. Sofija (1953,1959,1963). Svě cestopisné, historické a etnologické črty o Bulharsku Konstantin Jireček shrnul v díle *Cesty po Bulharsku* (1888). Cenné informace poskytuje přepis deníku Konstantina Jirečka – *Bulgarski dnevnik* (1930–1932, dva díly).

¹²⁵ *Iz archiva I.*, s. 187.

nebo se neučily vůbec. Chyběly učebnice pro základní školy, nebo pokud byly, byly pro žáky velmi složité. Proto učitelé téměř celou dobu žákům diktovali. Taktéž příprava učitelů se nacházela na dosti nízkém stupni. Platy učitelů základních škol byly velmi malé, protože nebyla stanovena norma, jak měla být jejich práce ohodnocena. Takže se plat učitele mohl měnit místo od místa, a to někde poměrně výrazně, nejhorší situace byla na vesnicích. Učitelé často dostávali plat nepravidelně, někde dokonce v naturáliích.¹²⁶

Školská legislativa a materiální situace učitelů základních škol byla v tomto ohledu ve Východní Rumelii velmi podobná stavu v knížectví. Politické, ekonomické a etnografické podmínky však ve Východní Rumelii byly rozdílné od těch v Bulharském knížectví. Rozdíl byl především v politické stabilitě a počtu dětí, které navštěvovaly základní školy. Zatímco v Rumelii navštěvovaly základní školy asi dvě třetiny dětí, v knížectví byl poměr opačný, základní školu navštěvovala pouze třetina dětí školou povinných.¹²⁷ Obecně se dá říci, že ve Východní Rumelii byly podmínky rozvoje školství příznivější od těch v Bulharském knížectví. V celém období do sjednocení, kdy se v Bulharském knížectví vystřídal deset ministrů školství, ve Východní Rumelii to byli pouze dva – Joakim Gruev a Konstantin Veličkov.

3.2. Příchod českých učitelů

Motivaci k příchodu české inteligence do Bulharska jsem již rozebral na jiném místě, motivace učitelů se přitom v zásadě nelišila od ostatních pracovníků. V této kapitole se zaměřím na způsob a možnosti příchodu učitelů na čtyři sledovaná gymnázia ve Východní Rumelii.

Nechám opět promluvit Jana Wagnera, který popsal situaci po osvobození Bulharska. Tehdy se zde otevírala řada možností, takže také mnozí učitelé zde našli dobré zázemí: *„Když v osvobozeném Bulharsku se počalo pracovati na organizaci mladého státu, seznali Bulhaři, že jim v mnohém oboru bude zapotřebí zkušených pomocníků. Tu obrátili zraků svých mimo k Rusům hlavně ke spřízněnému národu českému. Tak přišli do Bulharska zejména čeští učitelé a inženýři. Avšak i na vysoká místa státní správy byli krajané naši do Bulharska povoláni; zejména nynější profesor*

¹²⁶ IVANOVA, Tinka: *Dokladät na Konstantin Ireček za sãstojanieto na učebnoto delo sled osvoboždenieto – cenen iztočnik za istorijata na bãlgarskoto obrazovanie*. In: Konstantin Ireček. Sbornik naučni dokladi i sãobštenija krãgla masa. Varna, 2006, s. 15–28.

¹²⁷ *Istorija na obrazovanieto II.*, s. 18–19.

vídeňské univerzity dr. Konstantin Jireček (...). Mimo takových od bulharské vlády povolaných kulturních pomocníků přicházeli i tací, kteří nenaleznuvše ve vlasti své podmínky ke slušné existenci, šli je hledati do osvobozeného Bulharska a málo který vracel se domů zklamán. V tomto teprve tvořícím se státě otevíralo se takřka každým dnem nové působiště tomu, kdo chtěl v práci a podnikavosti zkusiti a změřili své síly. Tak mohutněla kolonie česká v Sofii rok za rokem a vážnost její mezi Bulhary rostla.¹²⁸ Bulharsko bylo v této době v obecném povědomí české společnosti zemí, ve které každý mohl nalézt uplatnění a nikdo se nevracel domů s prázdnou.

O tom, co často dovedlo české zájemce k učitelské dráze v Bulharsku, vzpomínal Jan Brožka na stránkách Československého obzoru: „Tak se stalo, že i já, jeden z takových nadšenců, odhodlal jsem se odejeti do Bulharska, tím spíše, že během svých universitních studií(!) byl jsem zapsán v černé knize fakulty filosofické jako buřič proti panujícímu řádu tehdejší ještě německé university. Při demonstracích proti prof. Woltmanovi, jenž v jedné své přednášce urážlivě se vyslovil o českém umění a českých památkách v Praze, byl jsem totiž pro ostřejší svůj výkřik are[s]tován, ku 48 hodinovému vězení na policejním ředitelství a ku ztrátě jednoho semestru odsouzen. Okolnost tato nemálo přispěla k mému rozhodnutí, jelikož tehda dle panujícího politického kurzu se dalo očekávati (...), že moje budoucnost ve státní službě nebude příliš skvělá. Tudíž přijal jsem ochotně nabídku tehdejšího školního inspektora šumenského Todora Ikonomova,¹²⁹ abych odebral se do Bulharska a již z jara 1880 počal jsem se chystati s kolegou Markem¹³⁰ na dalekou cestu, kterou uskutečnili jsme spolu po Velikonocích zmíněného roku.“¹³¹ U Jana Brožky vidíme motiv útěku před nepříznivými, až nepřátelskými podmínkami protirakousky orientovaných vlastenců. Podobný osud potkal například prince Rudolfa Thurn-Taxisa, který v Bulharsku pracoval jako právník a hlavní prokurátor oblasti.

Známý malíř Jan Mrkvička ve svých pamětech vzpomínal na příchod do Bulharska následovně: „Jak jsem přicestoval do Bulharska? Můj kolega a spolužák

¹²⁸ LEHKÝ, T.: *Bulharsko*, s. 121–122.

¹²⁹ Todor Ikonomov (1835–1892) před osvobozením pracoval jako obrozenecký učitel na různých místech Bulharska. Po osvobození jeden z hlavních představitelů konzervativní strany, později přešel na stranu liberálů. Byl členem několika vlád v osmdesátých letech 19. století.

¹³⁰ Jan Marek (1856–1923) se narodil v Rychnově nad Kněžnou, kde také získal středoškolské vzdělání. Poté studoval na filosofické fakultě v Praze, kterou zakončil v roce 1879 s právem vyučovat historii, filosofii, latinský a německý jazyk. Spolu s Janem Brožkou na bulharskou půdu vstoupil v roce 1880. V letech 1880–1885 učil na gymnáziu v Lomu historii, logiku, psychologii a latinu. Poté byl poslán na gymnázium do Vidinu, kde učil hlavně latinu a němčinu. Stal se také ředitelem tohoto gymnázia. Ve Vidinu učil dlouhých 31 let, do roku 1916, kdy odešel do důchodu.

¹³¹ BROŽKA, J.: *Před čtyřiceti lety*, 15. 6. 1921, s. 136.

z gymnázia Lukáš¹³² pracoval jako profesor chemie a fyziky na Plovdivském gymnáziu. V jenom dopise mi nabídl přijmout místo učitele kreslení, kde zatím přednášel jeden Řek. Jeho učební metoda byla dost primitivní a divná, dával žákům překreslovat obrázky. Po krátkém přemýšlení jsem dal Lukášovi kladnou odpověď. To bylo v roce 1881. Obrátil jsem se s žádostí na Grueva, který tehdy měl na starosti vzdělání ve Východní Rumelii. Marně jsem čekal odpověď. A najednou přišel telegram ze Sofie, v kterém mi bylo oznámeno, že jsem byl jmenován učitelem kreslení na gymnáziu v Plovdivu.¹³³ Na základě těchto vzpomínek zdůrazním několik základních poznatků o příchodu učitelů do Bulharska, společných pro většinu z nich. První je již známý, nedostatek kvalitních bulharských učitelů a tedy shánka po kvalitních učitelích ze zahraničí, nejčastěji z Čech. Důležité bylo doporučení od někoho, kdo již v Rumelii působil nebo měl kontakty na direktorium. V tomto případě jím byl Ludvík Lukáš, který zprostředkoval učitelské místo více českým učitelům. Nakonec přišel dopis s oficiálním pozváním od východorumelijské vlády, resp. od ministra národní osvěty.

Ludvík Lukáš se během svého letního pobytu v Čechách stal jakousi spojkou Joakima Grueva, jeho prostředníkem v českých zemích. V obsáhlém dopise z července 1881 Ludvík Lukáš doporučoval ministrovi osvěty několik českých učitelů a dále informoval o koupi školních pomůcek pro gymnázia. Pracoval na příkaz ministra, aby našel vhodné kandidáty pro učitele tělocviku a zpěvu. Také měl navštívit další kandidáty o učitelská místa a napsat o nich krátkou zprávu. Například o Janu Mrkvičkovi píše: „*Jana Mrkvičku mohu vřele doporučit, protože ho znám již několik let. Doporučuji ho jako učitele (učil soukromě) i jako malíře, který může kreslit do časopisů a knih, takový v Rumelii ještě není.*“¹³⁴ Dále píše o dalších adeptech – Tarankovi, Kadlecovi, Kozderovi a Kerhartovi.¹³⁵

¹³² Ludvík Lukáš (1859–1902) studoval na pražském gymnáziu, poté na Pražské polytechnice, kterou ukončil roku 1880. V témže roce přišel do Východní Rumelie a stal se učitelem na Oblastním reálném gymnáziu v Plovdivu, kde přednášel chemii. Zde působil celých dvacet let. Od roku 1900 učil na Vojenské škole v Sofii. Napsal řadu článků a učebnic chemie, je považován za zakladatele výuky chemie a bulharské chemické názvosloví je díky němu částečně odvozeno z češtiny.

¹³³ *Kak pristignach v Bălgarija*, s. 113.

¹³⁴ Celý dopis uložen v: Archiv Národní knihovny v Sofii. Kolekcija 29 – Iztočna Rumelija, f. 157–158. Otištěno v: ZAPRJANOVA–PENEVA, Neli: *Dokumenti za Čechija i za Bălgarski Čechi văv fondovete na vidni naši dejci*. In: *Čechi v Bălgarija. Istorija i topologija na edna civilizatorska rolja III*. Sofija, 1999, s. 66–68.

¹³⁵ Bližší informace jsou k nalezení pouze o Janu Kadlecovi, ostatní nakonec v Bulharsku nepracovali. Jan Kadlec se narodil v Chlaponicích, maturoval na střední škole v Přísku a poté promoval na Akademii umění v Praze. Ve Slivenu vyučoval kreslení v letech 1881–1885. Zde také za nešťastných okolností v roce 1885 zemřel. Do dnešních dnů je uchována první opona místního divadla ve Slivenu, kterou namaloval.

Důležitou zprostředkovatelskou úlohu plnil také František Studnička,¹³⁶ profesor Karlovy univerzity, který Konstatin Jirečkovi v dopise ze srpna 1881 doporučoval několik kandidátů pro post učitele v Bulharsku: „*Co se týče učitelských sil, dospěl jsem s bratrem po důkladné úvaze všech okolností, zvláště punktů v ctěném listě Vašnostiném vytknutých, že odporučené zasluhují, co jsou na přiloženém lístku jmenováni. Řekli jsme jim, aby se obrátili k Vašnostem přímo stran definitivních podmínek, což tím snadněji možná učiniti, jelikož věc nespěchá.*“¹³⁷ Následují jména čtyř kandidátů s krátkou charakteristikou jejich působení: Jan Mukařovský, Jan Němec,¹³⁸ Jan Čermák¹³⁹ a Antonín Špulák.¹⁴⁰ Všichni kromě Jana Mukařovského nakonec do Bulharska odešli a působili na různých místech v Bulharském knížectví. Studnička zřejmě spolupracoval na zprostředkování míst v Bulharsku především s Konstantinem Jirečkem. Doloženo je, že František Studnička také zprostředkoval učitelské působení pro Karla Mildeho¹⁴¹ a bratry Škorpilovy.¹⁴² Na základě těchto zpráv docházím k závěru, že o službu v Bulharském knížectví i Východní Rumelii byl poměrně velký zájem, mezi uchazeči docházelo k výběru těch nejlepších. Jireček například předem stanovil pro Studničku kritéria, podle kterých má kandidáty vybírat. Tento dopis se ovšem nezachoval.

Tradičně bývá vyzdvihována zprostředkovatelská úloha Konstantina Jirečka. Jeho kontakty s Františkem Studničkou jistě pomohly řadě učitelů k místu v Bulharském knížectví. Ve vztahu k Východní Rumelii nalézám jediný doklad jeho úsilí. V dopise ze srpna 1881 Konstatin Jireček doporučuje Joakimu Gruevovi jako učitele svého

¹³⁶ František Josef Studnička (1836–1903) byl český matematik a vysokoškolský profesor. Vyrůstal v chudých poměrech a vysokou školu vystupoval jen díky stipendiím. Středoškolská léta prožil v Jindřichově Hradci, zde našel zalíbení v matematice a fyzice. Po studium filosofické fakulty ve Vídni se stal Studnička profesorem na gymnáziu v Českých Budějovicích. Od roku 1864 byl docentem na pražské polytechnice, později řádným profesorem matematiky. V roce 1871 byl jmenován řádným profesorem matematiky na Karlo-Ferdinandově univerzitě. Po jejím rozdělení v roce 1882 byl prvním děkanem české filozofické fakulty. Zde působil až do své smrti. Je autorem řady učebnic a členem několika vědeckých spolků. Více: NĚMCOVÁ, Martina: *František Josef Studnička 1836–1903*. Praha, 1998.

¹³⁷ *Iz archiva na Konstantin Ireček III*. Sofija, 1963, s. 58.

¹³⁸ Jan Němec (1853–1906) vystudoval pražskou techniku. Po příchodu do Bulharska začal vyučovat matematiku na Aprilovovské gymnáziu v Gabrovu v letech 1881–1885. Poté dlouhých jednadvacet let pokračuje v učitelské profesi v Ruse. Roku 1906 zde také zemřel.

¹³⁹ Jan Čermák vyučoval kreslení na Prvním mužském gymnáziu v Sofii ve školním roce 1881/1882, poté do roku 1885 učil na Prvním dívčím gymnáziu v Sofii.

¹⁴⁰ Jan Špulák vyučoval kreslení a krasopis nejprve v Kljustendilu v letech 1880–1883, poté dva roky ve Varně a poté až do roku 1906, dlouhých dvacet jedna let v Ruse, právě spolu s Janem Němcem.

¹⁴¹ Karel Milde (1852–1919) vystudoval pražskou polytechniku. Své působení začínal na gymnáziu v Ruse, kde učil v letech 1881–1886, poté byl jedním ze zakladatelů gymnázia ve Svišťově, kde působil od roku 1887 s jednou přestávkou do roku 1906. Cítil se zde zřejmě velmi dobře, protože svým bratrům do Čech psal: „*Pojedte za mnou, tady je opravdový ráj.*“ In: KROUŽILOVA, Ljudmila: *Tri prozoraca na nedostroenija chram*. In: Čechi v Bálgarija II. Sofija, 1996, s. 115.

¹⁴² KROUŽILOVA, L.: *Tri prozoraca*, s. 114.

bratrance Karla Škorpila, později známého archeologa, který učil matematiku a fyziku. Připojuje též doporučení Rudolfa Thurn-Taxise, Ivana Salabaševa a jeho bratra Hermenegilda Škorpila.¹⁴³

Cestu k přijetí zanalyzuji na základě korespondence, žádostí o přijetí od adeptů z českých zemí a vládou Východní Rumelie. V archívu Národní knihovny v Sofii, se několik takových dopisů zachovalo. Pro ukázkou ocituji téměř celou žádost Václava Dvořáka: „*Račte odpustit, blahorodný p. Direktore smělosti mé, že odvažuji se prosbou a žádostí svou Vašnosti nepřijemnosti působiti, myslím však, že účel žádosti mé opovážlivost moji ospravedlní.*

Po skončení studií gymnasiálních nastoupil jsem na Vysoké školy v Praze, bych oddal se zamilované své vědě mathematice(!) a fysice. S nemalou pilností pokračoval jsem na dráze svých studií nedav se nijak od oboru toho odvrátiti, ač je zřejmo, že týž odbor silně je zastoupen a místa na středních školách, že již na delší dobu vyplněna jsou. An(!) pak letos již obdržím absolutorium a pro nepříznivé poměry peněžité dále se mi pokračovati mi nelze, tu chopil jsem se myšlenky, že píle a přání mé svého toužebného cíle může dojíti tam, kde více kollegů(!) mých, za týmž povoláním stánek si rozbilo, a to tím spíše, an (!) jsem poměry tamnější(!) seznal poněkud od kollegů Bulharů, kteří zde navštěvují universitu a jejichž spolku „Sedjance“ jsa členem theoreticky(!) řeč bulharskou dobře znám, v konverzaci pak do konce tohoto školního roku se vycvičím.

Proto žádostí touto smělosti se dopouštěje, žádám Vašnost(!) ve vsí skromnosti, by naráčil Jste si obtěžovati mne zpraviti, mohl-li bych po skončení studií universitních tohoto roku nějaké učitelské místo na některém gymnasiu neb realce(!) pro matematiku a fyziku obdržeti.

Spolu připomínám, že theorii(!) jazyka bulharského dobře znám a v praxi rozmlouvou s bulharskými studujícími se cvičím. Též uvést si dovoluji, že na ctěnou kladnou odpověď zaslal bych Vašnosti patřičné dokumenty.“¹⁴⁴

Václav Dvořák v tomto dopise používá několik charakteristik, které jsou společné pro více kandidátů. Nejprve psal o špatném uplatnění v Čechách a o možnosti vyučovat v Bulharsku, kde již úspěšně několik jeho kolegů působí. Také zmínil spolek Sedjanka, kde získal základy bulharštiny. Václav Dvořák byl obeznámen se situací některých

¹⁴³ Archiv Národní knihovny v Sofii. Kolekcija 29 – Iztočna Rumelija, f. 66–67. Otištěno v: ZAPRJANOVA–PENEVA, N.: *Dokumenti*, s. 65–66.

¹⁴⁴ Archiv Národní knihovny v Sofii. Kolekcija 29 – Iztočna Rumelija, f. 46–47.

svých spolužáků či známých. Prostřednictvím spolku Sedjanka byl ve styku s Bulhary, studujícími v Praze. Podobné, i když kratší žádosti, se zachovaly od dalších tří kandidátů – Josefa Kerharta, Bedřicha Weyra a Vladimíra Švejcara. Zajímavé je, že ani jeden ze čtveřice žadatelů se učitelem ve Východní Rumelii ani Bulharském knížectví nestal. Poptávka tedy byla větší než nabídka, i když ve Východní Rumelii i Bulharském knížectví působila řada českých učitelů, zájemců bylo ještě více, vybírání tedy byli ti nejlepší, nebo ti, kteří měli kontakty. Například Josef Kerhart se odvolával na přítele a spolužáka Ludvíka Lukáše a jeho doporučení v této záležitosti. V tomto fondu se nachází také dopis, bez autora a adresáta, obsahující soupis pěti českých kandidátů o místo učitele ve Východní Rumelii, s jejich krátkou biografií. Těmi jsou Jan Hudec, Jan Jírka, Jan Mesl, Karel Taranek a František Taranek. Dva z nich jsou filologové, dva matematici a jeden historik.¹⁴⁵ Ani jeden z nich se však učitelem v Bulharsku také nestal.

Bohatší představu přináší případ Jana Kadlece, kdy se dochovala kompletní korespondence s vládou Východní Rumelie před jeho příchodem. Kadlec zaslal žádost o přijetí ministru národní osvěty Joakimu Gruevovi v lednu 1881, ve které psal o svém vzdělání (gymnázium v Písku, malířská škola v Praze) a o odhodlání, v případě přijetí, začít se učit bulharsky. Na rozdíl od Václava Dvořáka, zaslal svůj dopis ve francouzštině. V únoru mu direktorium národní osvěty odpovědělo a žádalo o ujasnění, jaký předmět a za jakých podmínek by chtěl vyučovat. Na začátku dubna Kadlec odpověděl, že je připraven vyučovat kreslení a malbu, v krajním případě může učit i jiný předmět. Ohledně podmínek se vyjádřil, že by chtěl pracovat za stejných podmínek, jako ostatní čeští učitelé ve Východní Rumelii. Dne 1. května Kadlec telegramem urgoval, zda mu bylo přiděleno učitelské místo. Na to Joakim Gruev odpověděl dopisem o čtyři dny později. Zde ho informoval o jmenování učitelem na některém gymnáziu ve Východní Rumelii za stejných podmínek jako ostatní cizinci. Bližší informace slibil poslat v červenci. Celou kolekci doplňují ještě dva telegramy. V polovině srpna psal Joakim Gruev Ludvíkovi Lukášovi do Čech, kde trávil prázdniny, že Jan Mrkvička a Jan Kadlec byli jmenování učiteli, jeden v Plovdivu, druhý ve Slivenu. Má jim tedy pomoci a mají do Bulharska cestovat společně. Na konci srpna zaslala zmíněná trojice ministrovi telegram: „*Zůstali jsme v Lomu – není pošta. Kadlec je nemocný.*“ Učitelé tedy čekali v Lomu na poštovní vůz, který by je dopravil do Sofie

¹⁴⁵ Archiv Národní knihovny v Sofii. Kolekcija 29 – Iztočna Rumelija, f. 62–63.

a následně do Plovdivu.¹⁴⁶ Ivan Kadlec se skutečně stal učitelem na gymnáziu ve Slivenu, kde učil do své předčasné smrti roku 1885.

Antonín Šourek byl jmenován učitelem na gymnáziu ve Slivenu v roce 1880. Po svém příjezdu do hlavního města Východní Rumelie Plovdivu, byl přijat na ministerstvu školství hlavním sekretářem Ivanem Salabaševem. Ten ho po delším rozhovoru uvedl k ministrovi národní osvěty Joakimu Gruevovi. „*Sedl si po turecky proti mně, vytáhl svou těžkou stříbrnou tabatěrku a předložil mi cigaretu, kterou jsem s díky odmítl. Ptal se mne též na cestu, zda-li jsem vystačil se zaslanými penězi.*“¹⁴⁷ Šourek získal další peníze na cestu, protože částka, kterou obdržel, nedostačovala. Setkal se ředitelem plovdivského gymnázia Grigorem Karadžovem, který mu ukázal školu a přesvědčoval ho, aby zůstal v Plovdivu. Ředitel se Antonínu Šourkovi také svěřil, že netrpělivě očekává příjezd učitelů, kteří byli povoláni z Čech.¹⁴⁸

O několik let později se situace změnila. Největší vlna příchodů již pominula, a ti kteří v Bulharsku již působili, od cesty do Bulharska spíše odrazovali. Jan Brožka¹⁴⁹ v dopisech Konstantinu Jirečkovi z roku 1885 psal, že dostává řadu dotazů z Čech na možnost učitelování v Bulharsku. Nabádal ho, aby zájemcům dobře vysvětlil bulharské poměry, a soudil, že vlastně by sem již neměli jezdit. Někteří dokonce podle Jana Brožky z Bulharska utekli (Vladimír Maršálek,¹⁵⁰ Jan Čermák¹⁵¹).¹⁵² V roce 1887 Jireček na výzvu M. Burmovové, aby doporučil nějakou učitelku do nově vznikající dětské školky v Sofii,¹⁵³ odpověděl, že „*nyní není možné najít osobu, která byla chtěla jet do Sofie, kvůli krátké době jednoho roku a kvůli tomu, že Bulharsko je známé jako stát, kde neustále probíhají změny, v které není žádná jistá kariéra.*“ A radil ji, aby si našli bulharské děvče, které si bude lépe rozumět s malými dětmi, než cizinka. Doporučoval, aby absolvovala školení, třeba v Čechách. O dva roky později byl Jireček

¹⁴⁶ Všechny zmíněné dopisy jsou uloženy: Archiv Národní knihovny v Sofii. Kolekcija 29 – Iztočna Rumelija, f. 38–41. Otištěno v: ZAPRJANOVA–PENEVA, N.: *Dokumenti*, s. 60–64.

¹⁴⁷ ŠOUREK, A.: *Vzpomínky*, s. 305.

¹⁴⁸ Tamtéž s. 305–306.

¹⁴⁹ Ivan Brožka (1853–1927) vystudoval filosofickou fakultu v Praze. Do Bulharska odešel spolu s dalšími Čechy v roce 1880 a působil zde do konce života. Více než dvacet let učil latinský jazyk na Prvním chlapeckém gymnáziu, poté na Prvním dívčím gymnáziu v Sofii. Vypomáhal také na Sofijské univerzitě, od roku 1909 jako lektor latiny. Je autorem několika učebnic latiny.

¹⁵⁰ Vladimír Maršálek učil kreslení na gymnáziích v Lomu (1881/1882), Varně (1882/1883) a Kjustendilu (1883–1885).

¹⁵¹ Jan Čermák učil ve školním roce 1881/1882 na Chlapeckém gymnáziu v Sofii, poté do roku 1885 na Dívčím gymnáziu v Sofii.

¹⁵² HAVRÁNKOVÁ, Růžena: *Česko-bulharské vztahy v minulosti – světla a stíny*. In: *Antropologie dialogu. Souznění a nedorozumění mezi Čechy a Bulhary*. Praha, 2000, s. 73. Necitován zdroj dopisů.

¹⁵³ *Iz archiva I.*, s. 285.

žádán o doporučení technicky zdatného odborníka pro nově vznikající univerzitu. V únoru 1889 ovšem vysvětloval, že by si měli vychovat svoje domácí specialisty, kteří se budou na věc dívat bulharskýma očima, a ne očima cizího kapitálu.¹⁵⁴

Díky těmto dopisům si dovolím rozdělit příchozí učitele do dvou skupin. První přijeli na přímé pozvání vlády či ministra. Nejčastěji měli kontakty a styky s Bulhary, studujícími v té době v Praze či v jiných českých městech. Často přicházeli s doporučením, nejčastěji se setkávám s odkazy na Ludvíka Lukáše. Druhá skupina nabízela své služby vládě dopisy. Právě několik těchto dopisů se zachovalo. Paradoxní je, že nikdo z těchto zájemců do služeb plovdivské ani sofijské vlády nenastoupil.

3.3. Plovdiv

Hlavní město Východní Rumelie se nacházelo v centru nového státu a bylo dobře dostupné pro obyvatele celé Rumelie. Se zaujetím popisoval Plovdiv Konstantin Jireček: „*Světlošedé stěny skalní se vznášejí nad zelenou plání, slunce se odráží v oknech bílých domův (!) na skalách, kolem nás širá rovina, v dáli na obzoru všude modré hory a nad námi temnomodrá obloha! Bulharský básník Vazov¹⁵⁵ porovnává Plovdiv s třemi bílými velbloudy, odpočívajícími v širém poli.*“¹⁵⁶ I ve vzpomínkách Jana Mrkvičky byl první dojem z Plovdivu velmi pozitivní: „*Plovdiv působil svou malebností. Jeho poloha na břehu řeky a kopce, zajímavá architektura, tiché uličky s domy – všechno to mu dodávalo zvláštní kouzlo a půvab.*“¹⁵⁷

Konstantin Jireček dokázal velmi přesně vystihnout způsob života v hlavním městě Východní Rumelie: „*Staré město s usedlým ode dávna obyvatelstvem, s uhlazenými měšťany starého rázu, které upomíná na malá města italská nebo řecká. Veškeren život v stolici rumelské nebyl než pokračování v rozvoji starším, neboť město vždy bývalo střediskem veliké a bohaté provincie. V knížectví silně vynikala emigrace bulharská, navrátilivší se do vlasti; v Rumelii veslo se nalézalo nejvíce v rukou místních starožilův. Blížkost Cařihradu zřejmě působí na celý spůsob života, společnosti*

¹⁵⁴ *Iz archiva I.*, s. 287, 294.

¹⁵⁵ Ivan Vazov (1850–1921) se narodil v Sopotu a gymnázium vystudoval v Plovdivu. Poté odešel do Rumunska, kde se začal věnovat literatuře. Po osvobození, v 80. letech 19. století, působil především v Plovdivu, kde napsal svá nejznámější díla. Později, po odchodu do Sofie, se zapojil do politického života, kdy se v letech 1897–1899 stal ministrem školství. Je považován za zakladatele moderní bulharské literatury. Věnoval se poezie, próze, psaní dramát i novinových článků. Těžištěm jeho díla je vykreslení boje za samostatnost.

¹⁵⁶ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 88.

¹⁵⁷ *Kak pristignach v Bălgarija*, s. 114.

a obchodu. *Intelligence Plovdivská se nosí dle nejnovější módy, množství mladých mužů zběhle mluví francouzsky nebo anglicky (ze škol Cařihradských), a ve společenských stycích vystupuje větší uhlazenost mravův; (...) Město samo nemělo zapotřebí takového znovu založení nebo přestavění jako Sofia; nové stavby obmezují (!) se nejvíce na školy a na skupiny pěkných vill, přistavené jako pokračování v okraji staršího města.*¹⁵⁸

V Plovdivu působila již před osvobozením dvě nakladatelství, nazývaná podle jejich majitelů – Christo Danov a Dragan Mančov. V nových podmínkách jejich činnost ještě zesílila. Například v nakladatelství Christo Danova vyšlo jen v roce 1882 devadesát sedm učebnic. Kromě toho byla vydávána i pomocná literatura pro učitele, vědecká a krásná literatura. Plovdiv se stal nejen administrativně-politickým, ale i literárním centrem. Zde žili dnes klasičtí autoři bulharské literatury – Ivan Vazov, Konstantin Veličkov a Zachari Stojanov.¹⁵⁹ Důležitá byla v této době úloha novin. V letech 1878–1885 zde vycházely noviny *Marica*, kratší trvání měly noviny *Narodnij glas* (*Národní hlas*), *Južna Bălgarija* (*Jižní Bulharsko*), *Nezavisimost* (*Nezávislost*) a další. Významné byly také časopisy vydávané v Plovdivu – *Nauka* (*Věda*), *Zora* a *Učilišten vestnik* (*Školský časopis*). Nejen, že zde bylo vydáno mnoho knih a novin, byly také položeny základy jejich sběru a uchování založením Národní knihovny roku 1882. Kulturní život ve městě doplňovalo divadlo Luxemburg, veřejné besedy, plesy a taneční zábavy.

Plovdiv jistě patřil k modernějším městům, přesto především hygienické podmínky zde nebyly utěšené. Počet kvalitních staveb byl malý a většina domů byla dřevěných, a ulice – těsné, kalné, špinavé, bez názvů a čísel. Nebyla zde kanalizace a vodovod, v hromadách odpadků se hrabalo mnoho toulavých psů.¹⁶⁰ Jan Mrkvička po padesáti letech vzpomínal i na tuto skutečnost: „*Plovdiv si ještě zcela zachoval onen půvab, který Východ okouzluje nově příchozí. Avšak, jako upozornění, každá krása má také svou odvrácenou tvář, hned po usídlení tam jsem dostal malárii.*“¹⁶¹

Spisovatel Ivan Vazov připomínal především kosmopolitní charakter města: „*Ulice, živé a hlasité, přečpané neznámými lidmi s červenými fézy. Vedle bulharštiny byla slyšet i řečtina a turečtina. (...) Na první pohled vypadal Plovdiv ne jako bulharské,*

¹⁵⁸ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 110–111.

¹⁵⁹ Zachari Stojanov (1850–1889) byl jedním z vůdců Dubnového povstání roku 1876. Proslavil se historicko-vzpomínkovou knihou *Zápisky z bulharských povstání*. Po osvobození pracoval jako sekretář na ministerstvu spravedlnosti, byl jedním ze strůjčů sjednocení Bulharského knížectví a Východní Rumelie.

¹⁶⁰ STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 15.

¹⁶¹ *Jubileen sbornik po slučaj 50-godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija*. Plovdiv, 1934, s. 307.

ale kosmopolitní město.“¹⁶² Počet obyvatel města postupně narůstal, v roce 1880 bylo napočítáno 24 053 obyvatel. Podle sčítání z ledna 1885 měl Plovdiv již 33 442 obyvatel (18 189 mužů a 15 253 žen), nejpočetněji zastoupené etnikum byli Bulhaři, kterých bylo 16 752, dále zde žilo 7 144 Turků, 5 497 Řeků, 2 168 Židů, 1 061 Arménů a 112 Romů. Kromě toho zde žily také usdlé italské a francouzské kupecké rodiny. Z této statistiky se dozvídáme také počet cizinců – 151 Italů, 112 Němců, 80 Francouzů, 61 Rusů a 304 „rozliční“.¹⁶³ Do skupiny rozliční byli jistě řazeni také Češi. Ve stejném sčítání byli obyvatelé Plovdivu dotazováni na svou profesi. V Plovdivu údajně bydlelo a pracovalo 1 471 zemědělců, 1 185 drobných obchodníků, 154 zámožnějších obchodníků a bankéřů, 2 921 řemeslníků, 135 učitelů a publicistů, 151 herců a muzikantů, 603 úředníků, 42 inženýrů a fotografů, 95 advokátů, lékařů a lékárníků a 130 duchovních.¹⁶⁴

V období Východní Rumelie si Plovdiv ještě zachoval svoji předosvobozenou tvář. Kvůli nedostatku prostředků byly změny postupné. Přesto bylo postaveno několik veřejných staveb – budovy městské rady, ředitelství obštiny, dívčího i chlapeckého gymnázia a sál pro zasedání oblastního sněmu.¹⁶⁵ Kromě dvou gymnázií se ve městě nacházely dvě cizojazyčné školy – řecké gymnázium a francouzská katolická škola. Základních škol bylo šest bulharských, čtyři řecké, tři turecké, jedna židovská a jedna arménská.

3.3.1. Chlapecké gymnázium

Plovdivské chlapecké gymnázium znovu založeno roku 1878 dočasnou ruskou zprávou, konkrétně ministerstvem národní osvěty, které řídil Marin Drinov. Střední škole, založené roku 1850, byl roku 1868 přiznán statut gymnázia. Škola byla do roku 1870 nazývána jako centrální a měla šest tříd. Byla tak první školou svého druhu na území tehdejšího Bulharska. V letech 1876 až 1878 byla škola uzavřena.¹⁶⁶ V prvních letech se gymnázium rozvíjelo za velmi složitých podmínek. Chyběl speciální zákon k jejich řízení, nebyly určeny učební programy. Chyběly vhodné budovy, učitelé

¹⁶² VAZOV, Ivan: *V Iztočna Rumelija. Spomeni*. In: Săbrani săčinenija. Sofija. Sofija, 1977, díl desátý, s. 256–257.

¹⁶³ STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 15; JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 111; STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 109.

¹⁶⁴ STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 158.

¹⁶⁵ Srov. STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 15–16.

¹⁶⁶ *Prāv godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebna godina 1881–1882*. Plovdiv, 1882, s. 20–21.

i učebnice. Z důvodu nedostatku dobře připravených učitelů byli přijímáni cizinci, nejčastěji Češi. Žáci se však také mohli setkat s ruskými a francouzskými učiteli.

První školní rok 1878/1879 byl velmi těžký pro všechny školy, ty se potýkaly především s nedostatkem kvalifikovaných pedagogů. Dosavadní učitelé masově opouštěli školy a nastupovali do pozic ve státní správě. Z bývalých učitelů plovdivského gymnázia se jako jediný vrátil Grigor Karadžov, který byl jejím ředitelem v prvních letech. Spolu s ním nastoupili G. Zlatarov, který učil náboženství, zeměpis a historii a Mirčo Atanasov, který učil přírodopis. Již v prvním školním roce narazíme na jméno F. Perc, který vyučoval francouzštinu. Není zcela jasné, jaké byl Perc národnosti. Setkáme se s tím, že je označován jak za Čecha, tak i Chorvata. Každopádně pracoval jako právník a publicista, byl redaktorem francouzské části novin *Marica* a zakladatelem časopisu *Zakonovedec*.¹⁶⁷ F. Perc nevykonával práci učitele ani jeden školní rok, protože byl jmenován prokurátorem plovdivské oblasti. Gymnázium zcela chyběli učitelé fyziky a bulharštiny. Ministr osvěty Marin Drinov tedy sháněl učitele pro tento post. K tomu, že bude několik hodin týdně vyučovat bulharský jazyk, svolil také Joakim Gruev, předtím než byl jmenován ministrem národní osvěty. První rok docházelo k velké fluktuaci učitelů. Až úsměvně působí zpráva, že dva učitelé – Zlatarov a Atanasov, odjeli na vánoční svátky do svého rodiště, neměli se však k návratu. I přes urgenci ministra se na svá místa nevrátili. Ředitel Karadžov tedy čelil výzvě sehnat někoho, kdo by chybějící učitele nahradil. Vypomáhali zde G. Makarov, G. Strezov a Christo Bogorov. Gymnázium v prvním roce navštěvovalo 143 studentů.¹⁶⁸ O učitelích nemáme, pro nedostatek dalších pramenů, bližší informace, u některých neznáme ani křestní jméno. Jisté je, že pouze ředitel Grigor Karadžov pokračoval na svém místě i v dalším roce. Se jmény ostatních se již v dalších letech nesetkáváme. První školní rok po osvobození byl tady pro školu a její žáky velmi chaotický.

V dalším roce 1879/1880 se spolu s vydáním tzv. organického statutu Východní Rumelie změnilo i právní postavení gymnázií, která nyní spadala pod přímou kompetenci direktoria národní osvěty. Plovdivské gymnázium otevřelo čtvrtou třídu, počet žáků se více než zdvojnásobil, vzrostl na 307 osob. To bylo dáno především tím, že i starší žáci měli možnost doplnit si vzdělání. Tříposchod'ová budova gymnázia,

¹⁶⁷ STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 279, 295; PENEV, Angel – PETROV, Petăr (eds.): *Čuždenci – prosvetni dejci v Bălgarija*. Sofija, 1988, s. 412.

¹⁶⁸ *Prāv godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebna godina 1881–1882*. Plovdiv, 1882, s. 21–22.

nazývaná Žlutá škola, se ukazovala jako nedostatečná pro vzrůstající počet žáků. Tato stavba byla vybudována roku 1868 při založení školy. Počet žáků před osvobozením však nikdy nepřevýšil 300. Roku 1880 proto Joakim Gruev předložil národnímu shromáždění návrh na stavbu nové moderní budovy, pro tento účel bylo vyčleněno 800 000 grošů.¹⁶⁹ Školní rok byl hodnocen ředitelem jako úspěšnější a šťastnější, protože odpadly problémy se sháněním učitelů v jeho průběhu. Za úspěch se dá považovat, že téměř celý učitelský sbor vydržel až do závěrečných zkoušek. Na škole pracovalo celkem osm učitelů, z toho dva cizinci – Francouz Pierre Marty, který učil francouzštinu, a Čech Jan Wagner, který učil historii. Ostatní učitelé vyučovali matematiku (Grigor Karadžov), přírodopis (Minko Brakalov), náboženství (Metodij Kusevič), bulharštinu (Ivan Prodanov), kreslení (G. Dančov) a tělocvik (Dekrian Tenger).¹⁷⁰

Minko Brakalov,¹⁷¹ pozdější ředitel gymnázia, s odstupem vzpomínal na nedostatečné vybavení školy i nutnost povolání učitelů ze zahraničí: „*Učitelský personál 4–5 lidí byl zcela nedostatečný a museli jsme se vypořádat s velmi těžkým úkolem. Budova gymnázia nebyla pohodlná, chyběly učební pomůcky a učebnice. (...) Avšak s největšími těžkostmi se učitelé setkávali při výuce svých předmětů kvůli nedostatku učebnic v bulharském jazyce. Poslouchaje každý den stížnosti svých kolegů, když jsem se vžil do jejich situace, zrodila se ve mě myšlenka sestavit nezbytné učebnice v bulharském jazyce, vydat je a poskytnout k používání školním ústavům ve státě. Houževnatou a celodenní prací jsem sestavil první učebnici mineralogie a na konci školního roku 1879/80 jsem odjel do Čech a tam ji vydal. Zároveň s tím mi byl vedením gymnázia svěřen úkol nakoupit nástroje a aparáty nezbytné pro zařízení fyzikálního kabinetu, a abych se seznámil s Čechy, kteří chtěli přijít jako učitelé do Plovdivu. To bylo více než nutné, přesto se moje národní city bouřily, protože nebyli připravení Bulhaři, kteří by mohli být osloveni a jmenováni učiteli. Prvního učitele Čecha jsem přivedl do Plovdivu já, aby přednášel na mužském gymnáziu. Jmenoval se Lukáš.*“¹⁷² Vzpomínky Brakalova jsou zajímavé, poskytují pohled na tíživou situaci prvních let,

¹⁶⁹ DIMOV, Dimčo: *Istoričeskijat podvig na plovdivskata gimnazija sv. Kiril i Metodij*. Plovdiv, 2010, s. 258–259.

¹⁷⁰ *Práv godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebna godina 1881–1882*. Plovdiv, 1882, s. 23.

¹⁷¹ Minko Brakalov (1853–?) se narodil v Kaloferu. Gymnázium vystudoval v Táboře, po jeho ukončení pokračoval v Berlíně na lékařské fakultě. V Plovdivu učil od roku 1879, ve školním roce 1884/1885 se stal ředitelem gymnázia. Svě vzpomínky *Před 60 lety* sepsal až ve svých 88 letech. Vyšly v roce 1939 v jubilejním sborníku gymnázia k výročí 60 let od založení gymnázia a 14. 6. 1939 v časopise *Jug*.

¹⁷² *60 godini Plovdivska mážka gimnazija Aleksandr I. 1878/9–1938/9*. Plovdiv, 1939, s. 2–3.

avšak nepřesné, protože Ludvík Lukáš, jak je zřejmé z předchozích odstavců, nebyl prvním českým učitelem v Plovdivu. Důležité je zdůraznit, že Brakalov měl za úkol přivést české učitele na plovdivské gymnázium.

Jan Wagner ve svém memoáru vzpomínal, že školní knihovna byla velmi chudá a jednostranná, hlavně vinnou nedostatku finančních prostředků. „*Sbírky přírodopisné nebyly pražádný, vyjma mineralogické; a podobnou bohatostí mohl za mne vykázati se také fyzický kabinet, kde byla polámaná vývěra, električka a několik ještě jiných pokažených strojů, z jichž účelu nemohl jsem býti nikdy dosti moudrým.*“ Dále autor neopomenul okomentovat žáky a učitele ústavu: „*Žáci bulharští i řečtí přicházeli z přirozených příčin dosti pozdě do školy, tak že na nižším gymnasiu byli žáci deseti až čtyřicetiletí, nejvíce pak jich bylo osmnáctiletých. Jest jasno, že při tak různém věku v jedné třídě prospěchy nemohly býti vždycky pravidelné. Pokroku žáků škodilo velice, že na jednom a též ústavě po roce sotva tři z učitelů zůstali a ostatní se rozprchli po celém světě nebo šli tam, kde jim lepší nabídka učiněna.*“¹⁷³ Jan Wagner v závěru narážel na fakt, že v prvních letech docházelo k výrazným obměnám učitelského sboru.

Ve školním roce 1880/1881 měla škola již 477 studentů a byla otevřena pátá třída. Po skončení předchozího školního roku opustili gymnázium čtyři učitelé – Prodanov, Dančov, Kusevič a Wagner. Přišlo ovšem sedm nových učitelů, tři z nich z českých zemí – Ludvík Lukáš (učil chemii), Václav Dobruský (učil historii) a Hermenegild Škorpil (učil přírodopis), dále Rus Dobrovolski a Bulhaři Slav Kesjakov, K. Božkov a Ch. Atanasov. Z minulého roku zůstali Minko Brakalov, Francouz Marty a ředitel Karadžov. Poprvé v historii školy se vyučovala chemie Ludvíkem Lukášem, v té době teprve dvaadvacetiletým, který také vytvořil chemickou laboratoř. Tento rok nedošlo k žádným změnám v učitelském sboru. Zachována byla obrozenecká tradice, kdy se zkoušky na konci školního roku měnily v opravdové slavnosti bulharských obyvatel města.¹⁷⁴

Na konci školního roku Hermenegild Škorpil přesídlil do Slivenu a odtud přicestoval Antonín Šourek. Učitelský sbor opustili také Božkov a Atanasov. V důsledku událostí v Bulharském knížectví v roce 1881 část liberálů emigrovala do Východní Rumelie. Někteří z nich se stali učiteli na gymnáziu od školního roku

¹⁷³ WAGNER, Jan: *Vzpomínky z Bulharska a jiné črty*. Praha, 1897, s. 11 a 12.

¹⁷⁴ *Práv godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebna godina 1881–1882*. Plovdiv, 1882, s. 23–24.

1881/1882. Byli to Petko Karavelov (učil ruský jazyk), Petko Slavejkov¹⁷⁵ a Ivan Slavejkov¹⁷⁶ (učili bulharský jazyk). Celkem zde pracovalo již 23 učitelů, z nich 17 učilo na plný úvazek, tedy více než 20 hodin týdně. Počet žáků se opět velmi zvýšil, školu navštěvovalo 714 žáků. Pět učitelů vypomáhalo na nově založeném dívčím gymnáziu. Pracovalo zde celkem pět Čechů. Kromě Ludvíka Lukáše, který učil chemii a vypomáhal s výukou fyziky na dívčím gymnáziu, Antonína Šourka, který učil deskriptivní geometrii, matematiku, fyziku, geometrické kreslení, Václava Dobruského, který učil latinu, historii, zeměpis, přibyli nově další dva čeští učitelé. Byli jimi Jan Mrkvička, později známý malíř, který vyučoval kreslení ve všech třídách chlapeckého i dívčího gymnázia a Jan Herejk, učitel přírodopisu a zeměpisu.¹⁷⁷ Na svůj první školní rok vzpomínal Jan Mrkvička následovně: *“Ve škole jsem našel staré známé z Čech. Její ředitel Karadžov studoval v Čechách a uměl česky; učitel geografie, B[r]akalov, také studoval v Praze a nezapomněl česky. Jeden rok před mým příchodem zde přednášel Herman Škorpil, který po letních prázdninách 1881 se přestěhoval učit do Slivenu.”*¹⁷⁸ Kromě toho zde učili ještě tři cizinci, Francouzi Pierre Marty a Courtois (psáno Kurtoa) učili francouzštinu a Rus Dobrovolskij zpěv. Čeští učitelé měli mezi kolegy dobré postavení, protože jim byla svěřena správa jednotlivých kabinetů, Antonín Šourek měl na starosti fyzikální kabinet a geometrické pomůcky, Ludvík Lukáš chemickou laboratoř, Václav Dobruský knihovnu a Jan Mrkvička malířské pomůcky. Součástí výroční zprávy z roku 1882 bylo pojednání Petka Slavejkova – *O výuce bulharského jazyka* a Antonína Šourka – *Doplnění k aritmetice*. Šourek na dvanácti stranách rozebral některé problémy aritmetiky a doplnil je praktickými úlohami. Mezi učebnicemi pro žáky se nacházelo také osm českých, určených pro vyšší ročníky gymnázia. Učitelská knihovna obsahovala 231 titulů, většinou německy, česky, ruský nebo francouzsky psaných.¹⁷⁹

Pro následující školní rok 1882/1883 je k dispozici již větší množství materiálů. Podle zprávy ministra národní osvěty Joakima Grueva bylo na začátku roku zapsáno

¹⁷⁵ Petko Račov Slavejkov (1827–1895) před osvobozením učil na různých místech Bulharska a aktivně se zapojil do obrozeneckého hnutí. V Cařihradě vydával několik časopisů. Vydal také několik básnických sbírek. Po osvobození byl jedním z vůdčích představitelů liberálů, několikrát se stal ministrem.

¹⁷⁶ Ivan Slavejkov (1853–1901) je spolu se slavnějším bratrem, básníkem Penčem jedním ze sedmi synů Petka Slavejkova. Téměř celý život pracoval jako učitel, vydal několik učebnic francouzštiny a francouzsko-bulharský slovník. Po osvobození pracoval na několika administrativních pozicích, poté jako učitel na gymnáziu v Plovdivu, Sofii a Vrace. Byl aktivním členem Demokratické strany.

¹⁷⁷ *Práv godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebna godina 1881–1882*, s. 24–26.

¹⁷⁸ *Kak pristignach v Bălgarija*, s. 114.

¹⁷⁹ Srov. *Práv godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebna godina 1881–1882*. Plovdiv, 1882, s. 23–49.

rekordních 823 studentů, z nich 730 studovalo po celý rok, závěrečnými zkouškami úspěšně prošlo a do vyšší třídy postoupilo 400, 143 muselo zkoušky opakovat, 172 muselo opakovat celý ročník a 8 studentů opustilo gymnázium v průběhu školního roku. Škola dosáhla plného stavu a byl otevřen poslední sedmý maturitní ročník. Ve školním roce 1882/1883 poprvé došlo k rozdělení žáků vyššího stupně na klasickou a reálnou část. Pro velký počet studentů bylo otevřeno 17 paralelních tříd. Z této zprávy se dozvídáme také bližší informace k věku studentů. Nejvíce z nich bylo ve věku 14–21 let, nacházíme zde však i studenty mladší – osmi z nich bylo pouze jedenáct let, a také naopak výrazně starší – sedmi z nich bylo 24 let a dva oslavili dokonce své pětadvacáté narozeniny.¹⁸⁰ Ve výroční zprávě pro tento rok byly publikovány dvě studie – *Několik poznámek o bulharském jazyce* Petka Slavejkova a *Krátký popis historie a geografie bulharských zemí* od Václava Dobruského. Na 21 stranách autor rozebral historii tohoto území od starověku a římské doby po středověk. Vycházel především z děl Konstantina Jirečka a Marina Drinova.

Z celkem 25 učitelů zde učilo šest Čechů. K Lukášovi, Šourkovi, Dobruskému, Herejkovi a Mrkvičkovi, kteří vyučovali stejné předměty jako předchozího roku, se přidal Karel Škorpil, mladší bratr Hermenegilda Škorpila. Vyučoval geometrické kreslení a vypomáhal na dívčím gymnáziu, kde přednášel kreslení. Rozvoj gymnázia je vidět i v počtu knih v učitelské knihovně, ten se zvýšil na 493 titulů.¹⁸¹ Podle účetních knih, které se zachovaly od roku 1883, byl plat učitelům vyplácen měsíčně. Čeští učitelé patřili k nejlépe ohodnoceným a za svou práci získávali 1 650 grošů.¹⁸² To bylo nejvíce hned po řediteli, který byl odměňován částkou 2 000 grošů. Například v únoru 1883 získalo 1650 grošů jedenáct učitelů.¹⁸³ Další dostávali částky nižší plat, což zřejmě souviselo s dosaženou kvalifikací a počtem odučených hodin. Zajímavé je, že v seznamu vyplacených mezd nejsou uvedeni Ludvík Lukáš a Karel Škorpil, kteří prokazatelně na škole v této době učili. Zřejmě byli vypláceni z rozpočtu dívčího

¹⁸⁰ *Raport do Negovoto Sijateljstvo Glavnij Upravitel na Iztočna Rumelija ot Direktora na Narodnoto Prosvěštenie vărchu položenieto na učebnoto djalo prez 1882/3 učebnata godina*. In: *Učilišten dnevnik*, Plovdiv, 1883, s. 100–102.

¹⁸¹ *Vroti godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83*. Plovdiv, 1883, s. 38–40.

¹⁸² Nejrozšířenější a nejpoužívanější měnovou jednotkou byl v tomto období ve Východní Rumelii i Bulharském knížectví groš. Jeden stříbrný lev, který byl nově zaváděn, se rovnal pěti grošům. Pro představu o tom, kolik si vydělali gymnaziální učitelé vůči jiným profesím, uvádím přehled platů dalších státních zaměstnanců. Hlavní správce oblasti dostával 35 000 grošů měsíčně, hlavní sekretář 8 000 grošů, ministři 4 000 grošů, prefekt oblasti 3 000 grošů, předseda parlamentu 2 000 grošů a písař maximálně 700 grošů. Více STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 81.

¹⁸³ Státní oblastní archiv Plovdiv. Fond 61K, archivní jednotka č. 10, f. 58–60.

gymnázia, kde oba pôsobili. Tato domněnka se ale nedá potvrdit, protože účetní knihy se dívčího gymnázia se nezachovaly.

Otevřeme-li výroční zprávu gymnázia pro následující školní rok, ta opět začíná odbornými studii. Autory dvou z nich jsou čeští učitelé – Václav Dobruský publikoval další historickou studii, tentokrát na téma *O římské cestě a některých římských památkách v provincii Trákie*. Ludvík Lukáš popularizoval výuku chemie článkem *O praktické výuce chemie ve vyšších třídách*, který poskytoval především praktické a didaktické informace o předmětu. Školní rok velmi výrazně ovlivnila vzpoura studentů zaměřená proti některým vyučujícím gymnázia. Na začátku roku 1884 proběhly protesty studentů, kteří požadovali propuštění dvou učitelů. Vedení školy postupovalo tvrdě a vyloučilo 32 studentů. Mnoho spolužáků, kteří soucítili s jejich osudem, protestně opustilo gymnázium. Studenti vydali brožuru *Njakolko dumi za Plovdivska realna gimnazija (Několik slov o Plovdivském reálném gymnáziu)*, ve které vysvětlovali svoje postoje a pohnutky k protestům. Následně vydali i pokračování *Ošte njakolko dumi za Plovdivska gimnazija (Ještě několik slov o Plovdivském gymnáziu)*. Kromě svého pohledu na situaci studenti také hodnotili chování jednotlivých učitelů, kritizovali bezbožnou výchovu, nespravedlnosti a hrubosti ze strany učitelského sboru. Kritiku od studentů sklidil mimo jiné Antonín Šourek pro svou přísnost ke studentům.¹⁸⁴ Protesty neprobíhaly zrovna pokojně, jak se dozvídáme z dopisu Karla Škorpila ze Slivenu Antonínu Šourkovi: „*O Vás v Plovdivě zde zpráv nemáme, jen to, že Tebe, Dobruského i Mrkvičku a Aguru chtěli žáci revolvery a noži přinutiti k opuštění gymnázia.*“¹⁸⁵

Škola byla více než měsíc zavřená. Poté byla studentům dána možnost se znovu zapsat, výuka byla zcela obnovena na začátku dubna. Ze 728 studentů, zapsaných na začátku roku, úspěšně dokončilo školní rok pouze 564. Učitelé Bogdanov a Kazanakli, kteří byli příčinnou vzpour, opustili školu. Spolu s nimi podali výpověď další tři pedagogové. Složení žáků bylo velmi různorodé a věkově diferenciované. Často dospělí muži měli na chod gymnázia zásadně odlišný názor než vedení školy, což zřejmě mělo vliv na tyto velmi bouřlivé a emotivní protesty. Jako učitelé pokračovali všichni čeští učitelé – Ludvík Lukáš, Antonín Šourek, Václav Dobruský, Jan Herejk a Jan Mrkvička,

¹⁸⁴ *Njakolko dumi za Plovdivska realna gimnazija*. Plovdiv, 1884; *Ošte njakolko dumi za Plovdivska gimnazija*. Plovdiv, 1884.

¹⁸⁵ Národní archiv Sofie, fond 1969k – Antonín Šourek, archivní jednotka č. 106, f. 1, dopis ze dne 29. září 1886.

s výjimkou Karla Škorpila, který v tomto roce vyučoval pouze na dívčím gymnáziu v Plovdivu. Byl však omezen rozsah vyučovacích hodin, kvůli výraznému úbytku studentů hlavně z vyšších ročníků. Například Ludvík Lukáš vyučoval pouze 4 hodiny týdně, protože chemie se vyučovala pouze v 6. a 7. ročníku gymnázia. Tento úbytek byl u něho nahrazen výukou na dívčím gymnáziu.¹⁸⁶

Následující školní rok 1884/1885 pokračoval již o poznání klidněji. Výuka začala 10. září, nastoupilo 701 žáků. Devadesát z nich však školní rok nedokončilo, většina odešla z finančních důvodů, pouze tři byli vyloučeni. U závěrečných zkoušek pohořelo 95 studentů, kteří měli možnost opravy v září. Avšak 102 muselo opakovat celý ročník. Z celkem 23 učitelů zde vyučovala již známá pětice Čechů – Antonín Šourek (matematika, deskriptivní geometrie), Ludvík Lukáš (chemie a přírodopis), Václav Dobruský (latina), Karel Škorpil (fyzika a geometrie) a Jan Mrkvička (kreslení), školu opustil Jan Herejk. Změna nastala na postu ředitele gymnázia, Minko Brakalov nahradil Grigora Karadžova, který ovšem zůstal na škole a vyučoval matematiku a fyziku. Výroční zpráva je tentokrát velmi stručná a strohá a neobsahuje vědecké studie.¹⁸⁷ Platy všech učitelů, včetně českých, zůstaly po celé sledované období (1883–1885) ve stejné výši, s výjimkou ředitele, jemuž plat klesl z 2 000 grošů na 1 650 grošů. Stejnou částku dostávali také všichni čeští učitelé, kteří tedy patřili, řečeno dnešní terminologií, k nejvyšší platové skupině.¹⁸⁸

Každý rok se problém s nedostatkem kvalifikovaných učitelů řešil úspěšněji. Zvyšoval se i počet vydaných učebnic a školních pomůcek. Zlepšovala se finanční situace ústavu. Hlavní komplikace přinášel neustále se zvyšující počet studentů. Budova gymnázia se ukazovala jako nedostatečná a i pronájem dalších dvou budov problém neřešil zcela. Vznikaly paralelní třídy, protože v některých bylo více než 60 žáků, což samozřejmě mělo vliv na výsledky učebního procesu.¹⁸⁹ O tom, že budovy školy nebyly vhodné pro výuku, se rozepsal Jan Wagner: „Zřízení školních světnic bylo velmi primitivní; spatřils lavice pro žáky a rozviklaný stolek s kulhavou stoličkou pro „daskala“, který, když náhodou pršeti počalo, přebíhal z jednoho koutu do druhého,

¹⁸⁶ *Tretij godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebnata 1883/84 godina*. Plovdiv, 1884, s. 42–43; *Vtori godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata 1883/84 godina*. Plovdiv, 1884, s. 47.

¹⁸⁷ *Četvřrti godišen otčet na Oblastna realna gimnazija za učebnata 1884–1885 godina*. Plovdiv, 1885.

¹⁸⁸ Státní oblastní archiv Plovdiv. Fond 61K, archivní jednotka č. 10

¹⁸⁹ DIMOV, D.: *Istoričeskijat podvig*, s. 268–269.

aby uchránil se přívalu, který si špatnou střechou a ještě horším stropem cestu do školy našel.“¹⁹⁰

O postavení nové budovy bylo rozhodnuto oblastním sněmem již v roce 1880. Na základě vzpomínek Antonína Šourka se dochovala podrobnější zpráva o stavbě nové budovy, kterou ovšem nemůžeme ověřit s jinými zdroji. Nejdříve byl vypracován plán italského inženýra Montaniho, který se snažil prosadit svůj návrh, ale znepráčetil si české učitele. Jeho plán měl hezkou fasádu, ale rozdělení místností neodpovídalo potřebám školy. „*My Češi–učitelé jsme se rozhodli postavit se proti takovému rozdělení a že inženýr Brada šel nám vstříc a proměnil plán dle potřeb, naše škola mohla sloužiti za vzor.*“¹⁹¹ Proti novému návrhu budovy gymnázia od Josefa Brady¹⁹² se ovšem postavil další český architekt Josef Schnitter.¹⁹³ Jako pomocníka si Brada vybral mladého českého inženýra Antonína Mladějovského,¹⁹⁴ kterého doporučil Ludvík Lukáš a který měl dozor nad stavbou. Stavělo se v blízkosti řeky Marici, proto se v základech brzy objevila voda. Brada podle italského způsobu projektoval stavbu na pilotách a dřevěném roštu. Do základů byl zazděn základní kámen, jehož slavnostního svěcení roku 1881 se účastnili všichni významní představitelé města. Josef Schnitter začal stavbu ostřeji kritizovat, že rošt shnije a stavba se zřítí. Začal také psát proti stavbě do novin *Narodnij glas* (Národní hlas). Vysvětlování ze strany Brady bylo marné. Utvořily se dva tábory, jedni zastávali plány Brady, druhí, v čele se Schnitterem, tento plán

¹⁹⁰ WAGNER, J.: *Vzpomínky*, s. 10.

¹⁹¹ ŠOUREK, A.: *Vzpomínka*. In: BEČVÁŘOVÁ, M.: *České kořeny*, s. 336.

¹⁹² Josef Brada (1842–1910) narodil se v Praze, po studiu na gymnáziu nastoupil na pražskou polytechniku. Projektoval železniční trati v Chorvatsku, Uhrách a Rakousku. Do Plovdivu se dostal jako inženýr – komisař drah Východní Rumelie. Nejdříve měl regulovat cikánskou osadu u Sadova, kde měla vzniknout zemědělská škola. Díky své jazykové vybavenosti si dokázal na svou stranu postavit i Cikány, kteří se snažili stavbě zabránit. Dalším úkolem byla stavba gymnázia. Josef Schnitter se údajně chtěl dostat na místo Brady, a proto jeho plány začal kritizovat. Stavba gymnázia otrávil pobyt Karla Brady v Bulharsku, takže se roku 1884 vrátil do Prahy. Poté pracoval dlouhá léta v Bosně a v Dalmácii. Roku 1897 se vrátil do Prahy, přispíval také do *Ottova Slovníku naučného*. Antonín Šourek na něho vzpomínal: „*Pan Brada byl též polyglotem. Mluvil správně česky, německy, francouzsky, anglicky, hbitě vlašsky, znal všechny slovanské jazyky, vyznal se v maďarštině a v latině. Co se chování týče, byl velmi elegantní a skromný, veselý a přívětivý pán, velice úslužný a pracovitý. Nedral se do popředí, takže mnohý ani nevěděl, jaký vědátor se v něm kryje.*“ In: ŠOUREK, A.: *Vzpomínka*. s. 337.

¹⁹³ Pozn. č. 68

¹⁹⁴ Antonín Mladějovský (1857–?), někdy chybně uváděn jako Matějovský, se narodil v Heřmanově Městci, stejně jako Václav Dobruský, zakladatel Sofijského národního muzea. Obecnou školu vychodil v rodném městě, vyšší reálku v Kutné Hoře. Ve školním roce 1876/1877 byl zapsán jako posluchač vysoké školy technické v Praze. Byl přítelem Ludvíka Lukáše, na jehož doporučení přišel do Východní Rumelie. Mladějovský pracoval jako inženýr v Chaskovu, později byl přesazen do Burgasu. Do Plovdivu přišel kvůli trasování úseku Plovdiv–Čirpan. „*Byl vysoký a silný pán s trochu vypoulenýma očima. Vzbuzoval respekt. Byl to veselý kumpán – nic nezkažil, při práci byl ale velice svědomitý a vytrvalý.*“ In: ŠOUREK, A.: *Vzpomínka*, s. 338. Poté pracoval v Sofii. Vrátil se do Čech, kde se proslavil stavbou železnice z Čerčan do Ledčeka. V Sázavě založil divadelní spolek a roku 1901 byl jmenován čestným občanem tohoto města.

kritizovali. Nakonec bylo rozhodnuto, že rošt zůstane, ale základy se mírně rozšíří.¹⁹⁵ Stavba byla dokončena v létě roku 1885. Krátce po sjednocení Bulharska se gymnázium přesunulo do nové budovy, ve které se nachází dodnes. Slavností otevření se zúčastnila řada státních představitelů, včetně knížete Alexandra Battenberga. Od této chvíle byla škola nazývána Státní mužské gymnázium Alexandr I. Chlapecké gymnázium (nyní nese název Dimitar Blagoev) se nachází na břehu Marici, vysoká třípatrová budova tehdy vynikala mezi okolními domky.

Pro přiblížení situace ocituji poslední vzpomínku Jana Wagnera na svá učitelská léta v Plovdivu, ve které hodnotil bulharské školství: *„Život studujících na Východě úplně liší se od našeho na západě, čehož první i poslední příčiny hledati dlužno jedině v povaze Orientu, kde společenský život jest teprve v počátcích, anebo lépe řečeno, vlastně žádný.“* Při srovnání českých a bulharských gymnázií ho především zarazilo, že *„každý učitel probíral si svou látku tak, jak se mu to právě líbilo neb hodilo. Obtíž při vyučování činil značně, zvláště cizím učitelům, nedostatek knih učebných a veškerých školních pomůcek. Já sám vyučoval jsem zeměpisu na reálném gymnasiu v Plovdivě po celý půl roku bez – map! Pak snadno znalec představit si obtíže, s jakými učiteli zapasiti jest, když má vštípati počátky zeměpisu žákům, kteří mapu třeba jaktěživ neviděli, žákům, kteří přišedše s hor, o knize sotva ponětí mají; stávaloť se mnohdy, že „selský učitel“ (venkovský učitel) sám dobře čísti neuměl a psáti již teprve ne! Nicméně, ačkoliv žáci do ústavu přicházeli úplně nepřipravení, přece v krátkém čase dosáhlo se úspěchů dosti dobrých při většině žáků; jsouť Bulhaři od přírody velmi nadaní a rychle chápou. Zvláště vyvinuté vlohy mají pro matematiku a moderní filologii, tak že s podivuhodnou rychlostí učí se cizím jazykům, (...) zvláště běžné jsou jim jazyky: francouzský, ruský, řecký a turecký. Co zvláštnost Jihoslovanů vesměs jsem pozoroval, že jsou buď žáky velmi dobrými – a těch jest většina – menšinu zaujímá část žáků úplně nespůsobilých.“*¹⁹⁶

Přehled vývoje plovdivského chlapeckého gymnázia je shrnut ve dvou tabulkách, které nám ukazují zastoupení Čechu a dalších cizinců v učitelském sboru. Neuvádíme první školní rok 1878/1879, protože se zde vystříдалo v průběhu roku učitelů hned několik. Pro následující dva roky mohou být údaje lehce zkreslené, protože nejsou k dispozici přesná data. Pro roky 1881–1885 přebírám informace z jednotlivých

¹⁹⁵ ŠOUREK, A.: *Vzpomínka*, s. 336–337.

¹⁹⁶ WAGNER, J.: *Vzpomínky*, s. 9–10.

výročních zpráv gymnázia. Přesto je třeba počítat s jistou mírou nepřesnosti, protože údaje není možné srovnat s jiným pramenem.

Tabulka 1. Zastoupení jednotlivých národností v učitelském sboru

	<i>Bulhaři</i>	<i>Češi</i>	<i>Francouzi</i>	<i>Rusové</i>	<i>Italové</i>	<i>Rumuni</i>	<i>Neznámá národnost</i>	<i>Celkem</i>
1879/1880	6	1	1					8
1880/1881	6	3	1	1				11
1881/1882	14	5	2	1			1	23
1882/1883	20*	6	2	1	1		1	31
1883/1884	14*	6	2	1		1	1	25
1884/1885	15*	5	1	2				23

Tabulka 2. Procentuelní zastoupení Čechů a dalších cizinců v učitelském sboru

	<i>Češi</i>	<i>Všichni cizinci</i>
1879/1880	13 %	25 %
1880/1881	27 %	46 %
1881/1882	23 %	39 %
1882/1883	19 %	34 %
1883/1884	24 %	44 %
1884/1885	22 %	35 %

Tyto údaje ukazují, že nejvíce českých učitelů pracovalo na plovdivském gymnáziu v letech 1882–1885. Češi tvořili téměř celé období v průměru jednu pětinu až jednu čtvrtinu učitelského sboru. V celém období také převyšovali zastoupení ostatních cizinců, s výjimkou roku 1879/1880.

Celkem se na plovdivském chlapeckém gymnáziu vystříдалo období let 1878–1879 devět českých učitelů – František Perec, Jan Wagner, Ludvík Lukáš, Václav Dobruský, Hermenegild Škorpil, Antonín Šourek, Jan Mrkvička, Jan Herejk a Karel Škorpil. Pro některé bylo působení zde pouze dočasná epizoda, pro jiné jednou ze zastávek při jejich působení v bulharském školství a někteří zde vyučovali dlouhá léta.¹⁹⁷

* Zařazujeme zde také jednoho učitele s řeckým a jednoho s tureckým jménem.

3.3.2. Dívčí gymnázium

Oblastní dívčí gymnázium v Plovdivu bylo založeno v roce 1881. Navazovalo na činnost dívčí školy, která byla otevřena roku 1862. Před osvobozením zde studovalo v průměru 30 žákyň, které učila jediná učitelka. Tento charakter si škola zachovala až do rusko-turecké války, kdy byla stejně jako ostatní školy zavřena. Obnovena byla dívčí škola roku 1878.¹⁹⁸ Ve školním roce 1879/1880 zde také mimořádně vyučoval Jan Wagner.¹⁹⁹ V lednu 1881 přicestovala budoucí ředitelka gymnázia Františka Sönlerová, o čemž informoval i deník *Marica*.²⁰⁰ Již po osvobození probíhaly přípravy stavby budovy, určené pro dívčí gymnázium. Samotná stavba školy začala v roce 1879 z iniciativy metropolitou Panareta.²⁰¹ Prostředky na stavbu plynuly z darů, pomoci církve a oblastní správy. Architektonický plán budovy vypracoval český inženýr Schnitter, který byl okresním inženýrem v Plovdivu. Stavba byla dokončena na konci roku 1881. Dívčí gymnázium se nacházelo u akropole, mezi podobně vysokými budovami v centru města.

Slavností otevření školy a zahájení školního roku proběhlo 1. září 1881. Bylo otevřeno pět ročníků, navštěvovaných 110 dívkami. Pracovalo zde 11 učitelů a učitelek, přičemž čtyři z nich pocházeli z českých zemí. Kromě ředitelky Františky Sönlerové, která učila francouzštinu a ruční práce, to byli dva učitelé chlapeckého gymnázia – Ludvík Lukáš vyučoval fyziku a chemii, Jan Mrkvička kreslení.²⁰² Vypomáhala zde také Johanna Thurn-Taxis,²⁰³ titulovaná jako kněžna, která dvakrát týdně vyučovala

¹⁹⁷ Nejdéle, do roku 1900, zde vyučoval Ludvík Lukáš. V dalších letech zde vyučovali tito čeští učitelé: František Splítek (1892–1915), Jan Hejduk (1897–1899) Josef Celdr (1904–1908), Antonín Tajner (1902–1912) a opětovně zde pracoval Hermenegild Škorpil (1894–1900). From: PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 400–420.

¹⁹⁸ *Pärv godišen otčet na oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83*. Plovdiv, 1883, s. 23–24.

¹⁹⁹ Jan Wagner přináší také zajímavou vzpomínku: „V poslední třídě měl jsem žákyně až šestnáctileté, v kterémž věku bývají Bulharky již dospělé. Najednou pozoruji, že ta či ona po několik dní již schází. Ptám se, kde jest Stana, Kera či Ljuba. „Měla před pěti dny svatbu!“ odpovídaly žákyně. Koncem roku skoro polovička třídy byla provdána.“ In: WAGNER, Jan: *Vzpomínky*, s. 19.

²⁰⁰ „Minulou neděli přijela do města nová ředitelka dívčí školy. Doufáme, že pod jejím vedením se škola pozvedne z nezáviděníhodného postavení.“ *Marica*. 23. 1. 1881.

²⁰¹ Panaret Plovdivský (1805–1883) se narodil jako Petär Ivanov Mišajkov. Než přišel do Plovdivu, byl metropolitou v řeckém městě Xanti. Plovdivským metropolitou byl jmenován roku 1861, během vrcholících bojů o bulharskou církevní nezávislost. V roce 1868 tento post opustil a stal se jedním z nejvýznamnějších zastánců bulharské církevní nezávislosti. V roce 1872 byl jmenován biskupem nově založené bulharské exarchie v Plovdivu.

²⁰² *Pärv godišen otčet na oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83*. Plovdiv, 1883, s. 25.

²⁰³ Johanna Thurn-Taxis, roz. Ständlerová (1830–1914) pocházela z neurozené rodiny pražského německého kapelníka. Původně měla plány na uměleckou dráhu, chtěla být herečkou a zpěvačkou, hrála

zpěv a hudbu. Za tuto svou práci přitom nepožadovala žádnou finanční odměnu.²⁰⁴ Další cizinec zde byl pouze jeden – Francouz Courtois,²⁰⁵ který učil francouzštinu. Prospěch studentek byl celkem dobrý, ze 103 studentek, které došly ke zkouškám na konci roku, pouze 12 bylo nuceno opakovat ročník. Na první školní rok a české učitele vzpomínala jedna z bývalých studentek Marija Madžarovová: „Zde jsme měli mnohem více učitelů než učitelek a polovina z nich byli cizinci (...). Češi nemluvíli správně bulharsky a na začátku jsme jim trochu těžko rozuměli, než jsme si zvykli na jejich zvláštní přízvuk, ale oni byli velmi dobří učitelé a jejich předměty byly takové, že jazyk nevadil při vyučování. Ředitelka byla starší slečna – Senler. Bydlela v nově otevřeném dívčím pensionu. Většina dívek, které zde žili, dostávala stipendium, byli sirotci z jižního Bulharska, z měst postižených během osvobození.“²⁰⁶

Školní rok 1882/1883 začal 1. září obvyklým obřadem svěcení školy, které provedl místní exarcha. Poté byly přečteny přítomným studentkám pravidla pro jejich chování ve škole. Vyučování začalo další den. Několik studentek bylo v průběhu roku odesláno na sesterské dívčí gymnázium do Staré Zagory. Žákyň bylo zapsáno v tomto roce 121. Pokud se podíváme na věkové složení, tak nejmladší studentce bylo 10 let, zatímco nejstarší 21. Nejvíce byly zastoupeny žákyně ve věku 18–19 let. Třídy měly týdně 27–32 hodin výuky.²⁰⁷ Ředitelka ve výroční zprávě referovala také o některých významných slavnostech. Na svátek Zvěstování Panny Marie 25. března byl podle zvyků slaven svátek školy. Za přítomnosti biskupa, který provedl svěcení, a dalších kněží byly předneseny slavnostní proslovy a studentky zazpívaly bulharské a francouzské písně. Dne 11. května, na svátek svatých Cyrila a Metoděje, se všichni odebrali na bohoslužbu do kostela. Před konakem, sídlem místní správy, se sešli studenti obou gymnázií, ale také ostatních bulharských škol v Plovdivu. Za zvuku vojenské hudby se odebrali před dům generálního guvernéra. Zástupkyně dívčího gymnázium předaly Alexandru Bogoridimu kytici a několika slovy ho pozdravily. Poté se

na klavír. Její svatba s Rudolfem Thurn-Taxis vyvolala ostrý nesouhlas knížecí rodiny i závist okolí. Často byla nazývána Jenny.

²⁰⁴ Marica, 26. 2. 1882, s. 2.

²⁰⁵ Marija Madžarovová zanechala vzpomínku na učitele francouzštiny: „Náš učitel francouzštiny byl jeden starý Francouz monsieur Courtois, který slyšel velmi špatně, proto vyvolával studentky před tabuli nebo sám chodil od studentky ke studentce s učebnicí v ruce, aby slyšel lépe, když opakovali pravidla francouzské gramatiky. Příští rok byl monsieur Courtois zastoupen monsieur Martym, mladším, energičtějším a nesrovnatelně lepším učitelem.“ In: MADŽAROVA, Marija: *Edin kās spomen*. In: *Jubileen sbornik po slučaj 50–godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija*. Plovdiv, 1934, s. 305.

²⁰⁶ MADŽAROVA, Marija: *Edin kās spomen*, s. 305.

²⁰⁷ *Pārv godišen otčet na oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83*. Plovdiv, 1883, s. 36; VANKOV, I.: *Razvoj*, s. 271.

studenti přesunuli na místo zvané Maraša, kde davy studentů slavily, hrály se hry a zpívalo se až do pozdních odpoledních hodin.

Učitelství sbor, složený ze 14 pedagogů doplnili také další čeští učitelé. K Ludvíku Lukášovi a Janu Mrkvičkovi přibyli Václav Dobruský, který vyučoval historii, Antonín Šourek, vyučující matematiku, a Karel Škorpil, který vyučoval deskriptivní geometrii.²⁰⁸ Musíme doplnit, že čeští učitelé spíše na dívčím gymnáziu vypomáhali a vyučovali zde pouze několik hodin týdně. Jejich hlavní těžiště práce představovala výuka na chlapeckém gymnáziu. Je zřejmé, že učitelství sbory obou plovdivských gymnázií byly silně propojeny a čile spolupracovaly. Zásahu na tom zřejmě měla ředitelka Františka Sönlerová.

K výroční zprávě ze školního roku 1883/1884 byla připojena studie *Několik poznámek k uchování jídla* Ludvíka Lukáše, která měla hlavně osvětový význam. Autor mimo jiné vysvětloval optimální metody nakládání s potravinami a způsoby ochrany před bakteriemi. Na začátku školního roku proběhl rituál, stejně jako v minulém roce. Poprvé byl otevřen 6. ročník, který ukončoval studium dívek. Počet zapsaných dívek stoupl na 156. Nárůst byl pouze pozvolný a zdaleka nedosahoval počtu chlapců. Dvacet studentek bylo podporováno vyplácením stipendia, kromě toho mezi dalších 21 chudých studentek bylo vyplaceno 200–800 grošů jako podpora. Svátek školy a svátek svatých Cyrila a Metoděje byl slaven stejným způsobem jako v předchozím roce. Uspořádána byla dobročinná sbírka na pořízení nových učebnic a knih. Mezi osazenstvem školy však nevzbudila očekávaný zájem a nevybrala se ani polovina z předpokládané částky. Zřejmě také kvůli protestům na chlapeckém gymnáziu Ludvík Lukáš a Ivan Mrkvička učili většinu hodin na dívčí škole a na chlapecké pouze několik. Plný úvazek zde měl také Karel Škorpil, vyučující matematiku, zeměpis a fyziku. V učitelství sboru bychom našli 8 učitelů a pouze 3 učitelky.²⁰⁹

V následujícím školním roce 1884/1885 bylo zapsáno 161 žákyň. Došlo k mnoha změnám v učitelství sboru ústavu. Někteří odešli, Ludvík Lukáš, Karel Škorpil a Francouz Marty byli umístěni na chlapecké gymnázium. Jan Mrkvička vyučoval kreslení pouze 4 hodiny. Přešel sem však český učitel Jan Herejk, který zde pracoval na plný úvazek a vyučoval aritmetiku, geometrii, kreslení a zeměpis. Škola slavnostně

²⁰⁸ *Pěrv godišen otčet na oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83.* Plovdiv, 1883, s. 25–29.

²⁰⁹ *Vtori godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata 1883/1884 godina.* Plovdiv, 1884, s. 42–47.

přivítala nového ministra národní osvěty Konstantina Veličkova. Odstupující ministr Joakim Gruev dostal od studentek na památku tablo s fotografiemi učitelů, studentů i studentek obou plovdivských gymnázií. V únoru navštívil nový ministr školu, zúčastnil se vyučování ve všech třídách a prohlédl si kresby a další výtvary dívek. Dne 6. dubna proběhla slavnost tisíce let od úmrtí sv. Metoděje. Budova školy byla náležitě vyzdobena a také nasvícena. O pět dní později proběhly obvyklé slavnosti obou věrozvěstů, které se proměnily v jakýsi svátek studentů.²¹⁰ Na konci toho roku skončilo ředitelské působení Františky Sönlerové, která již používala jméno svého manžela, Antonína Šourka, za kterého se roku 1883 provdala. Kvůli starostem o dítě opustila školu, k učitelské práci se již nevrátila.

Jan Mrkvička si ve vzpomínce na své působení na dívčím gymnáziu z roku 1934 povšiml toho, že studium mělo jistou úlohu v emancipaci žen: „*Ti výše zmínění učitelé [Dobruský, bratři Škorpilové, Šourek a Lukáš] spolu s dalšími Bulhary vytvořili učební osnovy, které s malými výjimkami byly téměř stejné jak v chlapeckém, tak i dívčím gymnáziu. Toto srovnání vzdělávání chlapců a dívek mi dalo možnost následně, při otevření Umělecké akademie, přijímat i dívky jako řádné studenty. Ty měly stejná práva jako studenti – něco, co do té doby nebylo známé dokonce ani v Německu.*“ Jejich uplatnění po absolvování školy nebylo omezeno na čistě ženské práce, ale realizovaly se také v dalších oblastech: „*Dívky se po ukončení gymnázia účastnily společenského života, stávaly se učitelkami, zakládaly různé ženské speciální kurzy a školy. Hlavně se staly dobrými matkami, když využívaly své znalosti především k dobré výchově svých dětí, ale kromě toho se snažily o rozšíření kultury a pokroku v rodině samé. Na dobře založených rodinách závisí rozvoj celého národa. Z těchto dobře připravených žen vyniklo také mnoho vynikajících umělkyně, spisovatelek, specialistek v různých odvětvích vědy a společenského života.*“²¹¹

Dívčí gymnázium bylo počtem studentek i učitelů menší než chlapecké gymnázium. Proto zde také více vynikla česká přítomnost. To bylo do jisté míry umocněno tím, že ředitelkou byla Češka Františka Sönlerová-Šourková. V přehledu uvádíme dohromady muže i ženy. Učitelky tvořily na škole spíše menšinu. V prvním školním roce 1881/1882 zde pracovaly čtyři, v následujících letech pouze 3 učitelky.

²¹⁰ *Tretij godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata 1884–1885 godina.* Plovdiv, 1885, s. 10–15.

²¹¹ *Obě citace z Jubileen sbornik po slučaj 50–godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija i 70–godišninata ot otkrivaneto na pārvo bälgarsko devičesko učilište v Plovdiv.* Plovdiv, 1934, s. 308.

Tabulka 3. Zastoupení jednotlivých národností v učitelském sboru

	<i>Bulhaři</i>	<i>Češi</i>	<i>Francouzi</i>	<i>Italové</i>	<i>Neznámá národnost</i>	<i>Celkem</i>
1881/1882	6	4	1			11
1882/1883	6	6	1	1		14
1883/1884	6	4	1			11
1884/1885	6	3			1	10

Tabulka 4. Procentuelní zastoupení Čechů a dalších cizinců v učitelském sboru

	<i>Češi</i>	<i>Všichni cizinci</i>
1881/1882	37 %	46 %
1882/1883	43 %	57 %
1883/1884	37 %	46 %
1884/1885	30 %	40 %

Toto shrnutí nám dokazuje, že čeští učitelé tvořili podstatnou část učitelů na dívčím gymnáziu. V celém období tvořili více než třetinu učitelského sboru. Přičemž i zastoupení cizinců bylo výraznější než na chlapeckém gymnáziu. Nejvíce českých pedagogů zde učilo ve školním roce 1882/1883, poté jejich počet klesal. Nutno podotknout, že řada z nich zde pouze vypomáhala. Jisté je, že v letech 1881–1885 by dívčí gymnázium mohlo jen těžko fungovat bez české účasti.

Na škole se vystříдалo celkem šest českých pedagogů – Ludvík Lukáš, Jan Mrkvička, Václav Dobruský, Antonín Šourek, Karel Škorpil a Jan Herejk, kteří byli také učiteli chlapeckého gymnázia, a dvě české učitelky Františka Sönlerová-Šoureková a kněžna Thurn-Taxis. Významná je především osoba první ředitelky, která řídila školu v prvních čtyřech letech po založení a de facto postavila základy pro vzdělání dívek v Plovdivu.

Vysoká úroveň obou plovdivských gymnázií byla vysoce oceňována. V Jubilejním sborníku z roku 1934 čteme z dopisu Jana Mrkvičky: „*Plovdivská gymnázia se stala vzorem pro všechny ostatní střední školy v Bulharsku. Když hlavní školní inspektor Lazarov po sjednocení Bulharského knížectví a Východní Rumelii navštívil Plovdiv, aby provedl kontrolu škol, řekl, že nikde jinde v Bulharsku neviděl tak*

dobře řízené školy.“²¹² I když citace může vyjadřovat subjektivní pocit autora, jisté je, že čeští učitelé a učitelky, kteří byli nedílnou součástí obou škol, sebou přinesli určitý řád, na který byli zvyklí ze svých studií.

3.4. Sliven

Podhorské město také učarovalo Konstantinu Jirečkovi: „*První pohled na Sliven je uchvacující. Představuje se nám panorama docela alpinské. Pod šerými, vráskovitými skalami Balkánu, jehož zubce a čerény zde dosahují asi do 1100 metrů nadmořské výšky, prostírá se asi tři kilometry zšíří spousta červených střech, bílých minaretův a stinného stromoví zahradního. Po stráních horských nad městem rozkládají se daleko široko, prý na 4 hod. cesty, krásné vinice. Mezi nimi běhají se stezníky, kudy lze z města vyskočit přímo do přírody Balkánské. Množství horských bystřin klokotá po ulicích dolů k potokům větším.*“²¹³

Sliven, který se nachází zhruba 150 kilometrů východně od Plovdivu, byl v této době proslavený svou průmyslovou, především textilní výrobou. Proto také nepřekvapí, že býval nazýván bulharský Manchester.²¹⁴ Významná byla především vládní továrna na sukna, sídlící ve velké bílé budově za městem. Sukna byla vyráběna hlavně pro rumelijské, bulharské a turecké vojsko. Zajímavé je, že stroje byly hnány vodou z horského potoka pomocí dvou dřevěných kol. Kvalitou práce se údajně vyrovnala západním továrnám. Ve městě i jeho okolí vznikaly další soukromé textilní továrny.²¹⁵ Kromě toho bychom zde našli například devět lihovarů. Město bylo významné také svou soukenickou výrobou. Ke staré domácí výrobě náležela výroba koberců.²¹⁶

Citelnou ránu pro město znamenala rusko-turecká válka, ukončená drinopolským mírem v roce 1829. Ze Slivenu a jeho okolí odešlo mnoho obyvatel, aby se vyhnulo perzekuci ze strany Turků. Usadili se nejčastěji ve Valašsku. Místní se přesto účastnili národního obrození a aktivně zapojili se do Dubnového povstání roku 1876 a následně rusko-turecké války, kdy vyhořela místní knihovna. Konstantin Jireček to vyjádřil

²¹² *Jubileen sbornik po slučaja 50-godišninata na Plovdivskata devičeska gimnazija.* Plovdiv, 1934, s. 340.

²¹³ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 519.

²¹⁴ STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 155.

²¹⁵ Antonín Šourek k tomu vzpomínal: „*Táhli jsme okolo továrny na sukno, kamž právě vjížděla karavana velbloudů, aby na hrbech svých zavezla do Turecka sukno. Byla to pro mne podívaná viděti velbloudy, celou karavanu aspoň 50 kusů, před kterými na oslu jel průvodce červeně oblečený.*“ In: ŠOUREK, A.: *Vzpomínky*, s. 309.

²¹⁶ Srov. JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 520.

slovy: „Blízkost hor byla příčinou, proč se zde duch národní bujněji rozvíjel než jinde.“²¹⁷

V tomto období byl Sliven druhým největším městem Východní Rumelie. Podle statistiky, kterou uvádí Konstantin Jireček, zde bylo 3 797 domů s 20 248 obyvateli, z nichž bylo 15 184 Bulharů, 2 877 Turků, 1 399 Romů, 400 Židů a 279 Arménů.²¹⁸ O počtu dřívějšího osmanského obyvatelstva v něm svědčilo 17 mešit, ze kterých zůstaly v provozu po roce 1878 pouze čtyři. Sliven bylo správním centrem pěti okresů, celkem s téměř 150 000 obyvateli. Sídlila zde bulharská eparchie. Ve městě byla také tiskárna, ve které vycházely politické noviny *Bǎlgarsko zname (Bulharský prapor)*. Na jeho stránkách byly například otištěny první články o reformě pravopisu.²¹⁹

3.4.1. Chlapecké gymnázium²²⁰

Gymnázium, založené roku 1878 navazovalo na tradici bulharské základní školy, založené roku 1850 Dobri Čintulovem.²²¹ Školní rok 1878/1879 probíhal v hektických poměrech, proto je jako první školní rok označován až ten následující. Přesto do tří tříd nastoupilo 107 žáků. Ředitelem byl jmenován Alexander Kozarov. Učitelů bylo zřejmě pět, mimo jiné zde vyučoval Ivan Slavejkov.²²² Podle kroniky školy byly již na konci roku vytvořeny základy pro gymnaziální knihovnu, přírodovědné sbírky, matematický a chemický kabinet, geografické a historické sbírky.²²³

V roce 1879/1880 zde pracovalo sedm učitelů, kteří měli na starosti 204 studentů. Z nich úspěšně prošlo školním rokem pouze 133. Kromě bulharských zde nacházíme jednoho ruského učitele a jednoho Francouze. François Bertrand²²⁴ vyučoval francouzštinu a vedl penzionát pro chlapce, který byl otevřený na začátku roku 1880.

²¹⁷ Tamtéž, s. 519.

²¹⁸ Tamtéž, s. 519–520.

²¹⁹ STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 168–169.

²²⁰ Pro studium slivenského reálného gymnázia nejsou k dispozici výroční zprávy, vycházím tedy z jiných pramenů. Především z kroniky gymnázia, kterou psali ředitelé školy a kde jsou zachyceny roky 1878/1879 a 1881–1885, uložené v oblastním archivu ve Slivenu. Další zdrojem informací je jubilejní ročenka z roku 1934. Suchou řeč dat doplňují vzpomínky Vladislava Šaka, Antonína Šourka a Vasila Atanasova.

²²¹ Dobri Čintulov (1822–1886) se narodil ve Slivenu. Středoškolské a vysokoškolské vzdělání získal v Oděse. Žil také v rumunské Braile. Roku 1850 se vrátil do rodného města, kde pracoval jako učitel. Účastnil se boje za církevní nezávislost. Současně byl autorem revolučních básní, které mu získaly značnou popularitu.

²²² *Jubileen sbornik na slivenskata mǎžka gimnazija*, s. 53–63.

²²³ Oblastní archiv Sliven, fond 93k, opis 1, archivní jednotka č. 36 – Letopisna kniga.

²²⁴ François Bertrand (1858–?) byl rodák z Montpellier. Francouzštinu vyučoval v letech 1879–1881.

Ředitelem ústavu byl do roku 1881 Georgi Mirkovič.²²⁵ Gymnázium bylo umístěno ve velkém tureckém domě. Zde byly místnosti pro třídy 2., 3., a 4. ročníku, sborovna a ředitelna. Ve vedlejší jednopatrové budově se nacházely dvě místnosti pro první třídu.²²⁶

Pro následující školní rok máme již více informací. Počet zapsaných studentů na začátku roku stoupl na 273. Poprvé se zde setkáváme s českými jmény, protože zde vyučovali Josef Kruiz a Antonín Šourek, který na pobyt ve Slivenu vzpomínal ve svém memoáru. Kromě nich zde z cizinců učili dva Rusové a Francouz Bertrand. Celkem zde pracovalo 9 pedagogů.²²⁷

V září 1881 dostala škola oficiálně název Oblastní reálné gymnázium, ředitelem se stal Vasil Atanasov,²²⁸ absolvent českých škol. S jeho příchodem se pojí také silné zastoupení českých učitelů. Škola se přesunula do nové budovy, která byla postavena na místě základní školy, která vyhořela během rusko-turecké války. Údaje z jubilejního sborníku je možné srovnat s kronikou gymnázia, která o předchozích letech mlčela. V pěti třídách studovalo 336 studentů, z nich jich úspěšně ukončilo školní rok 301. Učitelský personál se rozrostl na 15 osob. Oba čeští učitelé změnili působiště. Antonín Šourek se přesunul do Plovdivu a opačným směrem cestoval Hermenegild Škorpil.²²⁹

²²⁵ *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija*, s. 20,54.

²²⁶ ŠOUREK, A.: *Vzpomínky*, s. 305.

²²⁷ *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija*, s. 20.

²²⁸ Vasil Atanasov (1855-?) se narodil ve Staré Zagore. Středoškolské vzdělání získal na gymnáziích v Hradci Králové a Pardubicích. Poté studoval chemii na pražské polytechnice. Spolupracoval s Ludvíkem Lukášem na vydání učebnic chemie. V letech 1881–1885 byl ředitelem slivenského reálného gymnázia. Po svém jmenování ředitelem mluvil s ministrem Joakimem Gruevem o tom, že by raději přednášel, že není na tento post připraven, když nedostudoval pražskou polytechniku. Ten mu ale odpověděl: „*Jak že nejste připravený, když jste vystudoval gymnázium v Čechách, viděl jste jak to tam ředitel řídí?*“ In: ATANASOV, Vasil: *Spomeni ot Slivenskata gimnazija (1881–1885)*. In: *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija*, s. 110.

²²⁹ Komunikace mezi Antonínem Šourkem a Hermenegildem Škorpilem ohledně výměny některých věcí je zachycena v jednom dopise a dvou telegramech Hermenegilda Škorpila:

Dopis z Plovdivu z 1. 8. 1881

Ctěný Příteli!

V případě, že bych přijal místo v Slivně pro obor můj (přírodních věd), odeberete se po výslovném přání Vašem na zdejší gymnasium. Pro tento případ nabízím Vám výměnu postelí a snad i jiných věcí, jejichž převoz jest obtížným, jmenovitě zmin. železnou postel, slamník pošívavý, jednu příkr. deku (zdejší práce), psací stůlek, slušná to práce (s dvěma šuplaty, před krátkem koupený za jednu liru), dvě stolice se slaměným sedadlem. Jiné domácí, kuchyňské potřeby mám na polovinu s dosavadním spolubydlícím p. Lukášem.

Do této doby nejsem rozhodnut s nabízeným místem, rád bych však pro geologické práce se do Slivna na rok podíval. Chci uzavřítí úmluvu s direktorem [ředitelem] pro případ nepředvídaných událostí ve Slivně.

P. Kruis odjíždí do Staré Zagory.

S upřímným pozdravem H. Škorpil

Josef Kruiz byl umístěn na dívčí gymnázium do Staré Zagory. Kromě Hermenegilda Škorpila, který vyučoval přírodopis, do Slivenu dorazil Ivan Kadlec, který učil kreslení. V průběhu roku sestavu doplnil matematik Teodor Monin. Všichni tři patřili k nejlépe ohodnoceným učitelům gymnázia, za svou práci získali 1 800 grošů. Z dalších cizinců zde pracoval ještě italský a dva ruští učitelé.²³⁰ Vasil Atanasov na první roky vzpomínal následovně: „*Můj úkol ředitele byl těžký, uvádět do služby nové učitele – Čechy. Ale tato práce v krátkém čase proběhla hladce, protože učitelé i žáci se jedni od druhých učili – první jazyk a druzí vyučovaný předmět.*“²³¹ Z kroniky se také dozvídáme, že v průběhu roku byly na škole slaveny různé slavnosti. Podobně jako na ostatních gymnáziích proběhlo na začátku roku slavnostní posvěcení budovy za účasti městské honorace. Antonín Šourek popsal začátek roku barvitěji. Ihned po svém příjezdu byl pozván na piknik, kde se sešli všichni učitelé a žáci. Celý den se debatovalo, jedlo a popíjelo za zvuků hudby, kterou obstarávala cikánská kapela. Společnost se rozpustila až v pozdních večerních hodinách, kdy byly snědeny všechny pochutiny, připravené rodiči studentů.²³² Všichni studenti a pedagogové slavili 11. května svátek věrozvěstů Cyrila a Metoděje.

Následující školní rok 1882/1883 nastoupilo 428 studentů. Poprvé byl otevřen šestý ročník a spolu s tím bylo také studium vyšších ročníků rozděleno na klasickou a reálnou část. Z celkem 14 učitelů zde vyučovali čtyři Češi. K Hermenegildu Škorpilovi, Teodoru Moninovi a Janu Kadlecovi přibyl Vladislav Šak, který vyučoval matematiku a fyziku. Z dalších cizinců zde učili jeden Rus, jeden Ital a jeden Rumun.²³³ Vladislav Šak v roce 1934 vzpomínal na první roky následovně: „*Neuplynulo mnoho času a já měl možnost poznat horlivost studentů, prahnoucí po poznání, kteří se*

Telegram bez data a podpisu

Divím se, že se mne do dnešního dne nedostalo vyřízení ohledně naší záležitosti týkající se společné výměny nábytku. Vy jste předal ve Slivně: postel i slámu, stolec, zrcadlo i umyvadlo. Oproti tomu zanechal jsem Vám v Plovdivě a máte k požadování postel se slam, psací stůl, poloviční nárok na velký skládací stůl, poloviční nárok na umývadlo, jakož i poloviční nárok na perdetu [záclony] na okna a vůbec na kuchyňské nářadí.

Telegram z 20. 3. 1882

Žádám Vás uctivě, by Jste se postaral co nejdříve k urovnání společné záležitosti, řídě se účtem z posl. roku o hospodaření s p. Lukášem.

Hermenegild Škorpil

Uloženo v Národním archivu Sofie, fond 1969k – Antonín Šourek, archivní jednotka č. 108, f. 1, 2.

²³⁰ Oblastní archiv Sliven, fond 93k, opis 1, archivní jednotka č. 36 – Letopisna kniga, f. 42–43.

²³¹ ATANASOV, Vasil: *Spomeni*, s. 110.

²³² ŠOUREK, A.: *Vzpomínky*, s. 309–311.

²³³ Oblastní archiv Sliven, fond 93k, opis 1, archivní jednotka č. 36, f. 55–56.

vzájemně předháněli ve snaživosti. Byl jsem třídní učitel v 6. ročníku, ze kterého příští rok vyšlo prvních 13 maturantů. Vidím je i dnes před sebou s jakou rychlostí pracovali s tužkou, aby si mohli poznamenat všechna má slova. Byli skromní a milí a sloužili jako vzor pro žáky nižších ročníků. Celé hodiny trpělivě seděli v těsné místnosti, najaté v sousední budově gymnázia.“²³⁴

V roce 1883/1884 došlo k dalšímu nárůstu počtu zapsaných studentů na 512. Byl otevřen nejvyšší sedmý maturitní ročník a v červnu 1884 maturovalo prvních 12 absolventů gymnázia. Maturitní ročník měl na starosti Vladislav Šak. V druhé polovině roku došlo ke vzpouře studentů vyšších ročníků, v důsledku čehož byl zavřen pátý ročník. Ředitel Vasil Atanansov povstání, které se rozšířilo z Plovdivu, stručně komentoval jako „*temné zákoutí jeho působení*.“²³⁵ Ve školní kronice nebyla událost reflektována, ale potvrzuje ji prudký pokles studentů, kteří úspěšně ukončili školu, bylo jich pouze 354.²³⁶ Učitelský sbor zůstal ve stejném počtu 14 pedagogů, ale částečně se proměnilo jeho složení. Česká kolonie se rozšířila o Josefa Voráčka, který vyučoval historii a latinský jazyk, přičemž nikdo z Čechů neodešel. Z dalších cizinců zde učil jeden Ital, jeden Rus a jeden učitel, u něhož není možné zjistit národnost.²³⁷

Jak probíhaly maturitní zkoušky (nejen ve Slivenu) přibližují vzpomínky Ivana Gjulmezova, jednoho z prvních absolventů v roce 1883/1884. Vedením školy byl jako vhodný den pro konání maturitního plesu vybrán 11. květen, svátek svatých Cyrila a Metoděje. Již předchozí den byla uklizena a vyzdobena škola i sál, kde měl ples probíhat. Den začal bohoslužbou na počest věrozvěstů. Večer se na plese sešli studenti, učitelé, ale také zástupci městské honorace. Studenti byli touto událostí symbolicky přijati mezi dospělé. Následující období se již žáci doma připravovali na zkoušku dospělosti. Písemné zkoušky proběhly 7. června a byly slavnostně zahájeny správcem oblasti. O týden později přišla skupina prvních čtyř žáků k ústní části. Začátek měl být v sedm hodin, ale „*předchozí večer byli učitelé na banketu, který uspořádali u příležitosti odjezdu bývalého ministra národní osvěty v knížectví Konstantina Jirečka. Došli sotva v 9 hodin*.“²³⁸ Rychle však byla sestavena maturitní komise a zkoušky

²³⁴ ŠAK, Vladislav: *V podnožieto na Barmuk*. In: *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija*. s. 96, 97.

²³⁵ ATANASOV, V.: *Spomeni*, s. 111.

²³⁶ VANKOV, I.: *Razvoj*, s. 269.

²³⁷ Oblastní archiv Sliven, fond 93k, opis 1, archivní jednotka č. 36, f. 61–66; *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija*, s. 53–63.

²³⁸ GJULMEZOV, Ivan: *Predi 50 godini (Spomen)*. In: *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija*, s. 144.

probíhaly celý den. Následující dny přišli na řadu ostatní studenti. Dne 29. června proběhlo slavností zakončení školního roku, při kterém bylo studentům předáno potvrzení o ukončení gymnázia.²³⁹

V posledním sledovaném školním roce 1884/1885 klesl počet zapsaných studentů na 429, všichni museli podstoupit přijímací řízení. Rozrostl se učitelský sbor, který v tomto školním roce čítal dvacet jmen, z čehož bylo pět Čechů, jeden Ital a jeden Rus. V lednu roku 1885 zemřel z nezjištěných důvodů Jan Kadlec. Došlo také ke změně na postu ředitele – Vasila Atanasova nahradil Nikola Tabakov.²⁴⁰ Většina žáků v celém sledovaném období pocházela z Východní Rumelie.

V tomto roce došlo také k vyostření rusko-bulharských vztahů. Ruský konzul v Plovdivu navrhoval, aby byli čeští učitelé nahrazeni ruskými. To ovšem ministr národní osvěty Konstantin Veličkov odmítl, ale jmenoval na reálná gymnázia v Plovdivu a Slivenu po jednom ruském učiteli. Do Slivenu tak přišel Fjodor Gorginski, „který se ovšem zpíjel do němoty a poškozoval disciplínu celého gymnázia.“²⁴¹ Odvolán byl po skandálu, kdy se opil tak, že chodil po městě nahý. Tím také utichly snahy o větší prosazení ruských učitelů na bulharských školách na úkor českých. Podle Konstantina Jirečka se „nově založené oblastní reální gymnasium s jeho příčinlivými učiteli, Bulhary i Čechy, stalo se ohniskem osvěty pro východní Podbalkaní.“²⁴²

Na závěr shrnuji zastoupení Čechů a dalších cizinců ve dvou přehledných tabulkách.

Tabulka 5. Zastoupení jednotlivých národností v učitelském sboru

	<i>Bulhaři</i>	<i>Češi</i>	<i>Rusové</i>	<i>Italové</i>	<i>Francouzi</i>	<i>Rumuni</i>	<i>Neznámá národnost</i>	<i>Celkem</i>
1879/1880	5		1		1			7
1880/1881	4	2	2		1			9
1881/1882	10	3	1	1				15/11*
1882/1883	7	4	1	1		1		14
1883/1884	6	5	1	1			1	14
1884/1885	13	5	2	1				20

²³⁹ Tamtéž s. 143–145.

²⁴⁰ Oblastní archiv Sliven, fond 93k, opis 1, archivní jednotka č. 36, f. 69–70.

²⁴¹ ŠAK, V.: *V podnožieto na Barmuk*, s. 97.

²⁴² JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 523.

* Započítání jsou i tři učitelé, kteří v průběhu roku odešli a čtyři, kteří je nahradili. Na gymnázium jich tedy v průběhu roku nebylo více než 11.

Tabulka 6. Procentuelní zastoupení Čechů a dalších cizinců v učitelském sboru

	<i>Češi</i>	<i>Všichni cizinci</i>
1879/1880		29 %
1880/1881	22 %	56 %
1881/1882	20 % / 27%	33 % / 46%
1882/1883	29 %	43 %
1883/1884	36 %	57 %
1884/1885	25 %	40 %

Ze vzpomínek Vasila Atanasova a jednoho z prvních absolventů Ivana Gjulmezova vyplývá, jako by učitelský sbor byl složen především z Čechů. Gjulmezov udává, že v roce 1883/1884 zde učilo 9 učitelů – tři Bulhaři, pět Čechů a jeden Francouz.²⁴³ Nabízí se dvě vysvětlení, buď těmto učitelům autor s odstupem 50 let přisuzoval vyšší váhu, než měli, či těchto 9 učitelů bylo učiteli hlavními, resp. ostatních pět bylo pouze pomocnými. Ať je pravda na jakékoli straně, jisté je, že zastoupení českých učitelů a jejich přínos byl ještě vyšší, než jejich zastoupení vyjádřené procenty.

Největší zastoupení mezi cizinci měli i ve Slivenu čeští učitelé. V letech 1880 až 1883 pravidelně stoupal jejich počet a s tím i poměr jejich zastoupení v učitelském sboru gymnázia. Češi v tomto období tvořili čtvrtinu až třetinu všech pedagogů. Všichni měli vysokoškolské vzdělání, byli tedy řazeni do kategorie „*prepadavatel*“, dostávali nejvyšší plat a měli zásadní vliv na chod gymnázia. Na základě dat z kroniky není možné přesně dešifrovat přínos jejich práce. Účastnili se však společenského života ve městě.

V roce 1886 se však počet českých učitelů razantně snížil, Vladislav Šak a Hermenegild Škorpil byli přesazeni do Sofie, Teodor Monin a Josef Voráček se vrátili do Čech.²⁴⁴ Přítomnost českých učitelů na škole je poměrně úzce spojena s obdobím ředitelování Vasila Atanasova. Jako absolvent českých škol si jistě přivezl řadu kontaktů na své kolegy, někteří z nich se pak za jeho ředitelování stali učiteli na místním gymnáziu.

²⁴³ GJULMEZOV, Ivan: *Před 50 godini (Spomen)*. In: *Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija*, s. 143.

²⁴⁴ Od roku 1886 zde pracoval Karel Škorpil, který na místním gymnáziu vyučoval do roku 1888. V letech 1895–1905 zde pak kreslení učil Josef Cobel.

3.5. Stará Zagora

Na půli cesty mezi Plovdivem a Slivenem se nachází Stará Zagora, která leží na jižním úpatí Sredné Gory. Pod Starou Zagorou se nalézaly pozůstatky středověkého a starověkého města. To dokazují objevy při stavbě gymnázia: „*Když se kladly základy k nové oblastní dívčí škole, přišlo se 7 metrův zhloubí na prastaré hroby, vedle kterých nelezena hlava jakési mramorové sochy a mince římské; něco výše, ve 4 metry zhloubí, našly se peníze byzantinské, malý bronzový kříž a mramorové okrasy patrně z nějakého chrámu křesťanského; konečně na 2-3 metry pod povrchem objevily se turecké mince prvních sultánův.*“²⁴⁵

Obrovskou pohromou pro město představovala rusko-turecká válka, která přinesla městu téměř úplnou záhubu. Obyvatelé Staré Zagory náleželi k těm Bulharům, kteří osvobození zaplatili nejdražše. Za vítání bulharského obyvatelstva přišla ruská armáda do Staré Zagory v červenci 1877. Turci ovšem s pomocí posil dokázali útok zastavit a dali se do protiútoků. „*V Staré Zagoře strhla se panika, obyvatelé jali se utíkat, ale ruské místní velitelství, doufajíc pořád ve vítězství, je zadržovalo. Večer celá obloha se zbarvila rudou září plápolajících vesnic po veškerém obzoru.*“²⁴⁶ Většina obyvatel z města utekla před osmanskou armádou, která postupně obsazovala město a nemilosrdně postupovala proti bulharskému obyvatelstvu. Vojáci údajně neznali soucit a nikomu nedávali milost. Stará Zagora téměř celá vyhořela. Pět měsíců zůstalo město pusté, obyvatelé se vrátili až s postupující ruskou armádou na začátku roku 1878.²⁴⁷ Když se starozagorci vrátili, na místě města našli spíše spáleniště. Ze 4 419 domů jich zůstalo nepoškozených pouze asi 850.²⁴⁸

Po ukončení války začala obnova Staré Zagory. Ze strany vlády byl vypracován plán založení nového města nad rozvalinami. Plán města, charakteristický svými pravoúhlými ulicemi, vypracoval Čech Libor Bajer, který zde pracoval jako městský architekt v letech 1879–1884. Obnova města pokračovala poměrně rychle, v roce 1880 bylo napočítáno 1 389 domů, v roce 1885 již 2 417. Přestože probíhaly opravy, město pro návštěvníka představovalo smutný pohled: „*Stará Zagora, jak já ji viděl, i při nejjasnějším osvětlení slunečním i při veškerém přirozeném půvabu celé krajiny zanechávala v mysli cestovatele jen dojem pochmurný; časem svým, až jednou všechny*

²⁴⁵ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 115.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 122.

²⁴⁷ Srov. JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 124.

²⁴⁸ STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 139.

*stopy oné katastrofy budou odstraněny, při poloze své snad bude jedním z nejkrásnějších měst celého poloostrova.*²⁴⁹

Obyvatelé Staré Zagory na Konstantina Jirečka činili dojem skromných a přívětivých lidí, kteří dosud žili tradičním způsobem života. Svůj osud a pohromy nesli s klidnou myslí. Stará Zagora měla 15 274 obyvatel, 12 215 Bulharů, 2 847 Turků a 147 Židů.²⁵⁰ Velký rozptyl ve statistikách ukazuje druhé číslo. V osmdesátých letech 19. století zde mělo žít 25 560 obyvatel, z toho 6 000 Turků, Romů a Židů. Ostatní obyvatelé byli Bulhaři, kteří se nejčastěji živili jako zemědělci, řemeslníci a trhovci.²⁵¹ Svahy okolo města byly pokryty širými vinicemi; vinařství bylo vedle soukenictví, kovotepectví (výroby měděného zboží) a jirchařství hlavním zaměstnáním obyvatel. Společenský život oživovaly noviny *Znanie* (Znalosti) a *Stupan*.

3. 5. 1. Dívčí gymnázium

Dívčí škola ve Staré Zagoře fungovala již před osvobozením. Měla pět tříd a absolventky často pracovaly jako učitelky na vesnických školách v okolí města. Škola sídlila v malé turecké budově. Po roce 1878 bylo vyučování obnoveno a v roce 1881 byla škola povýšena na oblastní dívčí gymnázium.²⁵²

Výroční zprávy gymnázia se nezachovaly pro první dva roky, proto vycházím ze stručných poznámek první ředitelky Anastasije Toševové. V prvním školním roce 1881/1882 nastoupilo 126 žákyň, přičemž v průběhu roku jich šest odešlo. Výuka probíhala ve čtyřech třídách. Kromě ředitelky zde vyučovalo pět dalších učitelů. Mezi nimi dva Češi – Josef Kruiz vyučoval přírodopis a geometrické kreslení a Josef Žir francouzštinu a krasopis.²⁵³ Direktorium národní osvěta zamýšlelo, stejně jako v Plovdivu, i ve Staré Zagoře otevřít penzion pro chudé dívky a sirotky, nenašlo ale ve válkou zničeném městě vhodné prostory.²⁵⁴ Na konci školního roku odešel Josef Kruiz, který zřejmě opustil Bulharsko definitivně, protože se s ním neseťkáme na žádné jiné škole.

²⁴⁹ JIREČEK, K.: *Cesty*, s. 124–125.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 125.

²⁵¹ STOJANOV, M.: *Kogato Plovdiv*, s. 137.

²⁵² VANKOV, I.: *Razvoj*, s. 272.

²⁵³ Oblastní archiv Stará Zagora, fond 98k – devičeska gimnazija, opis 3., archivní jednotka 1., f. 11

²⁵⁴ VANKOV, I.: *Razvoj*, s. 273.

V druhém školním roce 1882/1883 vzrostl počet studentek na 166, deset z nich však během roku školu opustilo. Vyučování se v tomto roce rozšířilo do pátého ročníku. Velkou změnou bylo, že se škola přesunula z malé turecké budovy, nevhodné pro výuku tolika studentek, do nově postavené budovy gymnázia. Horní patro gymnázia bylo využíváno jako penzion pro dívky. Z celkem osmi učitelů zde pracoval pouze jeden cizinec – Čech Josef Žir, který vyučoval stejným předmětům jako v minulém roce.²⁵⁵

V následujícím školním roce byl otevřen šestý, nejvyšší ročník. Z 200 studentek zapsaných na začátku roku jich k závěrečným červnovým zkouškám došlo 181. Školní rok byl slavnostně zahájen 5. září posvěcením školy za přítomnosti všech studentek, učitelů a učitelek gymnázia a zástupců místní správy. V průběhu školního roku bylo slaveno několik církevních svátků podobně jako na dívčím gymnáziu v Plovdivu. Učitelství sbor se rozšířil na sedm učitelů a tři učitelky. Kromě Josefa Žira zde nastoupil například Rus Zolotov.²⁵⁶ Učitelé místního gymnázia měli nižší platy, než například jejich kolegové z Plovdivu. Josef Žir si podle knihy mezd v tomto roce vydělal za svou práci 1 200 grošů měsíčně.²⁵⁷

Ve školním roce 1884/1885 se počet studentek rozrostl na 136. Učitelství sbor čítal 11 osob. Odešel ale Josef Žir a nahradil ho Josef Mrvík, který vyučoval zpěv, kreslení a geometrické kreslení. Také se rozrostlo zastoupení Rusů, protože byla přijata učitelka ruského jazyka Olga Chramcovová.²⁵⁸

Údaje o počtu českých učitelů shrnují dvě tabulky.

Tabulka 7. Zastoupení jednotlivých národností v učitelství sboru

	<i>Bulhaři</i>	<i>Češi</i>	<i>Rusové</i>	<i>Celkem</i>
1881/1882	3	2	1	6
1882/1883	6	1	1	8
1883/1884	8	1	1	10
1884/1885	8	1	2	11

²⁵⁵ Oblastní archiv Stará Zagora, fond 98k – devičeska gimnazija, opis 3., archivní jednotka 1., f. 12

²⁵⁶ *Vtoreti godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Stara Zagora za učebnata 1883/1884 godina.* Plovdiv, 1884, s. 3–10.

²⁵⁷ Oblastní archiv Stará Zagora, fond 98k – devičeska gimnazija, opis 3., archivní jednotka 10.

²⁵⁸ *Tretij godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Stara Zagora za učebnata 1884–1885 godina.* Plovdiv, 1885, s. 7–10.

Tabulka 8. Procentuelní zastoupení Čechů a dalších cizinců v učitelském sboru

	<i>Češi</i>	<i>Všichni cizinci</i>
1881/1882	33 %	50 %
1882/1883	13 %	25 %
1883/1884	10 %	20 %
1884/1885	9 %	27 %

Na dívčím gymnáziu ve Staré Zagoře byli Češi zastoupeni nejméně ze všech sledovaných škol. Pouze v prvním školním roce zde pracovali dva čeští učitelé a jejich zastoupení v učitelském sboru bylo výrazné. V dalších letech zde působil pouze jediný český zástupce, takže díky nárůstu dalších učitelů klesal i procentuální poměr zastoupení českých učitelů. Oproti ostatním školám se zde vyučovali pouze bulharští, čeští a ruští učitelé.

Je třeba dodat, že Josef Mrvík na místním gymnáziu pracoval do roku 1886 a poté v letech 1893–1897.²⁵⁹ Bohužel se nezachovaly vzpomínky učitelů nebo studentek, které by dokumentovaly život na gymnáziu a působení českých učitelů.

²⁵⁹ PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 411.

4. Čeští učitelé ve Východní Rumelii

4. 1. Souhrn informací o českých učitelích

V letech 1878–1885 působilo na gymnáziích ve Východní Rumelii celkem 16 učitelů a dvě učitelky, které se narodily v Čechách. Na základě srovnání biografických údajů jednotlivých učitelů (vice v kapitole 4. 5.) nacházím několik společných rysů. Můžu si tak dovolit generalizovat některé poznatky. Je třeba zdůraznit, že o čtyřech učitelích nejsou k dispozici žádné bližší informace, kromě toho v jakých letech ve Východní Rumelii pracovali a jaké předměty vyučovali.

Překvapivě působí, jaká byla věková blízkost učitelů. Všech deset učitelů, u kterých jsou tato data k dispozici, se narodilo v rozmezí let 1856–1860. Všichni přišli do Bulharska, nejčastěji na pozvání vlády, ihned po ukončení vysokoškolských studií. V době, kdy zde začínali učit, jim tedy bylo 20–25 let. Výjimku tvoří obě ženy. Johanna Thurn-Taxis, roz. Ständlerová se narodila v roce 1830 a Františka Sönlerová se narodila roku 1844. Kromě Jana Mrkvičky byli také všichni bez závazků. Všichni učitelé a učitelky se narodili v Čechách.

Všichni učitelé studovali na gymnáziích. Pozoruhodné je, že pět z nich studovalo na jediném ústavu, na reálném gymnáziu v Písku. Všichni pokračovali studiem na vysoké škole v Praze. Pouze Antonín Šourek studoval ve Vídni, než přešel do Prahy. Nejčastěji studovali na české i německé části pražské polytechniky, později nazývané vysoké učení technické. Část absolvovala filozofickou fakultu pražské univerzity. Bratři Škorpilové dokázali vystudovat obě uvedené školy. Jan Mrkvička a Ivan Kadlec navštěvovali Uměleckou akademii.

Na gymnáziu v Písku byla zřejmě největší kolonie bulharských studentů, studujících v Čechách. Kontakty s nimi a znalost bulharských reálií měly podle všeho zásadní vliv na rozhodování, zda odcestovat do Bulharska. Píseckou školou prošla celá polovina ze všech budoucích učitelů ve Východní Rumelii, u kterých je možné tento údaj zjistit. Jan Mrkvička a Vladislav Šak byli před odchodem členy spolku Bulharská sedjanka.

O všech učitelích víme, jak dlouho pracovali v bulharském školství. Na základě srovnání údajů je možné učitele rozdělit do tří kategorií. První tvoří tři Češi, kteří zde učili pouhý rok. F. Perc a Johanna Thurn-Taxis vypomáhali kvůli nedostatku jiných kvalifikovaných osob. Jan Wagner odešel kvůli neshodám s vedením školy. Druhou

kategorii tvoří sedm učitelů, kteří na bulharských gymnáziích vyučovali 3 až 5 let. Poté se z různých důvodů vrátili do vlasti. Byli jimi Jan Herejk, Jan Kadlec, Josef Kruiz, Teodor Monin, Františka Sönlerová-Šourková, Josef Voráček a Josef Žir. Kupodivu nejpočetnější je třetí skupina, tvoří ji osm učitelů, kteří v Bulharsku pracovali celý svůj aktivní život. Tedy více než dvacet let. Rekordmany jsou v tomto případě Karel Škorpil a Jan Mrkvička, kteří za učitelskou katedrou prožili více než 30 let. Dalšími jsou Václav Dobruský, Ludvík Lukáš, Josef Mrvík, Vladislav Šak, Hermenegild Škorpil a Antonín Šourek.

Poslední zajímavý údaj je, že pět Čechů, pracujících jako učitelé na Východní Rumelii, v Bulharsku také zemřelo. Byli jimi Ivan Kadlec, Ludvík Lukáš, Antonín Šourek, Hermenegild Škorpil a Karel Škorpil.

Češi vyučovali celé řadě předmětů, nejvíce mezi nimi byli zastoupeni matematici, kteří vyučovali matematiku, deskriptivní geometrii a fyziku. Početněji zastoupená je také skupina učitelů, kteří přednášeli přírodopis a zeměpis. Neopomeňme ani tři učitele, kteří vyučovali kreslení. Kromě toho Češi dále vyučovali celou paletu předmětů, často i těch, na které neměli aprobaci. Mezi těmito předměty bychom našli historii, latinu, řečtinu, geometrické kreslení, chemii, zpěv, krasopis, francouzštinu a řadu dalších.

4. 2. Společenský život

O mimoškolních aktivitách českých učitelů v letech 1878–1885 nemáme mnoho zpráv. Z těch, které jsou k dispozici je zřejmé, že se Češi aktivně účastnili společenského a kulturního života v Plovdivu i Slivenu. Vladislav Šak psal o tom, že Češi byli téměř nepostradatelní v životě Slivenu: „*Později jsem se seznámil se slivenskými občany a jejich rodinami. Všichni žili patriarchálně, (...). Nás, české učitele, milovali. Žádná svatba nemohla proběhnout bez nás.*“²⁶⁰

Čeští gymnaziální učitelé, jako představitelé inteligence této doby, publikovali v bulharských novinách, časopisech i výročních zprávách gymnázií. Někteří se účastnili zakládání kulturních institucí. Ludvík Lukáš byl v dubnu roku 1885 zvolen členem speciální komise, kterou ustanovil ministr národní osvěty Konstantin Veličkov, ta měla pracovat na zlepšení podmínek Plovdivské národní knihovny. Činnost komise se však nemohla rozvinout kvůli událostem následujícího léta. Václav Dobruský a Hermenegild

²⁶⁰ ŠAK, Vladislav: *V podnožíto na Barmuk*, s. 96.

Škorpil pomáhal při průzkumu archeologický památek muzea v Plovdivu, které bylo založené rok 1882.²⁶¹

V pozdějším období se plně rozvinula činnost bratří Škorpilových, kteří založili Archeologickou společnost ve Varně, Antonín Šourek a Vladislav Šak se účastnili činnosti Bulharské matematické společnosti, Václav Dobruský dlouhá léta stál u založení a dlouhá léta vedl Národní muzeum v Sofii. Stručně řečeno všichni, kteří zasvětili většinu, či celý život prací pro bulharský stát, se postupně plně etablovala do bulharské společnosti.

4. 3. Učebnice

Učitelé se museli při své práci potýkat s řadou problémů, mezi nejvýznamnější patřil nedostatek či úplná absence vhodných učebnic. Podle vzpomínek tehdejších učitelů byla situace s učebnicemi velice tristní. Joakim Gruev například vzpomínal, že *„učebnice a učební pomůcky tehdy nebyly žádné, všechno co se učilo, se muselo sestavit, aby se každou hodinu přepisovalo.“*²⁶² V prvních letech po osvobození se v některých školách používaly ruské učebnice a také některé české učebnice. Proto byli gymnaziální učitelé nejčastější tvůrci a překladatelé učebnic pro bulharské žactvo. Ostatně nejvydávanějšími knihami ve Východní Rumelii byly v tomto období právě učebnice. Jejich potřeba byla obrovská a poptávku se i přes intenzivní snahu autorů i nakladatelů nepodařilo naplnit zcela. Češi se jako autoři učebnic objevují spíše až v pozdějším období. Důvod je prostý, neosvojili si natolik dobře bulharštinu, aby se v ní odvážili vydávat své učebnice. Psal o tom také Jan Mrkvička: *„Byli jsme pozváni Východorumelijskou vládou, abychom učili na školách, kde podmínky k práci byly velmi těžké. Nebyly učebnice, pomůcky, chyběla terminologie, takže všechno bylo třeba vytvořit, ale ani my jsme neovládali dostatečně dobře bulharštinu.“*²⁶³

S pěti českými učiteli se setkáváme v roli autorů či překladatelů učebnic pro střední školy. Bratři Škorpilové vydali v roce 1889 učebnici zeměpisu.²⁶⁴ Pracovali však na jejím doplnění, druhé vydání vyšlo v roce 1892.²⁶⁵ Vladislav Šak přeložil a spolu s

²⁶¹ STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 310, 312.

²⁶² STOEVA, Christina: *Čechi i češki vǎzpitanici vǎv Varna*. Varna, 1997, s. 36.

²⁶³ *Jubileen sbornik po slučaj 50–godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija*. Plovdiv, 1934, s. 307.

²⁶⁴ *Geografija na Bǎlgarija ot bratja Škorpil*. Plovdiv, 1889.

²⁶⁵ *Geografija i statistika na knjažestvo Bǎlgarija za dolnite i gornite klasove na gimnaziite vǎobšte i za vsički kojto iskat da se zapoznajat s otečetvo si*. Plovdiv, 1892.

T. Šiškovem²⁶⁶ vydal dvě učebnice matematiky a deskriptivní geometrie.²⁶⁷ Ty se na bulharských školách používaly téměř dvě desetiletí. Ludvík Lukáš vydal několik učebnic chemie. V roce 1883 spolu s Vasilem Atanasovem vydal učebnici chemie pro druhý ročník gymnázií. V letech 1888 a 1889 již sám napsal další tři učebnice, z nichž nejrozšířenější se stala učebnice organické chemie.²⁶⁸ Kvůli nedostatku odborných termínů z chemie si vypomáhal výpůjčkami z češtiny. Nejplodnější ve vydávání a překládání učebnic byl Antonín Šourek. V osmdesátých letech vydal několik učebnic a sbírek a doplňků k učebnicím z trigonometrie, analytické, sférické a deskriptivní geometrie.²⁶⁹ Jeho učebnicím se dostalo celoplošného rozšíření a velké obliby, byly používány více než čtyřicet let. Šourek jimi přispěl k vytvoření bulharské matematické terminologie. Za svou práci byl odměněn několika vyznamenáními.²⁷⁰

4. 4. Problémy

Češi, kteří přišli vyučovat na gymnázia do Východní Rumelie, se museli potýkat s některými problémy. Pokusil jsem se je rozdělit do tří skupin.

Jak je zřejmé, velké potíže učitelům dělalo osvojení si bulharského jazyka. Češi začínali přednášet většinou ihned po svém příchodu, takže na naučení jazyka měli minimum času před začátkem školy. To vedlo dokonce až k tomu, že se někteří nazpaměť učili lekce, dokud se nenaučili plynně hovořit bulharsky. Postupně ale prostředí přivykli a v jejich dopisech se začaly objevovat četné bulharismy. Potíže dělala také absence terminologických pojmů u předmětů, které se do té doby v Bulharsku nevyučovaly, např. některé oblasti matematiky, chemie, ale i kreslení. Učitelé tedy museli často za pomoci svých kolegů přicházet se svými vlastními pojmy.

Jisté problémy nejen českým učitelům činily chaotické poměry, které v mladém státě vládly. Úroveň života byla v začátku i přes snahu bulharské vlády podstatně nižší, než na jakou byli Češi zvyklí. Nejistotu učitelů mohly utvrzovat některé kulturní

²⁶⁶ T. Šiškov (1833–1897) po studiích ve Francii a Čechách působil na různých středních školách v Bulharsku, psal články do kulturních deníků povídky a dramata.

²⁶⁷ *Aritmetika za I, II, III klas na realnitate gimnazii i triklasni gradski učilišta*. Plovdiv, 1886; *Dekriptivna geometrija za gornite klasove na realnitate gimnazii*, Plovdiv, 1895. Šlo o překlady učebnic Václava Starého (1842–1920) a Čeňka Jarolímka (1846–1921).

²⁶⁸ Více: VAČKOVA, Kina – VAČKOV, Koljo: *Ludvig Lukaš i češkoto vlijanie vārhu bālgarskata chīmičeska terminologija*. In: *Naučni trudove–Filologii*, Plovdivski universitet Paisij Chilendarski, Díl 31, 1993, s. 58.

²⁶⁹ Kompletní soupis jeho prací: BEČVÁŘOVÁ, M.: *České kořeny*, s. 357–368.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 202.

rozdíly. Někdy také docházelo nedorozuměním s okolím právě vinnou odlišných standardů chování. Problém představovalo i sehnání odpovídajícího ubytování. Ocituji zde rozsáhlejší vzpomínku Antonína Šourka, která dokládá, jak potíže se sháněním bytu, tak špatné pochopení situace ze strany Jana Wagnera: „*Pan Karadžov mi vypravoval, jak se o něho staral [o Jana Wagnera], ano i byt u řecké rodiny vyhledal. O byty tehdyž nebylo nouze, ale „mládence“ (jergena) nechtěl nikdo do domu vzít, aby tím pověst dcer domácích netrpěla. Vágner řádně činži platil, pořádně se choval, mnoho s domácími nehovořil, ale jednoho krásného dne z jara z bytu se vytratil. Téhož dne totiž dcerka domácího vyprala svou výbavu a urovnávala ji a k tomu užila veškerých postelí, stolů a židlí v celém domě, ani pokoj Vágnerův nevyjímaje. Vágner, vraceje se ze školy, našel ve svém pokoji různé ženské košile, spodky, havlije (koupací plášť), piškyry, jurgany a tak se toho ulek, že dům opustil ze strachu, že se mu ukazuje, co dcerka má, že se naň dělají nástrahy, aby si ji vzal.*“²⁷¹ Kvůli tomu se pohádal také s ředitelem školy Karadžovem, vzdal se svého místa a z Bulharska odjel.

Konečně neshody panovaly i mezi českými učiteli. Vysvítají například z dopisu Josefa Voráčka Antonínu Šourkovi: „*Po odchodu z Plovdiva, často jsem vzpomínal na Vás. Sega*²⁷² *sme tu vlastně tři, Fridrich (možná jen do dubna) Monin a moja milost'. Škorpil přichází jen na visitu a se Šakem nemluvíme, poněvadž se vrátil z Prahy ňák serbes.*“²⁷³ *Athanasov je jako zaklet; nevím o něm nic a jak jsem se naučil, žena je naň až moc maitre.*²⁷⁴ *Frichrich se ni zlobí.*“²⁷⁵ O tom, jaké intenzity dosahovaly spory mezi českými učiteli, nejsou k dispozici žádné bližší informace, musíme se tady spokojit s konstatováním, že k nim docházelo.

4. 5. Přehled českých učitelů

Na tomto místě poskytuji krátkou biografii jednotlivých českých učitelů, kteří působili na gymnáziích ve Východní Rumelii v letech 1878–1885. Za pomoci vzpomínek jejich kolegů a žáků se zaměřím na jejich učitelskou práci. U každého učitele je shrnuta základní literatura, pokud byl podroben vědeckému zkoumání.

²⁷¹ ŠOUREK, A.: *Vzpomínka*, s. 306.

²⁷² Nyní

²⁷³ Smělý, troufalý

²⁷⁴ Přísná

²⁷⁵ Dopisu ze dne 15. října 1884. Národní archiv v Sofii, fond 1969k – Antonín Šourek, archivní jednotka č. 84, inv. č. 1.

Václav Dobruský (1858–1916) se narodil v Heřmanově Městci, zde také získal základní a středoškolské vzdělání. Poté vystudoval filosofickou fakultu v Praze. Byl pozván jako vychovatel do rodiny Thurn-Taxisů, ale již roku 1880 se objevil jako učitel na reálném gymnáziu v Plovdivu, kde přednášel klasické jazyky a historii. Vypomáhal také na dívčím gymnáziu v Plovdivu. Podle vzpomínek Jana Mrkvičky měl problémy s užíváním bulharštiny: „Zajímavé je, jak přednášel, aniž by mluvil bezchybně bulharsky. Napsal si všechno česky a jeho kolega – Bulhar, který uměl česky, mu to přeložil do bulharštiny. Pak se všechno naučil nazpaměť.“²⁷⁶ Hned po příjezdu do Plovdivu se Dobruský začal zabývat archeologií, spolu s Mrkvičkou plánovali založit Etnologické muzeum. Během svého pobytu v Plovdivu publikoval některé své práce ve Výročních zprávách gymnázia. Roku 1886 přešel na První sofijské gymnázium. V roce 1888 byl jmenován docentem řecké a římské archeologie na právě založené vysoké škole. Roku 1892 se stal ředitelem Národního muzea. První bulharské muzeum řídil osmnáct let. V letech 1912–1914 byl jmenován docentem na pražské univerzitě. Zemřel roku 1916 v Praze. Ceněn je jeho přínos při založení a Národního muzea a jeho rozvoj v oblasti archeologie, stejně jako jeho etnografické práce. Spolu s Janem Mrkvičkou je autorem bulharského erbů.²⁷⁷

Jan Herejk učil přírodopis, aritmetiku a geometrii na plovdivském gymnáziu v letech 1881–1884. Ve školním roce 1884/1885 učil na dívčím gymnáziu v Plovdivu, kde vyučoval stejné předměty. Setkáváme se i s jeho zkomoleným jménem Ivan Hejrek. Nejsou k dispozici žádné bližší informace o jeho životě.

Jan Kadlec (?–1885) se narodil v Chlaponicích u Písku, maturoval na střední škole v Písku a poté promoval na Akademii umění v Praze. Na gymnáziu ve Slivenu vyučoval kreslení v letech 1881–1885. Zde také v roce 1885 zemřel. Do dnešních dnů je uchována první opona místního divadla ve Slivenu, kterou namaloval.²⁷⁸ Podle Vladislava Šaka byl „výjimečný učitel kreslení“.²⁷⁹

Josef Kruiz, někdy psáno Kruis, pocházel z Mirovic u Písku, které vystudoval reálku. Poté pokračoval studiem přírodních věd v Praze. Do Východní Rumelie přišel

²⁷⁶ *Kak pristignach v Bălgarija*, s. 115.

²⁷⁷ PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetní dejci*, s. 67–71; PETROV, P.: *Češkite učiteli*. 1988, s. 78; ROBEK, Antonín: *Čeští učitelé v Bulharsku a jejich národopisná práce*. Český lid 67, 1980, s. 207–208.

²⁷⁸ <http://for.sliven.info/teachers/kadlec.htm> 13. 5. 2012

²⁷⁹ ŠAK, V.: *V podnožieto na Barmuk*, s. 97.

roku 1880.²⁸⁰ Vyučoval geometrické kreslení a přírodopis na Oblastním gymnáziu ve Slivenu ve školním roce 1880/1881, poté byl přemístěn na Dívčí gymnázium do Staré Zagory, kde působil dva roky, tedy do konce školního roku 1882/1883. Antonín Šourek na něho vzpomínal: „... *pan Kruis, který se z čista jasna se ve Slivně objevil. (...) Znal sice předmět svůj dobře, ale nemohl se dobře bulharsky vyjádřiti a tím se stával směšným u žáků. Nevěnoval se též úplně učitelství. Byl dosti pohodlným a družil se více s francouzem Bertrandem, však přes to byl jinak dobrák. Rád se dobře napapal a po obědě si vypil nějakou tu sklínku toho dobrého a laciného vínečka, nad kterou si poseděl a filosofoval.*“²⁸¹

Ludvík Lukáš (1859–1902) se narodil v Novém Strašecí. Studoval na některém z pražských gymnázií, poté na Pražské polytechnice, kterou ukončil roku 1880. V témže roce přišel do Východní Rumelie a stal se učitelem na Oblastním reálném gymnáziu v Plovdivu, kde přednášel chemii. Vypomáhal také na dívčím gymnáziu v Plovdivu. Jedna žačka na něco vzpomínala: „*Ludvík Lukáš byl velmi vážný. Přednášel nám chemie a přírodopis. Často celou hodinu prováděl chemické pokusy a tehdy se velmi radoval, že nás nemusí zkoušet. Přestože byl velmi zahmloubaný do chemie, zalíbila se mu jedna naše spolužačka a v den, kdy jsme převzaly diplom o ukončení středoškolského vzdělání, jsme šly na svatbu naší spolužačky s p. Lukášem.*“²⁸² Je třeba upřesnit, že jeho manželka Teofana Lukášová, rozená Todorová, pocházela ze Staré Zagory. V roce 1890 se jim narodil syn Konstatin, který se proslavil jako generál bulharské armády za druhé světové války.²⁸³ V Plovdivu Lukáš vyučoval dlouhých dvacet let. Stal se zakladatelem chemie jako učebního předmětu. Sestavil chemickou laboratoř na reálném gymnáziu. Ve výročních zprávách gymnázia publikoval některé své osvětové články. Od roku 1900 učil na Vojenské škole v Sofii. Napsal řadu článků a více než deset učebnic chemie, je považován za zakladatele výuky chemie a bulharské chemické názvosloví je díky němu částečně odvozeno z češtiny. Aktivně se účastnil společenského života v Plovdivu.²⁸⁴

Teodor Monin (1858–1893) se narodil v Kolíně, střední školu navštěvoval v Kutné Hoře. Vystudoval obor stavební inženýrství na české technice v Praze.

²⁸⁰ ŠOUREK, A.: *Vzpomínka*, s. 315.

²⁸¹ Tamtéž, s. 315.

²⁸² MADŽAROVA, Marija: *Edin kās spomen*, s. 306.

²⁸³ PAVLOV, Ivan: *Generalāt s češkoto ime*. In: TODOROV, Veličko (ed.): *Čechi v Bělgarija – Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*. Druhý díl, Sofija, 1996, s. 79; Více informací také PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 82–89.

²⁸⁴ VAČKOVA, K. – VAČKOV, K.: *Ludvig Lukaš*, s. 57–63.

Do Bulharska přišel v roce 1881, přednášel matematiku a deskriptivní geometrii na gymnáziu ve Slivenu. Vladislav Šak ho nazval jako „výjimečně vzdělaného člověka, který každý den ve svém volném čase přicházel s novými objevy v syntetické geometrii.“²⁸⁵ V roce 1886 se vrátil do Prahy a přijal místo asistenta deskriptivní geometrie na České technice. V září 1889 byl jmenován prvním řádným profesorem geometrie na nově vzniklé vysoké škole v Sofii. Zemřel při pokusu o sebevraždu v roce 1893 v Kolíně. Bývá považován za nejtalentovanějšího matematika, který v Bulharsku v 80. letech působil.²⁸⁶

Jan (Ivan) Mrkvička (1856–1938) se narodil ve vesničce Vidim u Mělníka. Studoval na umělecké akademii v Praze a Mnichově. Krátce přednášel v Praze, byl zakládajícím členem spolku Bulharská sedjanka. Na pozvání rumelijské vlády přišel roku 1881 do Bulharska jako učitel kreslení. Na Plovdivském gymnáziu přednášel do roku 1889, vypomáhal také na dívčím gymnáziu. Jedna studentka na jeho hodiny vzpomínala: „Kreslení nás vyučoval p. Mrkvička. Byl velmi dobrosrdečný a nikdy se nerozčiloval a tolik měl rád svůj předmět, že když si sednul, aby opravil kresbu některé studentky, byl tolik zabrán, že jej sám téměř dokončil. Všichni jsme se radovali, když sednul, aby opravoval kresby.“²⁸⁷ Mrkvička sám vzpomínal na první roky, kdy ještě neovládal dobře bulharštinu. Na rozdíl od některých svých kolegů, se ale nemusel učit přednášky nazpaměť: „Můj úkol byl lehčí. Nemusel jsem moc mluvit, zato jsem ale potřeboval technické termíny. S tímto úkolem jsem se obrátil na starého Slavejkova²⁸⁸ a tak jsme je společně vymysleli.“²⁸⁹ V Plovdivu se narodili jeho dva synové – Ladislav (1882) a Ivan (1884). Zde se ocitl Mrkvička v centru uměleckého dění, navázal vztahy s Konstantinem Veličkovem, Petko Karavelovem, Petko Slavejkovem, Ivanem Vazovem a dalšími. Hlavním úkolem jeho tvůrčích plánů bylo zobrazit co nejplastičtěji život v Bulharsku a bulharské národní hodnoty, boj za osvobození, radosti i strasti jeho každodenního života. V Plovdivu proběhla roku 1886 jeho první výstava.

V následujících letech vyučoval na reálném gymnáziu v Sofii. Vytvořil učební osnovy pro výuku kreslení. Roku 1896 byl jmenován ředitelem nově vzniklé Umělecké akademie v Sofii. Zde působil až do roku 1921 a vychoval řadu žáků. Je pokládán za

²⁸⁵ ŠAK, V.: *V podnožieto na Barmuk*, s. 97.

²⁸⁶ BEČVÁŘOVÁ, M.: *České kořeny*, s. 29–80; BEČVÁŘOVÁ, Martina: *Teodor Monin (1858–1893), první vysokoškolský profesor matematiky v Bulharsku*. In: *Homo bohemicus*, č. 1, Sofija, 2008, s. 5–15.

²⁸⁷ MADŽAROVA, Marija: *Edin kās spomen*, s. 306.

²⁸⁸ Myšlen Petko Račov Slavejkov.

²⁸⁹ *Jubileen sbornik po slučaj 50–godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija*. Plovdiv, 1934, s. 307.

jednoho ze zakladatelů bulharského výtvarného umění. Tvořil téměř ve všech malířských stylech. Zachycoval vesnický život (známá je jeho malba Račenica), maloval portréty, historické výjevy, krajinu. Z jeho plovdivského období jsou proslulé obrazy Trh v Plovdivu a Plovdivský trh. Podílel se na malířské výzdobě několika kostelů. Ilustroval řadu knih. Po roce 1900 byla jeho tvorba ovlivněna impresionismem (např. Zimní krajina, Vesnická krajina). Zúčastnil se několika mezinárodních výstav a získal bulharská státní vyznamenání. Podílel se na přípravě bulharského zastoupení na mezinárodních výstavách v Paříži, San Francisku, Londýně a Tokiu. Bulharsko opustil v roce 1921, avšak až do své smrti roku 1938 se tam pravidelně vracel.²⁹⁰

Josef Mrvík učil na dívčím gymnáziu ve Staré Zagoře v letech 1884–1886 a následně v letech 1893–1897. V Zagoře vyučoval kreslení, zpěv a geometrické kreslení. Kromě toho učil v Pazardžiku (1883–1884) a na pedagogické škole v Kazanlaku (1897–1899).²⁹¹

F. Perec (?–1888) ve školním roce 1878/1879 vyučoval francouzštinu, poté byl jmenován prokurátorem plovdivské oblasti. Byl redaktorem francouzské části novin *Marica*. Francouzsky jsou některé články psány proto, aby se i ostatní svět seznámil s právy a požadavky bulharského národa. Takto vycházela první čtyři roky. Analyzovala se zde také balkánská politika mocností. Byl zakladatelem časopisu *Zakonovedec*. V letech 1885–1888 se stal vedoucím francouzského oddělení ministerstva zahraničí.²⁹²

Františka Sönlerová-Šourková (1844–1919) bývá v bulharských pramenech nazývána Senlerová. Narodila se ve Vodňanech, kde také absolvovala základní a střední školu. Pedagogické vzdělání získala v Praze, zároveň navštěvovala konzervatoř. V roce 1880 přišla do Bulharska, kde působila v letech 1881–1885 jako ředitelka Oblastního dívčího gymnázia v Plovdivu. V Jubilejním sborníku se nachází její popis očima jedné z žákyň: „*Ona byla velmi přísná a nedovolovala studentkám chodit do divadla ani nosit různé ozdoby. Trvala na tom, co se koupí a vytvoří a neuznávala jiné ruční práce, než*

²⁹⁰ ŽELEZAROVA, Radost: *Českí chudožnici v Bělgarija ot kraja na XIX.i načaloto na XX. vek*. In: TODOROV, Veličko (ed.): *Čechi v Bělgarija – Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*. Druhý díl, Sofija, 1996, s. 16–39; PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 106–111; *40-letý jubilej profesora Ivana V. Mrkvičky*. In: *Československý obzor*, 1. října 1921.

²⁹¹ PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 411.

²⁹² STATELOVA, E.: *Iztočna Rumelija*, s. 279, 295; PETROV, Petăr: *Českí učitelí v plovdivskata mážka gimnazija i begál pogled vărchu tehnija prinosa*. In: *Cvetla letopis*. 120 godini ot sázdanieto na párvata gimnazija v Bělgarija. Plovdiv, 1988, s. 76.

ty, které zadala.“²⁹³ V roce 1883 se vdala za Antonína Šourka. Po narození dcery Anny roku 1885 se jí plně věnovala a opustila post ředitelky školy. V roce 1890 se celá rodina přestěhovala do Sofie. Příležitostně publikovala své články. Díky svým jazykovým znalostem pracovala jako překladatelka a editorka. Nejčastěji spolupracovala s časopisem *Misāl (Mysl)*.²⁹⁴ K povolání učitelky se již nevrátila. Celá rodina opustila válkou zmítané Bulharsko v roce 1915. Zemřela v roce 1919 v Bernu.²⁹⁵

Vladislav Šak (1860–1941) se narodil v obci Nalžovské Hory u Klatov. Základní školu navštěvoval v rodném městě, poté byl přijat na reálku v Písku. Byl studentem spíše podprůměrným. V Písku se seznámil s bulharskými studenty. Není zřejmě, jako vysokou školu studoval v letech 1878–1881. Byl jedním ze zakládajících členů Bulharské sedjanky. Pozvání učit v Bulharsku dostal od Vasila Atanasova, svého přítele z Prahy, toho času ředitele gymnázia ve Slivenu. Vyučoval zde v letech 1882–1886 matematiku, fyziku a krasopis. Na své působení s patetikou vzpomínal: „*Ve Slivenu jsem prožil čtyři roky, můžu říci, že to byly snad nejšťastnější dny mého života. Často vzpomínám na Sliven, na své bývalé kolegy, na své žáky, na krásné slivenské občany a všem jim přeji je to dobré.*“²⁹⁶ V roce 1886 byl jmenován profesorem na prvním chlapeckém gymnáziu v Sofii. Zde působil až do roku 1907. V letech 1891–1894 vypomáhal jako externí profesor na sofijské univerzitě. Byl aktivním členem spolku Čech. Roku 1907 se vrátil na univerzitu, působil zde jen rok, než požádal o vyměření penze a s rodinou se odstěhoval do Čech. V letech 1909–1917 vypomáhal na obchodní akademii v Praze. V roce 1914 vydal *Bulharsko-český slovník* a *Česko-bulharský slovník*. Ve stejném roce mu také vyšla *Knih bulharsko-české konverzace*. Byl však také překladatel, spisovatel a básník. Roku 1920 se stal honorárním konzulem Bulharského království v Československé republice. Tento post vykonával do roku 1932. Za svou práci získal několik bulharských vyznamenání.²⁹⁷

²⁹³ MADŽAROVA, Marija: *Edin kās spomen*, s. 305.

²⁹⁴ Kolem časopisu *Misāl*, založeného Krásto Kráštevem, se vytvořila literární skupina, do které patřili Penčo Slavejkov, Petko Todorov či Pejo Javorov. Přinášela první modernistické myšlenky a prosazovala evropské duchovní hodnoty. Časopis vycházel v letech 1892–1907.

²⁹⁵ BEČVÁŘOVÁ, Martina: *Františka Senlerova-Šourekova (1844–1919)*. In: *Slavjanski dialozi*. Ročník VII., číslo 10.–11., Plovdiv 2010, s. 56–64; PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 97–99.

²⁹⁶ ŠAK, V.: *V podnožieto na Barmuk*, s. 97.

²⁹⁷ BEČVÁŘOVÁ, M.: *České kořeny*, s. 113–188; ČERNÝ, Marcel: *Matematik s básnivou duší. Nad bulharistickým dílem Vladislava Šaka (1860–1941)*. In: ČERNÝ, Marcel – GRIGOROV, Dobromir (eds.): *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008, s. 220–257.

Hermenegild Škorpil (1858–1923) se narodil ve Vysokém Mýtě v rodině obchodníka. Příbuzenský vztah s Konstantinem Jirečkem měl vliv na to, že se začal zajímat o Balkán. Střední školu navštěvoval v rodném městě, Chrudimi a Pardubicích. Studoval na pražské polytechnice, později si doplnil poznatky o přírodních vědách studiem na pražské univerzitě a na univerzitě v Lipsku. Do Bulharska přišel v roce 1880 a byl jmenován učitelem na plovdivském gymnáziu. Po jednom školním roce přešel do Slivenu, kde přednášel do roku 1886. Hermenegild Škorpil zkoumal okolí Slivna, stejně jako celého jižního Bulharska. V roce 1886 zde vydal knihu *Spomen ot Sliven i monastirite mu (Vzpomínka na Sliven a jeho kláštery)*. V následujících letech učil v Sofii (1886–1894), opět v Plovdivu (1894–1900), v Ruse (1900–1904) a ve Varně (1904–1906). Spolu se svým bratrem Karlem publikoval několik prací k dějinám Bulharska. Je uznáván jako jeden z nejvýznamnějších bulharských archeologů. Jeho žáci na něho vzpomínali následovně: „*Jako učitel zanechal nejmilejší vzpomínky u svých studentů, kteří ho měli rádi a velmi si ho vážili. (...) Přednášel jasně, názorně a uměl vzbudit živý zájem u svých studentů. Žádný z jeho studentů nezapomene na výlety, které pořádal s žáky, aby se jasně seznámili s předměty, které učil v gymnáziu.*“²⁹⁸ Vasil Atanasov, ředitel gymnázia ve Slivenu, o něm napsal: „*Hermenegild Škorpil byl v pravém smyslu slova pracovitý člověk. Přesný a svědomitý ve svých učitelských povinnostech, ale kromě toho neúnavný sběratel materiálů pro přírodovědný kabinet na gymnáziu ...*“²⁹⁹ Hermenegild Škorpil zanechal bohaté sbírky ve všech gymnáziích, na kterých působil. Například ve Slivenu sestavil přírodovědné, numizmatické a archeologické sbírky. Po odchodu do důchodu se spolu se svým bratrem věnoval práci pro Varnenské archeologické muzeum. Odhalili první bulharské hlavní město Plisku, podíleli se na výzkumu Preslavi a Veliko Tärnova. Na slavnostním zasedání Varnenské archeologické společnosti 24. června 1923, jejíž byl Hermenegild Škorpil předsedou, dostal infarkt, na jehož následky zemřel další den.³⁰⁰

Karel Škorpil (1859–1944) se narodil ve Vysokém Mýtě, je mladší bratrem Hermenegilda Škorpila. Gymnázium navštěvoval v rodném městě a Pardubicích. Poté současně studoval na Karlově univerzitě a Vysokém učení technickém v Praze. Svou

²⁹⁸ *Učilišten vestnik*, Sofija, ročník 22., listopad 1923.

²⁹⁹ PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 91.

³⁰⁰ SKRUŽNÝ, Ludvík: *Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (1. část)*. *Theatrum historiae* 3, Pardubice, 2008, 235–262; Kol.: *Krásný život žili, krásnou práci konali... Nejslavnější generace roku Škorpilů*. Vysoké Mýto, 2006; PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetni dejci*, s. 90–93; ŠOUREK, A.: *Hermenegild Škorpil*. In: *Československý obzor*. 15.7.1923.

učitelskou dráhu začal roku 1882 v Plovdivu, na reálném gymnáziu vyučoval geometrii, geometrické kreslení, fyziku a kreslení. Vypomáhal také na dívčím gymnáziu. V Plovdivu začínal studovat archeologické památky Thrákie. Zde se Karel Škorpil seznámil s Marií Bernkopfovou, dcerou prokurátora Plovdivského okresního soudu Antonína Bernkopfa, se kterou se oženil roku 1890. Měli dvě děti – Marii a Václava. V letech 1886–1888 přesídlil na gymnázium do Slivenu. Poté učil ve Varně (1888–1890), v Ruse (1890/1891), ve Veliko Tarnovu (1891–1894), aby se opět vrátil do Varny, kde vyučoval až do odchodu do důchodu v roce 1915. Studenti varnenského gymnázia na něj vzpomínali následovně: *„Dobré vzpomínky u mě zanechal učitel dekriptivní geometrie a přírodopisu Karel Škorpil. (...) Jeho výuka deskriptivní geometrie, skládající se hlavně z řešení úloh, byly opravdu hodiny rozvíjející představitelství. Vždy usměvavý, laskavý, dobrými radami si získal studenty. Do dnes uchovávám svoje zápisky z dekriptivní geometrie a při jejich listování jsem si vzpomněl na mnoho šťastných minut mého studia. Geografii přednášel s velkým západem, jako opravdový Bulhar, ne jako cizinec.“*³⁰¹ Spolu s bratrem Hermenegildem napsali učebnici geografie, studie a knihy o historii Bulharska. Věnoval se archeologické práci pro Varnenské muzeum. Zemřel roku 1944 v Sofii.³⁰² Veškeré výzkumy prováděli bratři Škorpilové na vlastní náklady, své nálezy, dnes často neocenitelné hodnoty, odevzdávaly nejčastěji do muzea ve Varně, které založili.³⁰³ Svobodný mládenec Hermenegild Škorpil žil ve Varně společně s rodinou Karla Škorpila.

Antonín Šourek (1857–1926) se narodil v Písku, kde také v letech studoval 1870–1876 na místní reálce. Poté se zapsal jako řádný student techniky ve Vídni. Na počátku roku 1878/1879 začal studovat německou techniku v Praze. Roku 1880, ve svých třiatdvaceti letech, byl jmenován profesorem matematiky ve Slivenu. Svou první učitelskou štaci popsal takto: *„Byl jsem spokojen jak doma, tak i ve škole. Žáci mi rozuměli, učili se dobře, inspektor Belčev častěji přicházel a mne chválil. Na krasopisu dal jsem si zvlášť záležeti, neb byl mým oblíbeným předmětem, každou písmenku jsem vysvětloval a na vazbu s druhými poukazoval. Žáky jsem učil při psaní seděti, péro pořádně držeti a psáti. Opravoval jsem jim jejich úlohy v lavicích i na katedře, ale*

³⁰¹ *Jubíleem sborník na Varnenska gimnazija 1879–1929*. Varna, 1930, s. 10.

³⁰² SKRUŽNÝ, Ludvík: *Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (2. část)*. *Theatrum historiae* 3, Pardubice, 2010, 235–262; Kol.: *Krásný život žili, krásnou práci konali... Nejslavnější generace roku Škorpilů*. Vysoké Mýto, 2006; PENEV, A. – PETROV, P.: *Čuždenci – prosvetní dejci*, s. 119–126; Mijatev, Krastju (ed.): *Izsledvanija v pamet na Karel Škorpil*. Sofija, 1961.

³⁰³ *Archeologové bratří Škorpilové*. In: *Československý obzor*. 1. ledna 1921, s. 37–38.

domu jsem si nosil ze školy parasity. Podrobil jsem tedy po delším vyšetřování mě milé žáky prohlídce hlavy a posílal jsem potom každého, jemuž ve vlasech se hemžilo domů, aby ho vyčistili. Zlobili se sice na mě trochu některé matky, ale v brzku dosáhl jsem čistoty, Kluci do hola ostríhaní, zářili svými hlavičkami.“³⁰⁴ Následujícího školního roku přesídlil do Plovdivu, kde vyučoval matematiku a deskriptivní geometrii na oblastním reálném gymnáziu. V roce 1882/1883 vypomáhal také na dívčím gymnáziu. Jedna ze studentek na něho vzpomínala následovně: „(...) Šourek byl velký dobrák. Chtěl představit matematiku jako přitažlivý předmět a přinutit nás, abychom si ji oblíbily. Proto zpestřoval výuku, hlavně algebru, veselými a komickými srovnáními, neboť se domníval, že tímto způsobem udrží naši pozornost a vyvolá větší zájem. Opravdu nás dokázal rozveselit, protože se sám smál svým vtipům, a dokonce i tehdy, když nebyly moc směšné, nás rozveselily, protože je říkal nesprávnou bulharskou výslovností.“³⁰⁵ Byl pověřen správou fyzikálního kabinetu a sbírky geometrických modelů. V roce 1883 se oženil s Františkou Sönlerovou. I přes velký věkový rozdíl bylo manželství šťastné. V roce 1885 se jim narodila jediná dcera Anna. Roku 1890 byl jmenován vyučujícím na Vysoké škole v Sofii. Řádným profesorem ustanoven v roce 1895 a vyučoval zde až do roku 1914. Zemřel roku 1926 v Sofii. Stal se nejvýraznější českou osobností, která ovlivňovala rozvoj výuky matematiky na bulharských středních, a později i vysokých, školách.³⁰⁶ Antonín Šourek byl autorem několika učebnic matematiky, geometrie a aritmetiky. Své zážitky z první let v Bulharsku zpracoval a vycházely na pokračování v časopise *Československý obzor* pod názvem *Vzpomínky na některé naše krajany*. Také zasílal články do českých časopisů pod pseudonymem Atn. V. Slivenský. Do *Ottova slovníku naučného* napsal informace o bulharské kultuře, školství a dalších oblastech.

Johanna Thurn-Taxis, roz. Ständlerová (1830–1914) přišla do Východní Rumelie se svým manželem Rudolfem Thurn-Taxisem, který pracoval jako právník a generální prokurátor Vrchního soudu Východní Rumelie v Plovdivu. Johanna Thurn-Taxisová bezplatně vypomáhala na dívčím gymnáziu v prvním školním roce 1881/1882, kde učila zpěv a hudbu. Do českých zemí se rodina vrátila v roce 1892.

³⁰⁴ ŠOUREK, A.: *Vzpomínky*, s. 316–317.

³⁰⁵ MADŽAROVA, M.: *Edin kās spomen*, s. 306.

³⁰⁶ BEČVÁŘOVÁ, M.: *České kořeny*, s. 189–238; ČOBANOV, Ivan – RUSEV, Petăr (eds.): *Bălgarski matematici*. Sofija, 1987.

Josef Voráček (1857–1900) se narodil Kokšíně u Švihova na Klatovsku. Není známo místo jeho středoškolských studií. Na pražské univerzitě vystudoval francouzštinu, češtinu a němčinu. Zajímal se o literaturu a profiloval se jako překladatel. Podnětem k jeho orientaci na Bulharsko byla soudobá bulharská literatura. Již na počátku 80. let 19. století začal překládat básně Ivana Vazova. Do Bulharska přišel zřejmě roku 1882 jako vychovatel synů Rudolfa Thurn-Taxisa. V Plovdivu se seznámil významnými osobnostmi literárního i společenského života, začal publikovat v bulharském odborném tisku. V roce 1883 odešel na chlapecké reálné gymnázium do Slivenu, kde hledal především větší klid na studium na práci. Na škole vyučoval historii, řecký a latinský jazyk. Vladislav Šak o něm napsal: „*snaživý překladatel bulharských básníků a výzkumník v oblasti folkloru, učitel latiny a řečtiny*.“³⁰⁷ Právě ve Slivenu měl Voráček možnost rozvinout své národopisné studium. Na politickou situaci měl poměrně kritický názor: „*Nikde opravdové snahy po vzdělání. Lež a intriky zápolí s nevědomostí. Opět několik nedouků stalo se direktory, aby vedli národ k – osvětě. Mezi nimi jsou všichni tři ministři moji známí [...]. Zejména čeští učitelé jsou od nich ohroženi, protože jsme bulh[arským] učitelům nebezpečnými a činnými konkurenty*.“³⁰⁸ V roce 1886 se rozhodl pro návrat domů. Vyučoval na reálkách v Mladé Boleslavi, Brně a Uherském Brodě, kde také roku 1900 zemřel. Cenné jsou především jeho překlady díla Ivana Vazova.³⁰⁹ Etnografickou a folkloristickou činnost Josefa Voráčka v Bulharsku shrnul Antonín Robek.³¹⁰

Jan Wagner (1856–1905) vystudoval gymnázium v Písku, kde se také seznámil s bulharskými studenty, s nimi se velmi sblížil a od nich se naučil dobře bulharsky. Jeho osobnost se jeví dosti komplikovaně. Antonín Šourek, jeho spolužák ze střední školy, ho popisoval jako velmi domýšlivého a nervózního. „*Pokoušel se i o sebevraždu. Říkali mu, že má „o kolečko“ více – že je „rapl*.“³¹¹ Po gymnaziálních studiích odešel do Prahy, studoval filosofii, dějepis a zeměpis. Zde se seznámil s právníkem Petrem Dančevem, se kterým vydali první bulharskou mluvnici – *Krátká mluvnice jazyka bulharského* (1879, podruhé 1884). Na plovdivském chlapeckém gymnáziu vyučoval

³⁰⁷ ŠAK, V.: *V podnožieto na Barmuk*, s. 97.

³⁰⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Edvard Jelínek, sign. 21 B 9, dopis z 13.12.1884. Citace z: HRONKOVÁ, Dana: *Bulharsko a bulharská literatura očima Josefa Antonína Voráčka*. In: ČERNÝ, M. – GRIGOROV, D. (eds.): *Úloha české inteligence*, s. 170.

³⁰⁹ HRONKOVÁ, Dana: *Bulharsko a bulharská literatura očima Josefa Antonína Voráčka*. In: ČERNÝ, M. – GRIGOROV, D. (eds.): *Úloha české inteligence*, s. 164–182.

³¹⁰ ROBEK, A.: *Čeští učitelé*, s. 206–207.

³¹¹ ŠOUREK, A.: *Vzpomínka na některé naše krajany*. In: *Československý obzor*, roč. 3, č. 2, 1. 12. 1922, s. 10.

dějepis a zeměpis ve školním roce 1879/1880. Byl hodnocen jako řádný a pracovitý, ale velmi přísný. V Plovdivu byl podle vlastních slov známý jako „Gospodin Ivančo“ nebo „Nemski daskal“.³¹² Žáci si ho vážili a dobře se učili, ale jeho přísnost jim nebyla po chuti. Kvůli neshodám s ředitelem Grigorem Karadžovem opustil školu i Bulharsko, dostal se do Turecka, Ruska, později do Ameriky. Na pobyt v Bulharsku vzpomínal v knize *Vzpomínky z Bulharska a jiné črty* (1897). Později sepsal a pod pseudonymem Teodor Lehký vydal vzpomínky *Bulharsko v plenkách* s podtitulem *Veselé i vážné historky ze zapadlé doby* (1903). Sepsal také příručku *Bulharsky snadno a rychle* (1895). Ceněny jsou jeho etnografické a folkloristické práce.³¹³

Josef Žir v letech 1881–1884 učil francouzštinu na dívčím gymnáziu ve Staré Zagoře. Nejsou k dispozici žádné bližší informace o jeho osobě.

³¹² WAGNER, Jan: *Vzpomínky z Bulharska a jiné črty*. Praha, 1897, s. 32

³¹³ ROBEK, A.: *Čeští učitelé*, s. 205–206.

Závěr

Všeobecně je přijímáno, že Češi ve Východní Rumelii tvořili po roce 1878 poměrně důležitou složku společnosti a podíleli se na rozvoji školství: „*Výjimečný vzestup Plovdivského gymnázia po osvobození Bulharska by se nemohl uskutečnit takovým tempem bez vysoce kvalifikované a obětavé práce plejády českých učitelů.*“³¹⁴ Tato diplomová práce shromáždila údaje o tom, jaké bylo skutečné zastoupení českých učitelů na gymnáziích ve Východní Rumelii a jejich vliv na školství.

V období 1879–1885 představovali čeští učitelé na gymnáziích v Plovdivu, Slivenu a Staré Zagoře v průměru čtvrtinu učitelských sborů (přesněji 24 %). Jejich největší procentuální zastoupení bylo na dívčím gymnáziu v Plovdivu (v průměru 37 %). To bylo umocněno osobou ředitelky, Češky Františky Sönlerové-Šourkové. Ovšem nejpočetnější zastoupení měli Češi na reálném chlapeckém gymnáziu v Plovdivu. V letech 1882–1884 se zde pracovalo šest českých učitelů. O něco málo menší česká komunita se vytvořila ve Slivenu, kde na místním gymnáziu vyučovalo v letech 1883–1885 pět Čechů. Ti tak byli výrazně nejpočetnější skupinou učitelů – cizinců na východorumelijských školách.

Celkem v letech 1878–1885 ve Východní Rumelii pracovalo 18 učitelů českých učitelů (16 učitelů a dvě učitelky). Tři z nich pouze vypomáhali nebo učili jediný rok. Sedm z nich zde vyučovali mezi třemi a pěti lety a poté se vrátili do vlasti. Osm Čechů strávilo v dalších letech za katedrou v bulharských školách celý svůj aktivní život, tedy více než 20 let. S výjimkou dvou učitelů přicházeli do Východní Rumelie mladí muži ve věku 20–25 let. Češi se také podíleli na tvorbě nových učebnic z oblasti matematiky, chemie a zeměpisu. Kromě školní práce se také zapojovaly do společenského života a účastnili se spolkové činnosti.

Na základě těchto výsledků je možné potvrdit hypotézu, že *čeští učitelé zásadně ovlivnili školství ve Východní Rumelii*. Jednak měli Češi velmi výrazné a až překvapující zastoupení v učitelských sborech. Důležité je si uvědomit, že Češi zaujímali volná místa, která by zůstala bez jejich příchodu volná. Pokud by na toto místo byl dosazen někdo jiný, pravděpodobně by neměl potřebnou kvalifikaci, protože v této době byl pocíťován obrovský nedostatek vzdělaných Bulharů. Češi se také podíleli na tvorbě učebnic a na rozvoji společenského a kulturního života v mladém bulharském státě.

³¹⁴ DIMOV, D.: *Istoričeskijat podvig*, s. 266.

Je třeba podotknout, že práce nevyčerpala zvolené téma zcela. Přínosné by byly sondy do problematiky zapojení českých učitelů do společenského a spolkového života, podrobnější srovnání učebnic českých autorů či biografie vybraných osobností. Hlubší zkoumání by si zasloužily i další sociální a profesní skupiny Čechů v Bulharsku – právníci, architekti, inženýři, umělci, muzikanti, podnikatelé, řemeslníci a drobní živnostníci, protože jim dosud nebyla věnována systematická pozornost.

Použité prameny a literatura

1. Primární prameny

Archivní materiály

Archiv Národní knihovny v Sofii. Kolekcija 29 – Iztočna Rumelija.

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, fond Edvard Jelínek.

Národní archiv v Sofii, fond 1969k – Antonín Šourek, archivní jednotky č. 84, 108, 130.

Oblastní archiv Sliven, fond 93k, opis 1, archivní jednotka č. 36 – Letopisna kniha.

Oblastní archiv Stará Zagora, fond 98k – devičeska gimnazija, opis 3, archivní jednotky č. 1, 10.

Státní oblastní archiv Plovdiv. Fond 61K, archivní jednotka č. 10.

Dobové dokumenty

60 godini Plovdivska mážka gimnazija Aleksandr I. 1878/9–1938/9. Plovdiv, 1939.

Československý obzor 1921–1925.

Četrvrti godišen otčet na Oblastna realna gimnazija za učebnata 1884–1885 godina. Plovdiv, 1885.

Iz archiva na Konstantin Ireček I. Sofija, 1953.

Iz archiva na Konstantin Ireček II. Sofija, 1959.

Iz archiva na Konstantin Ireček III. Sofija, 1963.

Jubileen sbornik na slivenskata mážka gimnazija „Dobri P. Čintulov“ po slučaj na 55-godišninata ot osnovaneto i. Sofija, 1934.

Jubileen sbornik po slučaj 50–godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija. Plovdiv, 1934.

Jubileen sbornik. 60 godini Aleksandăr I. Plovdiv, 1939.

Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928. Sofie, 1929.

Njakolko dumi za Plovdivska realna gimnazija. Plovdiv, 1884.

Ošte njakolko dumi za Plovdivska gimnazija. Plovdiv, 1884.

Přrv godišen otčet na oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83. Plovdiv, 1883.

Prāv godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebna godina 1881–1882. Plovdiv, 1882.

Raport do Negovoto Sijatelstvo Glavnij Upravitel na Iztočna Rumelija ot Direktora na Narodnoto Prosveštenie vărchu položenieto na učebnoto djalo prez 1882/3 učebnata godina. In: *Učilišten dnevnik*, Plovdiv, 1883.

Tretij godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata 1884–1885 godina. Plovdiv, 1885.

Tretij godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Stara Zagora za učebnata 1884–1885 godina. Plovdiv, 1885.

Tretij godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebnata 1883/84 godina. Plovdiv, 1884.

VANKOV, Ivan: *Iz archivite na Ministerstvo na narodna prosveta.* Sofija, 1905.

VANKOV, Ivan: *Razvoj na učebnoto delo i učilištno zakonodatelstvo v Bălgarija.* Tărnovo – Kjustendil, 1906.

Vroti godišen otčet na Oblastna realna gimnazija v Plovdiv za učebnata godina 1882–83. Plovdiv, 1883.

Vtori godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Plovdiv za učebnata 1883/1884 godina. Plovdiv, 1884.

Vtori godišen otčet na Oblastna devičeska gimnazija v Stara Zagora za učebnata 1883/1884 godina. Plovdiv, 1884.

Dobové vzpomínky

ATANASOV, Vasil: *Spomeni ot Slivenskata gimnazija (1881–1885).* In: *Jubileen sbornik na slivenskata măžka gimnazija.* Sofija, 1934, s. 110–111.

BROŽKA, Jan: *Před čtyřiceti lety. Mé vzpomínky.* In: *Československý obzor*, 1921.

GJULMEZOV, Ivan: *Predi 50 godini (Spomen).* In: *Jubileen sbornik na slivenskata măžka gimnazija.* s. 143–145.

JIREČEK, Konstantin: *Cesty po Bulharsku.* Praha, 1888.

Kak pristignach v Bălgarija. Spomeni na prof. Ivan Mărkvicka. In: *Plamák*, 1995, č. 5–6, s. 111–119.

LEHKÝ, Teodor: *Bulharsko v plenkách,* Praha, 1903.

MADŽAROVA, Marija: *Edin kăs spomen.* In: *Jubileen sbornik po slučaj 50–godišninata na Plovdivska devičeska gimnazija.* Plovdiv, 1934, s. 305–307.

ŠAK, Vladislav: *V podnožieto na Barmuk.* In: *Jubileen sbornik na slivenskata măžka gimnazija.* s. 96–97.

ŠOUREK, Antonín: *Vzpomínky na některé naše krajany.* In: *Československý obzor.* 1922–1925. Otištěno v: BEČVÁŘOVÁ, Martina: *České kořeny bulharské matematiky.* Praha, 2009, s. 297–341.

VAZOV, Ivan: *V Iztočna Rumelija. Spomeni.* In: *Săbrani săčinenija.* Sofija, Sofija, 1977.

WAGNER, Jan: *Vzpomínky z Bulharska a jiné črty.* Praha, 1897.

Novinové články

Marica. 23. 1. 1881.

Marica, 26. 2. 1882.

Učilišten vestnik, Sofija, ročník 22., listopad 1923.

2. Sekundární literatura

Monografie

- BACHMANN, Kryštof: *Srbsko-bulharská krize roku 1885 v zrcadle českého dobového tisku*. Magisterská diplomová práce. Brno, 2009.
- BEČVÁŘOVÁ, Martina: *České kořeny bulharské matematiky*. Praha, 2009.
- BECHYŇOVÁ, Věnceslava: *Josef Dobrovský a česká bulharistka. Počátky poznávání Bulharska a bulharského jazyka u nás*. Praha, 1963.
- BOČKOVÁ, Helena: *Bulharská lidová kultura v díle Konstantina Jirečka*. Magisterská diplomová práce. Brno, 1976.
- AMORT, Čestmír: *Dějiny Bulharska*. Praha, 1980.
- DIMOV, Dimčo: *Istoričeskijat podvig na plodivskata gimnazija sv. Kiril i Metodij*. Plovdiv, 2010.
- DIMOVA, Janka: *Joakim Gruev. Žiznen păt i pedagogičeska dejnost*. Plovdiv, 1985.
- DOROVSKÝ, Ivan: *Konstantin Jireček. Život a dílo*. Brno, 1983.
- JAKOUBEK, Marek: *Vojvodovo. Etnologie krajanské obce v Bulharsku*. Brno, 2010.
- KOLEV, Jordan: *Konstantin Veličkov. Reformatorăt na bălgarskoto obrazovanie*. Pazardžik, 2005.
- LALKOV, Milčo: *Bălgarija v balkanskata politika na Avstro-Ungarija 1878–1903*. Sofija, 1993.
- MILUŠEV, Javor: *Češki profili v obšttestvenoto razvitie na sledosvoboždenska Bălgarija*, Sofija, 2005.
- NÁLEVKA, Vladimír: *Koncert velmocí. Mezinárodní vztahy v letech 1871–1914*. Praha, 2006.
- NEGENCOV, Christo – VANEV, Ivan: *Obrazovanie v Iztočna Rumelija 1879-1885*. Sofija, 1959.
- NĚMCOVÁ, Martina: *František Josef Studnička 1836–1903*. Praha, 1998.
- PÁTA, Josef: *Několik kapitol z dějin styků česko-bulharských*. Praha, 1917.
- RYCHLÍK, Jan.: *Dějiny Bulharska*, Praha, 2000.
- STATELOVA, Elena: *Iztočna Rumelija (1879–1885). Ikonomika, politika, kultura*. Sofija, 1983.
- STOEVA, Christina: *Čechi i češki văzpitanici văv Varna*. Varna, 1997.
- STOJANOV, Maňo: *Kogato Plovdiv beše stolica*, Plovdiv, 2008.
- TODEV, Ivan: *Bălgarskoto nacionalno-revolucionno dviženie (1853–1878)*. Sofija, 2005.
- TRIFONOV, Stajko: *Istorija na Bălgarija 1878–1944*. Plovdiv, 2000.
- URBAN, Zdenek: *Čechi i Bălgari. Kulturni vzaimootnošenija*. Sofija, 1981.
- URBAN, Zdeněk: *Z dějin česko-bulharských kulturních styků*. Praha, 1957.
- ZLATARSKI, V.: *Dejnostta na d-r Konstantin Ireček v Bălgarija*, Sofija, 1925.

Sborníky

1100 roků československo-bulharských vztahů. Praha, 1983.

Čechi v Bělgarija: roljata na češkoto prisăstvie v bėlgarskoto nacionalno văzraždane. Sofija, 2009.

Čechi v Bělgarija. Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja I.–III. Sofija, 1995–1999.

ČERNÝ, Marcel – GRIGOROV, Dobromir (eds.): *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození.* Praha, 2008.

Československo-bulharské kulturní vztahy. Tradice a perspektivy bádání. Brno, 1990.

Československo-bulharské vztahy v zrcadle staletí. Praha, 1963.

HLADKÝ, Ladislav a kol.: *Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy.* Praha, 2010.

HRONKOVÁ, Dana (ed.): *Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů. I.–II.* Praha 2005–2007.

Kol.: *Dějiny československo-bulharských vztahů.* Praha, 1980.

Kol.: *Istorija na obrazovanie i pedagogičeska misăl v Bělgarija II.* Sofija, 1982.

Kol.: *Krásný život žili, krásnou práci konali... Nejslavnější generace roku Škorpilů.* Vysoké Mýto, 2006.

Konstantin Ireček. Sbornik naučni dokladi i saobštenija krăgla masa. Varna, 2006.

MOTEJLOVÁ-MANOLOVOVÁ a kol.: *Uchováno v paměti. Bulharská sedjanka a její pokračovatelé v českých zemích.* Praha, 2006.

PENEV, Angel – PETROV, Petăr (eds.): *Čuždenci – prosvetni dejci v Bělgarija.* Sofija, 1988.

RYCHLÍK, Jan a kol.: *Mezi Vídní a Cařihradem. 1. Utváření balkánských národů.* Praha, 2009.

Články

BEČVÁŘOVÁ, Martina: *Františka Senlerova-Šourekova (1844–1919).* In: *Slavjanski dialozi.* Ročník VII., číslo 10.–11., Plovdiv 2010, s. 56–64.

BEČVÁŘOVÁ, Martina: *How to Fix an Election Honestly! Ivan Petrov Salabashev's Novel Voting Procedure in Bulgaria 1879–1880.* In: *Annals of Science* Vol. 66, No. 3, July 2009, s. 397–406.

BEČVÁŘOVÁ, Martina: *Teodor Monin (1858–1893), první vysokoškolský profesor matematiky v Bulharsku.* In: *Homo bohemicus*, č. 1, Sofija, 2008, s. 5–15.

CONEV, Oleg: *Prinosăt na părvite zemedelski učilišta v Bělgarija za razvitiето na zemedelskoto obrazovanie i nauka za perioda 1883–1900 godina.* In: *Nacionalna naučna konferencija. Kultura i kulturna politika v Bělgarija 1879–1944.* Pazadržik, 2009, s. 57–63.

ČERNÝ, Marcel: *Matematik s básnivou duší. Nad bulharistickým dílem Vladislava Šaka (1860–1941).* In: ČERNÝ, Marcel – GRIGOROV, Dobromir (eds.): *Úloha české*

- inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008, s. 220–257.
- GEŠEV, Minko: *Prinosät na prosvetnite dejci v iztočnorumelijskata stolica za razvitieta na pedagogičeskata nauka*. In: *Razvitie na naukata i kulturata v Plovdiv i Plovdivskij kraj*. Materiali ot naučna sesija. Plovdiv, 1981, s. 120–142.
- HAVRÁNKOVÁ, Růžena: *Česko-bulharské vztahy v minulosti – světla a stíny*. In: *Antropologie dialogu. Souznění a nedorozumění mezi Čechy a Bulhary*. Praha, 2000, s. 68–74.
- HRONKOVÁ, Dana: *Bulharsko a bulharská literatura očima Josefa Antonína Voráčka*. In: ČERNÝ, M. – GRIGOROV, D. (eds.): *Úloha české inteligence*. Praha, 2008, s. 164–184.
- IVANOVA, Tinka: *Dokladät na Konstantin Ireček za sästojanieto na učebnoto delo sled osvoboždenieto – cenen iztočnik za istorijata na bälgarskoto obrazovanie*. In: *Konstantin Ireček. Sbornik naučni dokladi i säobštenija krägla masa*. Varna, 2006, s. 15–28.
- KROUŽILOVA, Ljudmila: *Tri prozoraca na nedostroenija chram*. In: *Čechi v Bälgarija II*. Sofija, 1996, s. 112–163.
- MILUŠEV, Javor: *Pametta e živa, a ne muzejna cennost*. In: *Čechi v Bälgarija: roljata na češkoto prisästvie v bälgarskoto nacionalno väzražđane*. Sofija, 2009, s. 17–22.
- PAVLOV, Ivan: *Generalät s češkoto ime*. In: TODOROV, Veličko (ed.): *Čechi v Bälgarija – Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*. Druhý díl, Sofija, 1996, s. 79–98.
- PENČEV, Vladimír: „*Oni v Bulharsku fakt makali...*“ Rozhovor. *Porta Balkanica*, roč. III (2011). č. 1–2, s. 118–122.
- PENČEV, Vladimír: *Češkite temeli v sledosvoboždenska Bälgarija*. In: *Evropa 2001*, ročník X., rok 2003, č. 5.
- PENČEV, Vladimír: *Dnevníkät na edin Čech v Bälgarija*. In: Todorov, Veličko (ed.): *Čechi v Bälgarija – Istorija i topologija na edna cilizatorska rolja*. Prva část. Sofija, 1995, s. 62–73.
- PENČEV, Vladimír: *Za českata invazija v Bälgarija sled osvoboždenieto. Typologija na migracioniite dviženija i charakteristika za českata obštost u nas*. In: *Čechi v Bälgarija*. Sofija, 2009, s. 193–200.
- PETROV, Petär: *Češkite učiteli v plovdivskata mäžka gimnazija i begäl pogled värchu technija prinos*. In: *Cvetla letopis. 120 godini ot säzdanieta na pärvata gimnazija v Bälgarija*. Plovdiv, 1988, s. 76–83.
- ROBEK, Antonín: *Čeští učitelé v Bulharsku a jejich národopisná práce*. *Český lid* 67, 1980, s. 203–213.
- RYCHLÍK, Jan: *Český faktor v boji mezi Ruskem a Rakousko-Uherskem o získání vlivu v Bulharsku po osvobození*. In: Černý, Marcel – Grigorov, Dobromir: *Úloha české inteligence ve společenském životě Bulharska po jeho osvobození*. Praha, 2008, s. 32–39.
- SIMEONOV, Simeon: *Učebni zavedenija v Iztočna Rumelija*. In: *Izvestija na dăržavnite archivi*. 1977. č. 34, s. 81–101.

- SKRUŽNÝ, Ludvík: *Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (1. část)*. *Theatrum historiae* 3, Pardubice, 2008, 235–262.
- SKRUŽNÝ, Ludvík: *Profesoři Hermenegild a Karel Škorpilové působící v Bulharsku (2. část)*. *Theatrum historiae* 3, Pardubice, 2010, 235–262
- STOEVA, Christina: *Roljata na českata kolonija za obogatjavane na kulturnen život vāv Varna*. In: *Čechi v Bālgarija*. Sofija, 2009, s. 221–232.
- VAČKOVA, Kina – VAČKOV, Koljo: *Ludvig Lukaš i češkoto vlijanie vārhu bālgarskata chimičeska terminologija*. In: *Naučni trudove–Filologii*, Plovdivski universitet Paisij Chilendarski, Díl 31, 1993, s. 57–63.
- VALČEV, Georgi: *Čechite v kulturnoto razvitie na sledosvoboždenska Bālgarija*. In: *Kulturnata integracija meždu čechi i bālgari v evropejskata tradicija*. Sofija, s. 6–18.
- ZAPRJANOVA–PENEVA, Neli: *Dokumenti za Čechija i za Bālgarski Čechi vāv fondovete na vidni naši dejci*. In: *Čechi v Bālgarija. Istorija i topologija na edna civilizatorska rolja III*. Sofija, 1999, s. 51–87.
- ŽELEZAROVA, Radost: *Čěškite chudožnici v Bālgarija ot kraja na XIX.i načaloto na XX. vek*. In: TODOROV, Veličko (ed.): *Čechi v Bālgarija – Istorija i tipologija na edna civilizatorska rolja*. Druhý díl, Sofija, 1996, s. 16–39.

Internetové zdroje

<http://for.sliven.info/teachers/kadleccz.htm>

Příloha č. 1.

Žádosti o přijetí na gymnázia ve Východní Rumelii od českých uchazečů, které jsou uschované v Archivu Národní knihovny v Sofii. Tyto dokumenty zatím nebyly publikovány na jiném místě.

I. První dopis od Václava Dvořáka³¹⁵

Vaše Blahorodí pane Direktore

Národní osvěty

v

Plovdivě!

Račte odpustit, blahorodný p. Direktore smělosti mé, že odvažuji se prosbou a žádostí svou Vašnosti nepříjemnosti působiti, myslím však, že účel žádosti mé opovážlivost moji ospravedlní.

Po skončení studií gymnasiálních nastoupil jsem na Vysoké školy v Praze, bych oddal se zamilované své vědě mathematice(!) a fysice. S nemalou pilností pokračoval jsem na dráze svých studií nedav se nijak od oboru toho odvrátiti, ač je zřejmo, že týž odbor silně je zastoupen a místa na středních školách, že již na delší dobu vyplněna jsou. An (!) pak letos již obdržím absolutorium a pro nepříznivé poměry peněžité dále se mi pokračovati nelze, tu chopil jsem se myšlenky, že pílě a přání mé svého toužebného cíle může dojíti tam, kde více kollegů (!) mých, za týmž povoláním stánek si rozbilo, a to tím spíše, an (!) jsem poměry tamnější (!) seznal poněkud od kollegů Bulharů, kteří zde navštěvují universitu a jejichž spolku „Sedjance“ jsa členem theoreticky (!) řeč bulharskou dobře znám, v konverzaci pak do konce tohoto školního roku se vycvičím.

Proto žádostí touto smělosti se dopouštěje, žádám Vašnosť (!) ve vší skromnosti, by naráčil Jste si obtěžovati mne zpraviti, mohl-li bych po skončení studií universitních tohoto roku nějaké učitelské místo na některém gymnasiu neb realce (!) pro matematiku a fyziku obdržeti.

³¹⁵ Archiv Národní knihovny v Sofii, fond Kolekcija 29, archivní jednotka č. 6 – jmenování učitelů, f. 46–47.

Spolu připomínám, že teorii (!) jazyka bulharského dobře znám a v praxi rozmlouvou s bulharskými studujícími se cvičím. Též uvést si dovoluji, že na ctěnou kladnou odpověď zaslal bych Vašnosti patřičné dokumenty.

Slibuji pak, že v případě splnění mého dávného přání upřímnou snahou a pílí v to pracovat budu, bych laskavosti té hodným se býti osvědčil.

V Praze, dne 15. března 1881

Václav Dvořák
posлуhač filosofie v Praze.

II. Druhý dopis Václava Dvořáka³¹⁶

Veledůstojný pane!

K doplnění své žádosti od 15/3 odesílám absolutorium a vysvědčení maturitní doufaje, že má snažná žádost oslyšena nebude. Ostatních dokumentů posud potřebuji ohledně věcí vojenských. Zavazuji se v pádu příznivé odpovědi horlivě a svědomitě svých povinností plnit.

přílohy: A, B

Václav Dvořák
sand. prof.
v Záluží
poslední pošta Soběslav
Čechy
Záluží, dne 15. srpna 1881

³¹⁶ Archiv Národní knihovny v Sofii, fond Kolekcija 29, archivní jednotka č. 6, f. 52.

III. Dopis od Josefa Kerharta³¹⁷

Slavné Ředitelství
reálného gymnázia v
Plovdivě!

V hluboké úctě podepsaný osměluje se ucházeti o místo profesorské na základě přiloženého vysvědčení maturitního a výtahu o zkouškách na c.k.³¹⁸ vysoké škole technické.

Týž používá laskavosti přítele a spolužáka svého pana Lud. Lukáše k doručení žádosti této, a poukazuje slavné ředitelství na jeho, z dlouholetého styku osobního plynoucí úsudek.

Z příčiny této zdá se žádosti bezúčelným, každé jiné osobní doporučení přikládati, ujišťuji pak, že se své strany ničeho neopomenu, by důvěru naň skládanou nezklamal, a vynaloží veškerou píli, by povinností svým úplně (!) dostál.

V případě příznivého vyřízení žádosti této prosí o laskavé udání podmínek podrobných a znamená se

v hluboké úctě

Josef Kerhart

abs. posluchač c.k. české vysoké školy technické

Praha, dne 10. května 1881

³¹⁷ Archiv Národní knihovny v Sofii, fond Kolekcija 29, archivní jednotka č. 6, f. 58.

³¹⁸ zkratka pro císařsko-královský – používala se pro označení v titulu orgánů rakouské části monarchie

IV. Dopis od Bedřicha Weyra³¹⁹

Vysoké ministerstvo vyučování v

Plovdivě!

V účtě podepsaný dovoluje sobě o některé uprázdněné místo při reálné škole v Plovdivě ucházeti a podporuje žádost svoji následujícím:

1. Absolvoval co řádný posluchač na c.k. české škole polytechnické odbor technické chemie s prospěchem velmi dobrým.

2. Podrobil se státním zkouškám a byl approbován (!) z chemie pro vyšší a přírodopisu pro nižší školy reálné s vyučovací řečí českou a německou.

3. Zabývá se primárně matematikou (!), tak že by po případě i předmětu tomu vyučovati mohl.

4. Odbyl zkušební rok při 1. vyšší státní reálné škole v Praze.

5. Byl v účtě podepsaný po dva roky co chemik a technický asistent (!) v cukrovarech zaměstnán a

6. zastával roku letošního místo asistenta chemie při 2. státní reálné škole v Praze.

7. Uveřejnil některá pojednání z oboru technické chemie v různých časopisech v jazyku českém a německém.

V Praze dne 12. července 1881

Benřich Weyr

Austria, Praha,

Ječná ulice 29

³¹⁹ Archiv Národní knihovny v Sofii, fond Kolekcija 29, archivní jednotka č. 6, f. 74.

Vysoká vládo východní

Rumélie!

V nejhlubší pokoře podepsané prosí

„vysokou vládu východní Rumélie“

za milostivé udělení místa učitelského ne některé střední škole (gymnázium neb reálce) ve východní Rumélii a podporuji tuto svou prosbu těmito důvody:

A. Žadatel absolvoval s dobrým prospěchem gymnasium a po odbyté maturitní zkoušce oddal se na universitě v Praze studiu matematiky a fyziky z kterýchžto předmětů podstoupil státní zkoušky před c.k. českou zkušební kommissí (!) pro gymnasia a dosáhl vysvědčení způsobilosti s vyznamenáním k vyučování matematice a fysice na vyšších gymnasiích, jak o tom svědčí soudně ověřený opis vysvědčení.

B. Žadatel jest dostatečně mocen jazyka francouzského a úplně jazyka německého a pilně cvičí v jazyce bulharském tak že znaje grammatikální (!) stránku jeho snadno se tomuto příbuznému jazyku i v praxi přiučí budeli (!) mu dána krátká k tomu lhůta.

Na základě těchto důvodů prosí vysokou vládu aby uváživší způsobilost' (!) jeho k vyučování matematice a fysice na lyceích, podmínky své mu oznámiti a peněžní prostředky na cestu mu vykázati ráčila.

Všechny doklady po svém příchodu předložil by v originálech. V případě odmítnutí žádá snažně za vrácení dokladů.

V Praze dne 7. října 1881

Vladimír Švejcar

zkušební kandidát na I. c.k. reálném

gymnáziu v Praze, Spálená ulice

³²⁰ Archiv Národní knihovny v Sofii, fond Kolekcija 29, archivní jednotka č. 6, f. 206.

Příloha č. 2.

Fotografie české kolonie v Plovdivu a dvou bulharských přátel z roku 1883, publikovaná v *Jubilejní ročence československé kolonie v Bulharsku*.³²¹

Vrchní řada: Václav Stříbrný, Gorov, Petěr Dančev, Karel Škorpil, Antonín Šourek, Ludvík Lukáš, Ignác Burián, Jan Mrkvička, Kočí a Jan Herejk

Spodní řada: Václav Dobruský, paní Dobruská, slečna Bradová, Josef Brada, slečna Sönlerová, paní Mrkvičková a paní Švestková

³²¹ Jubilejní ročenka československé kolonie v Bulharsku 1868–1928. Sofie, 1929, s. 18.